

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

- VÉGEL LÁSZLÓ: Play Sinkó (*monodráma*) 465
SAJÓ LÁSZLÓ versei 481
ZALÁN TIBOR versei 486
FEKETE VINCE verse 487
TAKÁCS ZSUZSA: Ki beszél? (*Wirth Imre beszélgetése*) (V. rész) 489
LÁNG ORSOLYA versei 496
STUMMER ATTILA versei 499
KORSÓS GERGŐ versei 502
HARCOS BÁLINT versei 504
M. NAGY MIKLÓS: „Hogy vagy, Olja?”
(*Orosz költők a háborúról*) (*esszé és versfordítások*) 506
JENEI LÁSZLÓ: A kimondott dolgok fájdalma (*novella*) 520
BOZSIK PÉTER: Három rege (*prózák*) 528
SZÁZ PÁL: Hašek utazása délre: 1905 (*Fordítói bevezető*) 534
JAROSLAV HAŠEK: Nagykanizsa és Körmen; Muraközi szerelem;
Danas jesmo, sutra nismo; Privatno lovište (*elbeszélések*) 544

*

- BAZSÁNYI SÁNDOR: Egy használt metafora megtisztítása
(*A „híd” költői képzete Térey János világában*) 563
NEMES Z. MÁRIÓ: „Áttelelő, gombát terjesztő atkák és pajzstetvek”
(*A Legkisebb Jégkorszak elveszett jövője*) 568

*

- SZÉNÁSI ZOLTÁN: Imázs és szerep
(*Térey János: Szükséges fölösleg. Összegyűjtött interjúk*) 580
KRUPP JÓZSEF: Gyakorlatok nyelvről és időről
(*Fekete Vince: Halálgyakorlatok*) 585
ZSEMBERY BORBÁLA: Kozmikus drogkísérletek
(*Havasréti József: Terepmunka*) 589
SCHÄFFER ANETT: Némán figyelve a várost
(*Rakovszky Zsuzsa: Az idők jelei*) 593

2023

MAJUS

JELENKOR

LXVI. ÉVFOLYAM

5. szám

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Főszerkesztő-helyettes
GÖRFÖL BALÁZS

Szerkesztő
MOHÁCSI BALÁZS

Tördelőszerkesztő
KISS TIBOR NOÉ

Szerkesztőségi titkár
KOZMA GYÖNGYI

A szerkesztőség munkatársai

PARTI NAGY LAJOS
főmunkatárs

BERTÓK LÁSZLÓ, CSUHAI ISTVÁN, HAVASRÉTI JÓZSEF, KERESZTESI JÓZSEF,
NAGY BOGLÁRKA, PINCZEHELYI SÁNDOR, SZOLLÁTH DÁVID, TAKÁTS JÓZSEF,
THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ, VÁRKONYI GYÖRGY

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 7–8.
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673, 215-305, 510-752, 510-753.
A szerkesztőség e-mail címe: jelenkor58@gmail.com

Arra kérjük a folyóiratunkban még nem publikált szerzőket, hogy közlésre szánt műveiket kinyomtatva, postai úton juttassák el a szerkesztőség címére. Az elfogadott kéziratok szerzőit a küldeményhez mellékelt válaszborítékban vagy a megadott e-mail címen értesítjük. Kéziratot nem őrünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány
(Pécs, Széchenyi tér 7–8. Telefon: 72/310-673),
a Nemzeti Erőforrás Minisztérium, a Nemzeti Kulturális Alap és
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatásával.
Felelős kiadó: a Jelenkor Alapítvány kuratóriumának elnöke.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest
Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu
WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,
telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban
(<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu
Belföldi előfizetési díjak: előfizetési díj félévre 5940,- Ft, egy évre belföldre: 10 890,- Ft;
a Magyar Posta Zrt.-nél külföldre: az aktuális díjszabás szerint.
Lapunk előfizethető közvetlenül a szerkesztőségen keresztül is.

Számlaszámunk: Takarékbank Zrt. 50800111-11164573

Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.

Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

MEGHALT RAGÁLYI ELEMÉR. Az operatőr és rendező március 30-án, nyolcvanhárom éves korában hunyt el. Ragályi Elemérről *Gelencsér Gábor* emlékezett meg honlapunkon (www.jelenkor.net).

*

HOMMAGE À BERTÓK LÁSZLÓ. Bertók László versei ihlette kortárszenei művek hangzottak el március 26-án a FUGA Budapesti Építészeti Központban. *Balogh Máté, Horváth Bálint, Kedves Csánád, Szócs Márton* és *Tornyai Péter* alkotásai mellett *Sándor László* és *Sáry Bánk* szerzeményeinek ösbemutatói kerültek színpadra. Közreműködött *Tatai Nóra* (ének), *Szabó Ferenc János* (zongora), *Bartek Zsolt* (klarinét) és *Sándor László* (elektronika).

*

„BÁRSONY NESZ INOG”. Április 11-én rendező költészet napi műsort rendeztek a Pécsi Harmadik Színházban, a nehéz anyagi helyzetbe került teátrum színházmentő akciójának részeként. Felolvasott *Ágoston Zoltán, Aknai Péter, Balogh Robert, Csordás Kata, Egressy Zoltán, Kerékgyártó István, Kiss Georgina, Kiss Tibor Noé, Havasréti József, P. Horváth Tamás, Horváth Viktor, Meliorisz Béla,*

Mohácsi Balázs, Simon Bettina és *Tóth Krisztina*, slammerként *Hetesi Júlia* és *Kövér András*, zenészként *Beck Zoltán* és a *Szélkiáltó* együttes, felolvasóként *Bacsó Tünde* színész működött közre. Az est házigazdája *Balogh Robert* volt.

*

PÉCSI KÖNYVBEMUTATÓK. Katona József *Ziska a Calice a' Táboríták Vezére* című drámájának kritikai kiadásáról a kötetet sajtó alá rendező és tanulmányokkal ellátó *Nagy Imrét Mohácsi Balázs* kérdezte a Csorba Győző Társaság rendezvényén március 29-én a Tudásközpontban. – *Kőhalmi Péter* Erdély Miklós-monográfiájáról a szerzővel *Havasréti József* és *K. Horváth Zsolt* beszélgetett április 4-én a Művészetek és Irodalom Házában. – *Havasréti Józsefet Terepmunka* című regényéről *Görföl Balázs* kérdezte a médiatudományi szakhet keretében április 20-án a Zsolnay Negyedben. – A magyaros szakhét részeként *Krusovszky Dénessel Mekis János* beszélgetett április 25-én a Művészetek és Irodalom Házában, másnap *Deczki Saroltát* Tar Sándor-monográfiájáról *Böhm Gábor* kérdezte ugyanott.

Szerzőink

- Végel László** (1941) – író, drámaíró, esszéista, Újvidéken él.
Sajó László (1956) – költő, író, Budapesten él.
Zalán Tibor (1954) – író, költő, Budapesten és Békéscsabán él.
Fekete Vince (1965) – költő, szerkesztő, Budapesten és Kézdiszentkereszten él.
Takács Zsuzsa (1938) – költő, műfordító, Budapesten él.
Wirth Imre (1964) – költő, a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársa, Pomázon él.
Láng Orsolya (1987) – költő, író, grafikus, Budapesten él.
Stummer Attila (1974) – jogász, író, Budapesten él.
Korsós Gergő (2000) – költő, az ELTE BTK germanisztika alapszakos hallgatója, Budapesten él.
Harcos Bálint (1976) – költő, Budapesten él.
M. Nagy Miklós (1963) – szerkesztő, műfordító, esszéíró, Budapesten él.
Jenei László (1964) – író, Gesztlyen él.
Bozsik Péter (1963) – író, költő, a volt EX *Symposion* főszerkesztője, a budapesti Csikágóban él.
Száz Pál (1987) – író, irodalomtörténész, a pozsonyi Comenius Egyetem oktatója, Pozsonyban él.
Jaroslav Hašek (1883–1923) – cseh író.
Bazsányi Sándor (1969) – irodalomkritikus, a PPKE BTK oktatója, Piliscsabán él.
Nemes Z. Márió (1982) – költő, kritikus, esztéta, Budapesten él.
Szenási Zoltán (1975) – irodalomtörténész, kritikus, az MTA BTK ITI tudományos munkatársa, az *Új Forrás* szerkesztője, Tatabányán él.
Krupp József (1980) – klasszika-filológus, kritikus, Budapesten él.
Zsembery Borbála (1987) – író, kritikus, Budapesten él.
Schäffer Anett (1992) – irodalomtörténész, kritikus, a Miskolci Egyetem Modern Filológiai Intézetének egyetemi tanársegédje, Miskolcon él.

Folyóiratunk az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alap és Pécs Város Önkormányzata támogatásával jelenik meg. Köszönjük a Molnár Nyomda Kft. támogatását.

A Jelenkor a LAPKER újságospavilonjain kívül a következő könyvesboltokban is megvásárolható:

PÉCSETT: PTE Bölcsészkar, Ifjúság útja 6. –
Fókusz Könyvtárház, Jókai utca 25. –
Művészetek és Irodalom Háza, Széchenyi tér 7–8.

BUDAPESTEN: Írók Boltja, 1061 Bp., Andrássy út
45. – Ludwig Múzeum, 1095 Bp., Komor Marcell
u. 1. – Magvető Café, 1074 Bp., Dohány u. 13. –
Babérliget Könyvesbolt, 1073 Bp., Kertész u. 29

A LIBRI budapesti és vidéki könyvesboltjaiban:

Allee Könyvesbolt
Árkád Könyvesbolt, 1. emelet
Campona Könyvesbolt
Csepel Plaza Könyvesbolt
Duna Plaza Könyvesbolt, 1. emelet
Könyvpalota
Mammut Könyvesbolt

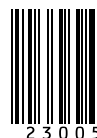
Oktogon Könyvesbolt
Stop.Shop. Könyvesbolt
Pólus Center Könyvesbolt
Sugár Könyvesbolt

Budaörs Könyvesbolt
Debrecen Könyvesbolt
Győr Könyvesbolt
Győr Plaza Könyvesbolt
Kaposvár Plaza Könyvesbolt
Miskolc Könyvesbolt
Nyír Plaza Könyvesbolt
Pécs Könyvesbolt
Szeged Plaza Könyvesbolt
Szolnok Plaza Könyvesbolt
Zala Plaza Könyvesbolt

www.jelenkor.net

990,- Ft

JELENKOR

V É G E L L Á S Z L Ó

Play Sinkó

Monodráma

(Egyházi zene.)

SINKÓ:

(A karosszékekben szunyókáló Sinkó felriad. Az egyházi zene megszűnik.)

Nem, nem és nem. Képzelvek? A szemem káprázott? Vagy álmodtam?

Mi ütött belém, ahogyan múlik az időm, mind gyakrabban meglátogat.

(Töpreng.)

Lehetetlen, hogy ő lett volna. Rongyokba öltözve, sántikálva jött. Vagy nem ő volt? Egy tévelygő lélek kereste a múltját? Szerencsétlen! Fogalma sincs róla, hogy a múltat már régen elrabolták. Jómagam is afféle múzeumi kellék lettem ebben a szép új világban. Vagy Lenin elvtárs szelleme tűnt fel? Esetleg Tito elvtársé? Vagy régi barátomról, Krleža elvtársról hallucináltam? Vagy csoda történt és valamelyik tanítványom merészkedett ide...

(Nehézkesen az asztal elé tántorog és a könyveit rakogatja.)

Mégsem álmodtam. Látogatóm volt. Holtbiztos, hisz a könyvek nem ebben a sorrendben álltak. Semmi sincs a megszokott helyén. Emiatt állandóan keresgélek.

Legjobb lenne valahol rejtezkedni. Hagyni csapot-papot, noha kétségeim vannak afelől, akad-e még számomra ebben a világban hely. Belefáradtam az örökös lázongásba.

(A szoba közepén álló nagy bőröndöt akarja felemelni, megtántorodik, kínlódik, felbukik, feláll, újra kezdi, nem bírja mozdítani.)

A könyveimmel sem tudok mit kezdeni. Nem kellene senkinek.

Elfogyott az erőm. Nem vonszolhatom keresztül-kasul Európában a kéziratamat. Műveim ide kötnek, itt kell bevárnom az ítéletet. Évek óta tétlenkedem, rostokolok. Semmi hír a bíróságtól.

(Megáll a szoba közepén, hallgatózik.)

Mégiscsak ő látogatott meg. Kénytelen vagyok maradni. El akar számoltatni. De nekem is lenne mit számonkérni. Miért kerülgeti a végelszámolást? Megsajnál? Emiatt nem ébresztett fel? Ő sem a régi, beletörődött mindenbe, akárcsak

én? Még a panaszára is emlékszem. A tömeg csúfot űzött belőlünk, kezdte, az egyik városrészben tanítványaimat bohócoknak vélték és kifigurázták. Miféle túlvilág, röhécseltek. A másik városnegyedben messziről jött idegeneknek néztek bennünket és üldözőbe vettek. Engem is elkergettek, amikor a piacon gránátalmát vásároltam. Előbb az árus gyanúsán méregetett, majd segítségért kiáltott. Migráns! Terrorista! Annyira váratlanul ért, hogy alig tudtam megmenteni az irhámam. A rendőrség se vett védelmébe. Menekülés közben pillantottam meg ennek a háznak a nyitott kapuját, utolsó erőfeszítéssel estem be.

Nem, nem, nem ő volt, nyugtatgatom magam. Rossz álmom volt csupán. Krisztus nem menekül a hívei elől, nem rejtezkedik. Akkor is tántoríthatatlan hittel nézett szembe a tömeggel, amikor Pilátus kereszthalálra ítélte. Ott állt Barabás mellett. Barabás a gyilkos, a rabló, a tolvaj, aki rengeteg ember életét tette tönkre. Pilátus csak egyetlenegy embernek kegyelmezhetett meg, a tömege bízta a döntést. Feltette a kérdést, ki legyen az áldozat.

Jézus, üvöltötte a sokaság.

Az ítélet kimondatott.

Akkor sem jajongott, nem könyörgött kegyelemért.

Mi történt az emberiséggel? Mivé lett a világ, amelyben Jézus bujdosni kényszerül?

(Az ajtóhoz lép, lenyomja a kilincset, kinyitja, majd dühösen becsapja.)

Ismételten elfelejtettem bezárni. Szórakozott vagyok. Az utóbbi években gyakorta előfordul, hogy nyitva hagyom a bejárati ajtót. Megvénültem, kihagy az agyam. Noha nem jár errefelé senki. Teljesen megfeledkeztek rólam.

Lehet, hogy nem is engem keresett. Az elhanyagolt kertet látva itt elrejtőzhet, gondolhatta. Nem művelem többé a kertem. A bírósági hivatal fizeti a kertészt, aki havonta szemrevételezi a kertet és megdorgál. Szememre veti, miért hanyagolom el a rózsákat. A virágoskertet naponta illik locsolni. Miféle író maga? Szerinte minden írónak van egy ápolt ligete, amelynek a gondját viseli. Valamennyiük kertjét körbejárja, rendre helyzetfelmérést tart, és tapasztalja, hogy azok, akik csodás költeményeket írnak a rózsákról, tisztességesen gondolkodnak a virágokról. Számonkérte rajtam, hogy miért nem ihlet meg például a rózsa illata vagy a színe, esetleg a formája. Vagy a kibomló szirmok. Miért nem írok a halálról, az elmúlásról? Vagy a születésről? A tavaszról, az őszi lombhullásról? Az egyik író a rózsát kedveli, a másik a gladióluszt, a harmadik a hortenziát. Van, aki a dáliák szerelmese. Írjak gyönyörű szabadverseket a bánatról, a szerelemről, a szívfájdalomról. A nagy írónak nagy kertjük van, a kicsiknek kicsinyke. A legnagyobbaknak van egy sor begóniája, egy sor lilioma, egy sor kardvirágja, hátul a kert mélyén aranyvesszőbokrok virítanak, meg az egzotikus növények. Vezetőink becsülik a kertjüket gondosan ápoló írókat, egyiküket a köztársasági elnök pont a múlt hónapban *Arany Sas*-érdemrenddel tüntette ki, okított a kertész. Kénytelen figyelmeztetni, hogy a jövőben lelkiismeretesen gondozzam a kertemet, ha vinni akarom valamire.

Netán amiatt tévedt be hozzám, mert figyelmeztetni akart, hogy nyílnak a rózsák. Nem, látogatóm nem tett említést a kertről, sem a rózsákról, csak a viseltes tornacipőjét mutogatta. A talpát lyukasra taposta. Utolérték a piacon, ahol arról faggatták, honnan jött, melyik nemzethez tartozik, mit keres a városunk-

ban. Turistaként két hónapig maradhat, figyelmeztették, előbb azonban mutassa meg a bankkártyáját.

Nincs bankkártyám, és nem vagyok turista, válaszolta.

A prófétákkal együtt menekül, magyarázkodott, szedi is a sátorfáját, csak kicsit kifújja magát a széken.

Azon tépelődött, miért épp Júdás tartott ki mellette.

Meglepetésére Júdás lett a leghűségesebb követője, aki továbbra is a gondját viseli. Időről időre kiváló francia borokkal lepi meg. A minap azzal hozakodott elő, hogy a *Gold\$Gold Bank* reklámcélra megnyerő fizimiskájú valakit keres. Nem elég a próbafelvétel, *castingon* döntenek el az alkalmasságát. A bank befolyásos tanácsadójaként tesz róla, hogy őt válasszák meg, mert az arca nagyon fotogénikus: egyszerre megnyerő is, magabiztos is, bizalomgerjesztő is. A tévé sugározza majd a reklámot, úgyhogy rövid idő alatt nagy népszerűsége tesz szert. Remek reklámszlogen lenne, hogy „Krisztus is nálunk vezeti a bankszámláját”. Utána, ha még kedve tartja, éljen régi hobbijának és gyakorolja a prófétaságot. Média-stárként népszerű lesz, aminek köszönve küldetése sokkal nagyobb visszhangra talál.

Nem fogadta meg Júdás tanácsát. Inkább otthontalan lesz és visszatér Galileába. Bolyong a virágos réteken, kivár, majd ritkán szólal meg, de nem harsog, mint a politikusok, hanem szerényen és szavahihetően. Meghirdeti az új időket. Aztán megint ellátogat Európába, hogy újra keresztre feszítsék, mondta, majd hirtelen eltűnt.

Új idők következnek? Irigylem Krisztust az illúziója miatt. Még hisz a csodákban! Miközben én egy üres szobában téblábolok, és az ítéletre várok.

Mi történt velem? Cserbenhagyott a képzelőerőm? Vagy hűtlenek lettek hozzám az utópiáknak? Hallom, amint ismételtetik, a posztmodern korszakában befellegzett az utópiáknak. Mit jelent az, hogy posztmodern kor? Majd a tanítványaim felvilágosítanak. Viszont, miért maradtak el? Hova tűntek? Nem értem. Most lenne a legnagyobb szükségem rájuk, tanúskodniuk kellene mellettem. Hol van Bányai elvtárs, hol van Bosnyák elvtárs, hol van Tolnai elvtárs, hol van Végel elvtárs, hol van Utasi elvtárs?

Sorozatos kudarcaim után fogytán az erőm újra kezdeni. Azt ígérték, hogy az utolsó szó jogán elmondhatom, amit akarok. A törvényszék csak utána hozza meg az ítéletet. De senki sem jelentkezik. Sem a vádlóim, sem a bíróim, sem a tanúim. Az ítélszék titkára csak annyit mondott, hogy legyen türelemmel és készüljek a védőbeszédemre. Azóta síri csend. Szóba se állnak velem. Az ügyészségről sem jelentkezik. Furcsállom, hogy egyszer sem hallgattak ki. Azt sem tudom, pontosan mivel vádolnak. Mindössze annyit közöltek, hogy készüljek a védőbeszédemre. Bizonyára érdekli őket, min mentem keresztül, mit éltem át, miért írtam azt, amit írtam.

Nem! Nem! Nem! Hű maradok önmagamhoz és szemükbe vágom az igazságot. Előre tudom, hogy gúnyosan azt válaszolják, az igazság, mint olyan, többé nem létezik. A posztmodern korban minden viszonylagos. Az igazság a legviszonylagosabb. Hol így, hol úgy! Egy biztos, nem sajnáltatom magam. Már évek óta elkészültem a védőbeszédemmel. Jól begyakoroltam. Így kezdem:

(A közönség felé fordul, hozzájuk beszél.)

Tisztelt Ítélszék, mélyen tisztelt bíró urak, önökhöz fordulok, így szólítom meg önöket, mert a bírósági szolgálta rendre utasított: többé nem az elvtársak, hanem az urak ítélnének felettem. Ahogy az életrajzomban megírtam, sváb faluban egy földszintes úriháznál, zsidó úricsaládban nevelkedtem. Értésültem róla, hogy emiatt önök zsidónak titulálnak. Nos, ezen a ponton álljunk meg. Zsidó vagyok, azzal, hogy sosem tartoztam közéjük. Vagy azt róják fel, hogy nem tartoztam sehová? Még a zsidókhöz sem? Nos, ezt nem tartom bűnnek. Az igaz viszont, hogy zsidóságom miatt nyomasztó gyerekkori emlékek maradtak rám. Amikor csak kiléptem az utcára, a helyi sváb parasztfiúk kavicsokkal dobáltak meg, sértegettek, gyakran lefogtak, kigombolták a rövid nadrágomat, hogy megnézzék a zsidó fütyülőmet. Utána „Jud! Jud!” csatakiáltással az árokba taszítottak. Már akkor megértettem, hogy nem az a zsidó, aki annak tartja magát, hanem az, akit mások annak bélyegeznek. Egy napon mindenki zsidó lesz, aki a saját fejével gondolkodik. A velem történt esetekből egy életre szóló tanulságot vontam le. Nem haragudtam a gyalázkodó sváb gyerekekre, sőt az apámnak sem vallottam be, hogy mit műveltek velem, hiszen ő biztosan szólott volna a rendőrfőnöknek, aki már csak apám iránti barátsága folytán is megbüntette volna a sváb kölyköket. Nem, nem, nem akartam erőszakkal élni.

Utólag hálás vagyok a történetekért, mert a sváb fiúk rádöbentettek, hogy tartoznom kell valahová. Felébresztették bennem a közösség iránti vágyat! Ezért nem lettem eltökélt individualista, bár ellenfeleim sokszor azzal vádoltak, hogy fittyet hányok a közösségi sorsra. Ez szemenszedett hazugság! Akkor sem vállaltam ezt a szerepet, amikor kívánatos volt. Utólag elismerem, ez könnyített volna a sorsomon, jobba tette volna az életem. Ha így teszek, sosem kerültem volna az önök színe elé. Írtam volna ártatlan modern prózát, bevonultam volna az elefántcsonttoronyba, szenvedve, fájdalmas lélekkel utasítottam volna el a valóságot és a közösséget, önök pedig mindennek hallatán kitüntettek volna. Olyan művész lettem volna, amelyet önök magasztalni tudnak. Lehettem volna az *Arany Sas*-érdemrend viselője. Mi több, a nemzeti Pantheonban is helyet kaptam volna.

Balszerencsémre azonban ifjú gimnazistaként fellángolt bennem a közösség utáni vágy a szabadkai szociáldemokrata munkásotthonban. Az urak színe előtt bevallom, ezek voltak életem legszebb évei, bár ez az illúzió végérvényesen mély sebet ejtett rajtam. De erre majd később térek ki, noha sejtem: az urakat felháborítja, hogy a világháború kitöréséig abban a gyanús közösségben boldog mámban élveztem az életet. A munkások között senki sem törődött a fajjal, a felekezettel, a nemzetiséggel; magyar, szerb, német munkások ültek együtt; életemben először kezdtem remélni, hogy azokból a sváb gyerekekből jó emberek lesznek. Ahogy Pál apostol mondta: Krisztusban nincs zsidó, sem görög, sem szabad, nincs férfi, sem nő, nincs szolga, mert mindnyájan egyek vagyunk a Jézusban. Ha pedig Krisztuséi vagyunk, akkor Ábrahám utódai vagyunk, és ígéret szerint örökösei.

Olvasom az urak arcáról a kételyt. Sejttem, mit gondolnak. Miféle munkásság, miféle munkásosztály, miféle testvériség? Miféle nemzetkefelettség? Miféle világorradalom? Ismerem a véleményüket, nincs többé munkásosztály, nincs többé osztályharc, nincs többé osztályszolidaritás, nincs többé forradalom. A mun-

kás a munkásnak farkasa. Nincs többé jótékony egyetemesség, csak nemzeti szolidaritás van. Felejtsük el Pál apostolt!

Azt javaslom, uraim, hogy tegyék félre ezeket az új uralkodó osztályt kiszolgáló elméleteket.

Forradalom? No, majd kiderül egy szép napon.

Az önök színe előtt beismerem, hogy a Nagy Háború előtti napokban nem voltam egyedül, befogadott egy közösség. A melósokat, a napszámosokat, a zseléreket tanítottam írni és olvasni, akik azzal is kitüntettek, hogy felkértek, hozzam rendbe a könyvtárukat és javasolják nekik megfelelő olvasmányokat, amelyekből tanulhatnak. Felébredt a pedagógus lelkem, a híres és csodálatos pedagógiai Erősz.

Ez hiányzik önökből, uraim! Mert tulajdonképpen mit művelnek önök? *Reality show*-val, giccses olvasmányokkal ámítják a népet, a szegény nép pénzéből finanszírozzák a pornográf újságokat. Szexet és drogot kínálnak, nem pedig tudást és szellemet.

Tudom, nagyon jól tudom, azt vetik a szememre, hogy elhanyagoltam a gimnáziumi tanulmányaimat. Igaz, valóban elhanyagoltam, mert ott nem találtam olyan közösségre, mint a munkásotthonban. Nem érdekelték a gimnazista úrifíúk. Szolgalelkű tanáraimmal szemben bizalmatlan voltam. Az is maradtam. Néhány tanárom elsettenkedett a munkásotthon közelében levő parkba, kíváncsiak voltak, leskelődtek és engem faggattak. Mi történik odabenn? Fenik a prolik a késeket? Bosszúra készülnek? Szegények, bevallották, hogy gyanús helyeken nekik tilos megjelenni. A szerencsétleneket mindig szemmel tartották. A szocializmusban is kötelező volt a párttagság. Akkor is megfigyelték őket. Csakhogy a szocializmust könnyebben elviselték, ismerték a játékszabályokat, mert csupán egy párt létezett, tudták, mit szabad és mit nem. Önök kiátkozták a szocializmust és titkolják a játékszabályokat. Hol így, hol úgy, hol amúgy. Mostanság nemcsak a tanároknak kötelező betagosodni, hanem a takarítónőknek is. De még az iskolaszolgának meg a kávéfőzőnőnek is. Önök sokkal keménykezőbbek, mint a kommunisták, akik a végén nem is voltak igazi kommunisták, csak annak nevezték magukat, de legalább voltak eszményeik, amelyekben ugyan csak félig-meddig hittek, azonban önök semmiben sem hisznek, de titkos eszményeik sincsenek, csak a zsebüket tömik. Önök ügyes szemfényvesztők, több pártot alapítottak, hogy úgy tűnjön, mintha beköszöntött volna a szabadság. De miféle szabadság az, amelyben a tanárok az egyik pártból a másikba tagozódnak, hogy megőrizték a munkahelyüket? Tudják-e önök, hogy szörnyen megalázzák őket azzal, hogy négyévenként más-más pártvezért kell isteníteniük? Ez olyan, mintha a híveket arra kényszerítenék, hogy négyévenként más-más istenhez fohászkodjanak.

Tisztában vagyok vele, uraim, hogy bűneim közé sorolják azt is, hogy a munkások között otthonra találtam. Velük voltam, amikor sztrájkoltak és akkor is, amikor kivonultak a szabadkai utcákra. Közéjük álltam, velük énekeltem az *Internacionálét, föl-föl, ti rabjai a földnek, föl-föl, te éhes proletár*, harsogtam teli torokból és velük együtt elátkoztam a kormányt. Boldog voltam. Biztos voltam benne, hogy a kétkezi munkások elszántak, le fogják rombolni az országhatárokat, a kaszárnyákból múzeumokat és iskolákat fogunk létesíteni és megvalósítjuk a próféták legmerészebb álmát, testvérek országává formáljuk a világot.

Úgy van! Nem tévednek, uraim, amikor azt állítják, hogy tizenhat éves koromban vallásom lett a szocializmus. Biztos voltam benne, hogy hónapok kérdése csupán, a szocialisták egy emberként fognak ellenszegülni a háborúnak, amire az urak a színpalak mögött készülődtek. Elkergetjük az uralkodó osztályt és megszületik az örök béke. Aztán következett a hideg zuhany: 1914 júliusa. Döbenten láttam, amint a szomszédunkban lakó asztmatikus kis szatócs a tikkasztó júliusi napon magából kikelve ordít az ablakom alatt: „Éljen a háború!” „Vesszen, vesszen a kutya Szerbia”, skandálta a város főterén a tömeg. A polgármester szónoklata után lelkesen énekeltek:

*Boszniának hegyei,
A fekete kövei
Az magyar királyé.
Mégis az a Szerbia,
Az a kutya Szerbia
El akarja venni.*

Úgy van, uraim! Azokban a júliusi napokban az önök háborúja bemocskolta ifjúkori álmaimat. Tizenhat évesen bekényszerítettek a nyomorúságos férfikorba. Álmatlanul forogtam az ágyban és csalódottan azon töprengtem, hogy elárult a közösségem. Akkor vesztettem el először a hazámat. Persze az urak kárörvendve bölcselkedhetnek: megérdemeltem a sorsom, ebadta közösséget választottam, cserbenhagyott a munkásosztály. A markukba röhögve mondogatták, hogy a proletárok énekelve meneteltek a háborúba. Miközben ők dalolva a veszтükbe masíroztak, önök a kávéházakban tivornyáztak, és eszük ágában sem volt a front-ra vonulni. A lányaik meg a fiaik a palicsi tó partján hűsöltek, élvezték a tóparti nyarat. Milyen hazafiak azok, akik a haza érdekében másokat küldenek a halálba? Mennyire nemzethűek azok, akik gondtalan szivarozgatás közepette arról eszelnek, hogy harcoljanak mások; mások dögöljenek meg a nemzetért! Ez volt, uraim, az önök első nagy nemzeti prostitúciója. Akkor kellett volna nekirontani önöknek, védelmezzék önök a pátriát, ez a haza nem a miénk, hanem az önöké. Sosem volt a miénk, és sosem lesz az. Önök több mint száz éve fosztogatják ezt a hazát. Nietzschevel állítom, mi, a jó hontalan európaiak, nem lehetünk otthon az önök hazájában.

Fiatalon lettem hazátlan árva. Tehetetlennek éreztem magamat. Ady Endrének köszönhetem, hogy nem törtem össze véglegesen. A húszmillió Magyarországon, az önök nosztalgikus Nagy-Magyarországában ő volt az egyetlen, aki hű maradt önmagához; az egyetlen patrióta, aki ki merte mondani a NEM-et. Amikor valamennyien a nemzeti dobot verték és teli szájjal hirdették a magyarságukat, ő volt az egyetlen nemzetben gondolkodó. De mindhiába, az urak elégedetten dörzsölték a tenyerüket, pezsgőztek, kártyáztak, miközben megjátszották a patriótát, az utcák elsötétültek, tolvajok és rablók garázdálkodtak, akik nem a gazdagok villáját rabolták ki, mert azt őrizte a csendőrség, hanem az elszegényedő, az egyre nagyobb adók terhe alatt nyögő iparosok műhelyét, családi házáat. A frontról hazaszállítottak koporsói előtt jajveszékélő anyák sem tudták észhez téríteni önöket, meg a népet, amelyet önök mételyeztek meg.

A világ óriási kaszárnyaudvarrá változott. Véres, vérszomjas csenddel kerültem szembe, kozmikus arányú katasztrófával, mely a dantei pokolnál is embertelenebb pokollá alázta a földet. Katonaruhában megtapasztaltam, mit jelent vezényszóra mozogni, feküdni, térdelni, állni, szaladni, kúszni, énekelni, enni, lelkesedni és álmomban is a durva altisztek és a nyegle tisztek kommandójától visszhangzik az agyam. Tehetetlen voltam akkor is, amikor a laktanyában a szemem láttára végeztek ki két fiatal katonaszökevényt csak azért, mert megtagadták a parancsot, mert nem akartak hadba menni az önök hazájáért. A fiatal katonaszökevényeket a laktanya udvarán egy farakás elé vezették, két fehérre gyalt koporsó elé állították, előbb az egyik, majd a másik elé hat katonát vezényeltek, akik parancsra főbe lőtték őket. A kaszárnya legénysége vigyázzállásban nézte végig a kivégzést. Köztük én is. Szégyelltem magam miatta. Nem a haza védelme, hanem az önök vagyonának érdekében végezték ki őket.

Ugye, emlékeznek még arra, amikor ők a frontvonalon hősi halált haltak, önök meg a hadiszállítványokkal kupeckodtak? Tisztában voltam vele, hogy ez a háború a kapitalizmus édes gyermeke, mi pedig a kapitalizmus gyáva cinkosai lettünk; bűnösök voltunk mindannyian, akik részt vettünk az átkozott háborúban. Igen, már akkor, 1914-ben fel kellett volna fegyverkezni a kapitalizmus ellen. Személy szerint én is bűnös vagyok, amiért némán, vigyázzállásban jelen voltam a katonaszökevények kivégzésén. Amennyiben emiatt akarnak büntetni, ám legyen.

Önökkel ellentétben én szenvedtem a gyávaságom miatt. Elvesztettem illúzióimat, reményeim, karnyújtásra levő hazámat, a közösségemet, amelyre a munkásotthonban rátaláltam.

Kérdem én, uraim, lehet-e hazát veszíteni anélkül, hogy valami belőlünk ott ne maradjon?

Csakhogy, ne nagyon örvendjenek az urak, a pokol bugyraiban új remény született.

A bukovinai fronton találkoztam a bolsevizmussal.

Ne fintorogjanak, kérem, és ne emlegessék azonnal a GULAG-ot. Én sem vádolom önöket, a jó katolikusokat és hazaszeretőket inkvizícióval, vallásháborúkkal. Az orosz lövészárkok pár száz méterre voltak tőlünk; fegyverszünet idején mind gyakrabban lopakodtak át hozzánk az orosz katonák, akik átadták gépfegyvereiket egy-egy falat kenyérért vagy fél liter rumért. Tisztjeink jól mulattak a fura látogatók láttán. Rettenetesen búzlóttek, rongyosak és koszosak voltak. Számomra a vigyorgó pofájukon felvillanó fehér fogsor jelentette a furcsaságot. Egy tagbaszakadt orosz magyarázta meg nekem életemben először, mit jelent az, hogy Lenin. Se én, se azok, akik körbevettek, egy kukkot sem értettünk oroszul, de a ruszki kézzel-lábbal igyekezett valamit előadni nekünk. Elszántsága végül eredménnyel járt. Hatalmas karjaival rajtam kívül még két katonát átöltet, magához szorított és ismételtette: „Lenin, Lenin, Lenin”.

Az orosz katona karjai között megtört bennem a kapitalizmus varázsa. Ez jelentette számomra Lenint és a leninizmust! Ez olyan megvilágosodási folyamatot indított be, mint még soha, mert soha olyan eklatánsan, mint a háború elleni harcban, nem tárult fel előttem, hogy az emberiség legszentebb érdekeiért folytatott harc egybeesik a proletariátusnak a maga felszabadításáért vívott harcával.

A tiszték megszimatozták, hogy a ruszikkal bratyizunk, ezért beszigorítottak. Csakhogy elkéstek. Akkorra már tudtam, hogy a szocializmus túlélte a szociáldemokráciát – és a világ izgalmasabb és ígéretesebb hely lett, mint bármikor.

Hazatérve Szabadkára újra találkoztam a régi asztaltársasággal. Beszámolóikból az éjszakai baglyok huhogását véltem hallani, miközben a messzi Oroszországból falroskasztó harsonák és új ígéretes kürtje hallatszott. Tanácstalanul méregettük egymást. Valami megváltozott körülöttünk, lélekben megtörtén tudomásul vettük, hogy semmit sem lehet folytatni. Mi is változtunk, nem voltunk többé a régiek, de újak sem. Tétován toporogtunk a történelem keresztútján, képtelenek voltunk eldönteni, merre tartsunk. Valamennyien pacifisták voltunk, azonban a zűrzavaros idők teljesen összekuszálták gondolatainkat. Volt, aki azt rebesgette: szocializmus, volt, aki a nemzetről prédikált. Megtelt a világ Messiással! A környéken dühöngött a náthalázjárvány, az üzleteket ismeretlen fegyveresek fosztogatták, feltörték a bankfiókokat, nőket erőszakoltak meg. Egyik este hét óra körül bevonult Szabadkára Antun Živulović alezredes és katonasága, és minden ellenállás nélkül bevette a várost. Az ott állomásozó magyar és német egység, a honvéd gyalogezred, a honvéd huszárezred, a magyar nemzetőrség százada tátott szájjal, tétlenül nézte a szerbek bevonulását, napokig bénáztak, megbámulták a hódítókat, majd elvonultak.

Dúlt bennünk az indulat: a háború dühe és a béke pokla. Mert félelmetesnek ígérkezett a ránk törő béke. Az önök háborúja kiforgatta helyéből a világot, a békét pedig kutyául beszennyezte.

Találkoztam Táncos Bélával, a lírai költővel, aki a háború előtt borongós, világfájdalmas verseket írt, aztán a vizsály idején nemzeti húrokat pengetett. Alig ismertem rá. Azzal kezdte a társalgást, hogy soha többé be nem teszi a lábát a szerb borbélyhoz, akihez több mint húsz éven keresztül járt. Miért, kérdeztem. Mert Szerbiához akarja csatolni a városunkat. Jönnek a csetnikek, kesergett és meghívott a vasárnap tartandó búcsúestjére. Távozik Szabadkáról. Bizalmas pesti értesülései szerint a város a szerbeké lesz, csak ezt még senki sem akarja bevallani. Nem szabad a népet megfosztani a reménytől. Már túladott a szüleitől örökölt házában és a 26 hold termőföldön. Lemondott az ősi jussról. A családi örökség egy szerb nagygazdáé lett. Pesten vásárol magának lakást. Igyekezni kell, magyarázta, míg nem szokik a magasba a fővárosi lakások ára. A fülébe jutott, hogy már a vagonokban sincs hely a menekültek részére. Nincs kedve a szerbek között sínylődni. Az apja úriember volt, ő is az akar maradni. Ügyvédje elkészítette az adásvételi szerződést, ő meg átcsempészi a fél zsák koronát, ami nem veszélytelen akció, mert mindenfelé útonálló és rablók garázdálkodnak. A fronttól hazaszökött bakák rablóbandákba verődtek. Nincs mire várni, iparkodni kell, míg meg nem húzzák a határokat.

Te maradsz, ugye? – szegezte mellemnek a kérdést. Könnyű neked, jegyezte meg, a zsidókat nem fogják büntetni a szerbek. Kíméletesek lesznek, ne félj!

Elsétáltam a városi jegyző irodájába, ahol a takarítónő Tisza István berámázott fotóját törölgette. Elináltak az urak Pestre, a jegyző úr is velük tartott, mondta és könnyes szemmel, kétségbeesetten fordult felém. Mi lesz velünk, elűzték a legmagyarabb magyarokat? A város főterén Tábori doktorba ütköztem, aki holt-sápadtan bizonygatta, nem adjuk a szerbeknek a Délvidéket, ha kell, akkor a

testünkkel, vérünkkel védelmezzük. Képzeld, Ervin, ők Szegedet és Pécsét is maguknak akarják megkaparintani.

Másnap arról értesültem, hogy Tábori doktor is túladott a házán, Budapestre távozott.

Elszelelt az úri osztály színe-java. Magukra hagyták a cselédeket, a napszámosokat, akiktől azzal búcsúztak, hogy visszatérnek. Nem hittem egy szavukat sem, de csakugyan visszatértek. 1941 tavaszán és nyarán érkeztek. Visszatértek a méltóságos urak a Délvidékre, befészkeltek magukat a bársonyfotelekbe, ahol úgy viselkedtek, mint régen: móresre tanították, nemzeti érzésre oktatták a nincsteleneket. A piacon toborozták a munkaerőt, ahol tüzetesen megvizsgálták még a magyar napszámosok fogsorát is, mielőtt alkalmazták volna őket. Már akkor kiderült, az urak mindig visszatérnek! Ha másért nem, akkor egy jó zsíros állásért akár szerb patrióták is lesznek.

Ugye, emlékeznek az esküdt urak, mekkora hősök voltak? A visszatérők mindig rendet teremtenek! 1941-ben először a magyar kommunistákat ítélték golyó általi halálra, aztán a szerbeket küldték vissza régi hazájukba, végül összegyűjtötték a zsidókat, egy részüket haláltáborokba szállították, a többieket a Dunaparra terelték, ahol főbelőtték őket, a befagyott Dunán léket vágtak és a holttesteket beledobálták. Volt, ahogy volt, ugye uraim? Nem, nem soha, harsogták, majd torkuk szakadtából rázendítettek:

*Horthy Miklós katonája vagyok, legszebb katonája,
Vígán élem katonaéletem, nincsen gondom másra,
Masírozok káplár úr szavára,
Úgy gondolok az én Violámra,
Horthy Miklós katonája vagyok, legszebb katonája.*

Ezt énekelték a bakák is, akiket önök a halálba küldtek, akárcsak 1914-ben. Megismétlődött a történelem. Mészárszékre küldték a magyarokat, akik újfent a háború vesztesei lettek. Észre tetszenek már venni, hogy önök milyen szánalomra méltó magyarok lettek? Száz év alatt nem tanultak meg jó döntéseket hozni. Minduntalan ráfizetnek, aztán meg az itteni elesett, nincstelen magyarsággal fizettetik meg a veszteséget! És azután minden kezdődik előlről. Megint szedik a sátorfájukat, miközben ígéretet tesznek, hogy visszatérnek. Cserbenhagyták a kismizetteket, akiket utolért a szerbek bosszúja. Az önök bűnei miatt kerültek a magyarok tízezrei tömegsírba. Majdnem minden bácskai városkában megásták a tömegsírokat. Bocsánatot kértek-e az urak valaha is tőlük? A szerb megtorlás barbár volt és szörnyűséges, az önök bűne pedig gyalázatos. Erre nem gondolnak, uraim, ugye, amikor évtizedek múlva nagylelkűen rábólintanak, legyen rehabilitáció? Önök egy tapodtat sem tettek a múlt igazságtalanságait tarkogató botrány feltárásáért. Nem érdekelte önöket, hogy kik voltak a gyilkosok és kik ásták a magyar tömegsírokat 1944-ben és 1945-ben. Igen, büntetlenek maradtak. Volt, ami volt, tekintsünk a jövőbe, mondogatták. Miközben felszentelték a tömegsírok emlékműveit, ájtatos beszédeket tartottak és a pesti urakkal együtt szónokolták, hogy milyen jó nekünk, vajdasági magyaroknak. Ennek értelmében a bíróság kötelezte magát, hogy lehetővé teszi az áldozatok utódainak a per-

felvételt és a bizonyítási eljárás lebonyolítását felmenőik ártatlanságát illetően. A törvényszék tizenöt percben határozta meg a tárgyalás időtartamát. Kérdés, miként tud bizonyítani az utód tanú nélkül, amikor az ad hoc összeállt rögtönítélő katonai bíróságnak nevezett gyülekezet nem tartott szabályos pert, nincsenek tanúk, nem voltak védőügyvédek. Hogyan bizonyítsa felmenője ártatlanságát az, aki még azt sem tudja, hogy pontosan hol végezték ki? A Tiszába lőtték? A Dunába? Vagy valamelyik névtelen tömegsírba hantolták el?

Így békültek meg az új évezredben a magyar urak a szerb urakkal. Hogyan is gondolhattam volna 1918-ban a nemzet sunyi és gyászos kiárusítására?

Jó ideje munkált bennem a gyanú, amiért jobbnak láttam az utolsók között megérkezni Táncos Béla búcsúestjére. Sejtettem, hogy valami nagyon nincs rendben. Az éppen véget érő háború előkészítette, pontosabban megteremtette az újabb vizsály feltételeit. Eleinte haboztam, menjek vagy ne, kell ez a kellemtelenség nekem? Az utóbbi időben túl sok zavaros mondat ütötte meg a fülem. Tartottam tőle, hogy ezek csak növelik a zavaromat. A borozgató szabadkai asztaltársaság a múlté, bizalmatlanság lett úrrá közöttünk, kár erőltetni a társasági életet. Hiszen képmutató banda lettünk, és csak hazudoznánk egymásnak.

Útközben az üres városháza előtt összefutottam az egyik vasutassal, akit még a munkásotthonban ismertem meg. Mi lesz velünk, Sinkó elvtárs, kérdezte. Azt üzengetik az urak, semmi áron se adjuk a vasutat a szerbeknek, sztrájkoljunk, ne hódoljunk be nekik. Rendben van, ellenállunk, önszántunkból biztos nem adjuk, nem esküszünk fel nekik, viszont mi történik, ha a franciák átadnak bennünket Szerbiának? Ha nem teszek hűségesküt, mehetek koldulni, nem lesz kenyérrevaló a gyerekeimnek. Ha meg hűségesküt teszek, azt mondják az urak, hogy elárultam a magyar nemzetet. Aztán egészen halkán és nagyon bizalmasan elrebegette: mintha valami mégiscsak történne, Ervin elvtárs! Úgy látszik, él még a remény! Budapesten kitört a forradalom! A Pestről érkező vasutas elvtársak hozták a hírt.

A legfrissebb értesülések birtokában léptem be Táncos Béla lakásának előszobájába, ahol Rajda Sándor professzor úrba ütköztem. Gyanakvó tekintettel mért végig. A napokban többször is jártam nála, azonban hiába kopogtattam az ablakán. Foghegyről annyit mondott, hogy ezekben a történelmi időkben mégsem ülhet ölbe tett kézzel a karosszékekben. Egész éjjel, egész nap tárgyaltunk a magyar nemzeti tanács megalakításáról. Kiáltványt teszünk közzé, miszerint nem adjuk a Délvidéket.

A szalonban vidám társaság és borgőzös hangulat fogadott. Tomislav, a horvát nemzetiségű városi írnok poharat nyomott a kezembe. Táncos Béla, a lírai költő lelkesen szónokolt. Távozom, de nem örökre, harsogta. Lélekben veletek maradok, és egyszer visszajövök, már csak amiatt is, hogy visszaszerezzük mindazt, amit most elrabolnak tőlünk. Addig is bízom benne, hogy a délvidéki magyarság kitart szőlőföldjén és őrzi a magyarságát. Csupáncsak amiatt távozom, mert a helyi csetnikek megfenyegettek, az életem forog kockán. Persze, lélekben veletek maradok, és együtt harcolunk. A szerb katonaság Szabadka felé tart, Újvidéket már elfoglalta. A franciák galádul viselkednek, elárultak bennünket, azonban nem hagyjuk annyiban. Visszatérünk, mondta, és magasba

emelte pezsgőspoharát. Éljen, visszavárunk, visszavárunk, kurjongatott Rajda Sándor professzor. Erre a többség kórusban skandálta: visszavárunk, visszavárunk! Utána Vámos Vince, a fiatal színész kért szót, én is tartozom nektek egy vallomással, kedves barátaim, én is Táncos bajtárssal tartok, de ne csüggedjete, a magyarok istenére esküszöm, visszatérek. Tegnap sikerült túladnom az ingóságomon, mondta, majd Táncos Bélát átkarolva a szoba közepén rázendítettek a magyar Himnuszra:

*Isten, áldd meg a magyart,
Jó kedvvel, bőséggel.*

Vámos Vince megragadta a vállam és magához ölelt. Énekelj! Vagy neked nincs Himnusod? A zsidóknak még himnusuk sincs? Szúrós, megvető tekintetek villantak felém, melyek egy szusszanásnyi időre lebénítottak, viszont nem tudtam válaszolni, mert az ünnepi esemény menetét váratlanul keresztülhúzta Tomislav. A földhöz vágta a pezsgőspoharát, majd kihasználva a megdöbbenést felugrott egy székre és szónokolni kezdett: torkig vagyok a magyarokkal, akik azt hiszik, hogy csak nekik van nemzeti himnusuk. Vegyék tudomásul, mi is megalakítjuk a horvát nemzeti tanácsot, amelyen majd eldöntjük, hogy Vajdaság csatlakozzon-e Horvátországhoz, vagy ha nem, akkor legalább Jugoszláviához. Hiába kornyikáljátok a magyar himnuszt, új nagy ország születik, amelyet többé nem fosztogattok, jelentette ki, majd rázendített a horvát himnuszra.

*Lijepa naša domovino,
Oj junačka zemljo mila,*

Táncos Ottó és Vámos Vince erre még harsányabban zengte a magyar Himnusz sorait; *Isten, áldd meg a magyart...* Tomislav mindenáron túl akarta harsogni őket. *Lijepa naša domovino*, mire a teljes zűrzavarban felugrott Dragan Milčić, a Népfőiskola szerb titkára és leintette a kórust. Hallgassatok el, de azonnal, ordította. Miféle csetnikek? És mi az, hogy horvát, illetve magyar himnusz? Szerbiában vagyunk, vagy nem? Ez itt Szerbia! Amennyiben ezt tisztáztuk, akkor szeretném mindenki értésére adni, hogy a szerbeknek is van himnusza, ami annyit jelent, hogy mától a mi himnusunkat énekeljük Szabadkán. Például a *Bože pravdét*. És rákezdet:

*Bože pravde, ti što spase
od propasti dosad nas,
čuj i odsad naše glase
i od sad nam budi spas.*

Bénán álltam a terem közepén, és a vasutas jutott az eszembe. Ő sínyli meg a himnuszt harsogó urak bűneit, védi a nemzetet és nem esküszik fel a szerb királyra, aztán mehet koldulni. Vajon mit kellett volna válaszolnom neki? Fogadja meg a magyar urak tanácsát és ne tegyenek esküt? Gyerekeinek nem futja betevő falatra. Ne hallgasson az urakra, és esküdjön fel? Akkor pedig megszégyenítik,

és azt terjesztik majd róla, hogy nemzetáruló. Ő hozta a hírt, Budapesten kitört a forradalom. Azóta is csak az járt a fejemben. A forradalom ment meg bennünket. A vasutasokat is. A forradalomnak hála nem éheznek a vasutasok gyermekei.

A fülemben zakatoltak a vasutas szavai, akkor képtelen voltam jó tanáccsal szolgálni. De most tudom, mit tegyek! Üres zsebbel és egy bőrröndnyi kézirattal Budapestre utaztam. Ha ott kitört a forradalom, akkor azt nem lehet leállítani, kirobban Belgrádban is, akkor pedig Szabadkán nem uralkodnak se a szerb, se a magyar urak, hanem az internacionalista proletárok.

Jaj, ha kitört volna a világforradalom, akkor nem sújt le a magyarokra az igazságtalan trianoni békepaktum. Az urak már majdnem száz éve siratják a Trianont és ujjal mutogatnak rám: mekkorát tévedtem. Elismerem, melléfogtam, de önök, uraim, nagyobb bűnt követtek el. Lelkesedtek a háborúért, aztán meg siránkoztak, mert elvesztették. Én viszont csak áltattam magam. A forradalom volt a bűnös remény egérútja.

Budapesten összeismerkedtem egy kiváló háborúellenes társasággal, amelynek tagjai 1914 óta kétségbeesetten és büntudattal ugyanazokkal a démonokkal viaskodtak, mint én. Újra közösségre leltem, találkoztam azokkal, akik emlékeztek a szabadkai munkásotthon munkás népére. Őket büntudat gyötörte a háború miatt, ezért önök hazaárulóknak kiáltották ki őket. Önök a mai napig nem éreznek semmiféle büntudatot, sőt, azzal hencegnek, mekkora a hazaszeretetük és a nemzethűségük.

Ki árulta el a hazát, az urak vagy a nincstelen nép? Erre válaszoljanak, uraim?

Emlékezzenek az apjukra és a nagyapjukra! A katonák százezrei toprongyosan, legyengülve, betegen özönlöttek vissza a frontokról, a gyárak leálltak, a termelés megszakadt. A háborút veszített, mindenből kiábrándult katonák új világról álmodtak. Nem akartak többé önökért megdöglenni, önökért, akik tönkretették és kifosztották a hazájukat, amíg ők a frontokon a vérüket ontották. A szociáldemokraták kormányra kerültek, azonban nem szándékoztak új világot teremteni, csak retusálták az úri Magyarországot. Némileg kikozmetikázva ígérgették. Mi azonban gyökeresen új, igazságos kommunista társadalmat akartunk felépíteni. Arra számítottunk, hogy ezzel elkezdődik az emberiség igazi történelme. A szocdemek minket üldöztek, nem önöket, drága uraim, aztán belátták, hogy minden elveszett. A bukott országot tálcán kínálgatták. 1919. március 21-én Magyarország tanácsköztársaság lett. Nem volt puccs, mi győztünk, azonban a győzelmet nem a forradalomnak köszönhattük. Ez lett a vesztségünk!

Lehet, hogy azt kellett volna mondanunk az uraknak, zabálják meg azt, amit kutyultak. Az volt a vesztségünk és a jóvátehetetlen bűnünk, hogy reménykedtünk, akkor, amikor önök minden reményt sutba vágta. Az volt a bűnünk, hogy bízunk a világforradalomban és átvettük a kormányrudat.

Így lettem húszévesen forradalom nélküli forradalmár. Egyik napról a másikra az elnyomottból, az üldözöttből erőszakot gyakorló új osztály képviselője lettem. Fegyverrel jártam az utcákon és döbbsen tapasztaltam, hogy az emberek félnek tőlem. Fájdalmas felismerés volt, hiszen be kellett látnom, hogy a forradalomban a közösség fontosabb, mint az egyén. Ahogy a Bibliában is meg vagyok írva: jobb nekünk, hogy egy ember haljon meg a népért, és ne a nép vessen oda. A forradalom nevében az egyénnek veszni kellett.

A legnagyobb abszurditással szembesültem: a forradalmak ártatlan áldozatokat követelnek. Nem, nem, nem, ez lehetetlen. Meg akartam nemesíteni a forradalom véres logikáját, és ennek érdekében kieszközöltem a közoktatásügyi népbiztosság világszemléleti osztályának megalakulását, a célból, hogy a munkásság történelmi hivatásához méltó, új erkölcsöt hirdessek.

Azzal ámítottam magam, hogy tiszta kezű forradalmár leszek. De hogyan őrizze meg a forradalmár a tiszta kezét? Cseverésszen a kapitalizmus válságáról? Nevetnem kell! Már vagy száz éve válságban van. Írjon doktori disszertációt a forradalomról, aztán élvezze az ellenzéki hölgyek kacérkodó, bájos tekintetét? Akad-e önök között, uraim, egy ilyen forradalmár-dendi? Ezeknek a dendiknek eszébe sem jut, hogy megalakítsák az illegális kommunista pártot. Nem merik kimondani, hogy embert ölni bűn, de a forradalom tudatos és tragikus bűnvállalás: az igazságos társadalom megteremtése érdekében vérezzük be a kezünket. Úgy van! A kezünk véres, de a lelkiismeretünk tiszta. Ha Isten közém és a nekem rendelt tett közé a bűnt helyezte – ki vagyok én, hogy ez alól kivonjam magam, kérdeztük. Álmatlan éjszakáimon az éj leple alatt elismertem, hogy nem csak a kezem véres, a lelkiismeretem se tiszta. Vajon mit tehetnék? Végül győzelmeskedett bennem a személyes erkölcsi parancs: az emberélet szent, a legígéretesebb jövő érdekében meg kell tagadni bárminemű erőszakot.

Bűntudatos kommunista eretnek lettem. Fontolóra vettem, valljam be elvtársaimnak, hogy nem tartozom többé hozzájuk, nem vagyok többé kommunista, saját választott utamon folytatom az életem. Történt azonban, hogy a Dunáról bombázták a Szovjetházat, amely körül gyülekezett az ellenforradalmi úri csőcselék. A Ludovika Akadémia fiatal növendékei a Tanácsköztársaság megbuktatására készültek. Lukács elvtárs javaslatára átvettem a Szovjetház őrségének parancsnokságát.

Miközben arra készültem, hogy a gyilkos fegyvert mind messzebb hajítom, a végzetes pillanatban újra fegyvert ragadtam. Az erőszak mellé álltam. A Ludovika Akadémia növendékei többórás harc után megadták magukat. A forradalmi törvényszék a parancsnokukat golyó általi halálra ítélte, a növendékekre is ez a sors várt. Száznál is többen voltak, életkorukat illetően a legidősebb 22 éves, a legfiatalabb 16 éves volt. Mindnyájan, még a tizenhat évesek is lőttek a mieinkre. Alig sikerült megakadályozni, hogy a tömeg meg ne lincselje őket. Annyit tudtam elérni, hogy a fiatalembereket ne végezzék ki, hagyják meg az életüket és fogjuk nevelőmunkára őket. Foglalkoztam velük, tanítottam őket, naponta hat órát a *Kommunista Kiáltványt* olvastuk, Tolsztoj- és főleg Dosztojevszkij-szemináriumokat tartottam nekik. Meg akartam értetni velük a Nagy Inkvizítor szenvedését, amiért szövetségre lépett az ördöggel. Nem tehet róla, hogy az ördög képviseli a földi igazságot. Idővel őszintén megszerettem őket: úgy tűnt, hogy ők is engem, már a második nap megnyíltak, volt merszük kimondani, mit gondolnak rólunk, vörösökről.

Mi, kommunisták a Tisza felé nyomultunk, fegyvert fogtunk és felvettük a harcot a románokkal. Mi védtük a magyar hazát és nem önök! Vannak, akik gúnyolódnak, mondván, mi voltunk az utolsók, akik a Nagy-Magyarországért harcoltunk. Így igaz, visszaszorítottuk a románokat, azonban az urak propagandája miatt sok katona nem volt hajlandó küzdeni érte, inkább ellenünk fordult. Önök

a nemzeti érzést fordították az egyenlőség, a szabadság és a testvériség eszméje ellen. A vörösök ellen! Az urak inkább választották a román hódítókat, mint a kommunizmust! A románokkal szövetkeztek ellenünk!

Elismerem, uraim, veszítettünk, nem tört ki a világforradalom – önök újra győztek, akárcsak 1914-ben. Vagy éppen mostanság! De erre nem szívesen gondolnak az urak, ugyebár? Budapest látványa félelmetes hatást tett rám. A házakon lobogtak a nemzeti színű zászlók, a budapesti polgárok örömmámorban úsztak. Munkás külsejű ember sehol. Román tisztok flangáltak az utcákon díszegyenruhában, hosszú karddal, illatosan. A hölgyek előszedték a rejtekhelyről az ékszereiket, magukra rakták, mellükre nemzeti színű kokárdát tűztek. Ilyen az önök hazaszeretete, drága uraim. Komcsizni és flangálni, ez az önök kedvenc szórakozása! Következett a bosszú, amiről önök mélyen hallgatnak. A kommunistáknak szíjhasítás, börtön, megkövezés, hasfelmetszés járt. Önök csak a mi bűneinket tartják számon, ellenben mi a négy hónap alatt nem ontottunk annyi vért, mint önök a fehérterror három napja alatt. Felbújtatták a csendes és békés polgárokat, akik kannibáli mámorban vettek részt az utcákon és főleg a gyárakban folyó embervadászatban. Tartott a gyűlölet orgiája, az akasztófák láttán tapsikoltak a nyárspolgárok és helyeselték a kínzásokat. Saját bűneink súlya alatt és a fehérterror hatására mind erősebb lett bennem a meggyőződés, hogy a diktatúra erőszaka és az azt követő fehérterror egyazon démon fennhatósága alá tartozik, ellem csak egy más princípium nevében lehet felvenni a harcot. Mi erőszakot állítottunk szembe az erőszakkal, aztán a mi erőszakunknál is szörnyűbb erőszakot eszközöltek velünk szemben. A nemzeti hadsereg bevonulása után hanyatt-homlok menekültem Budapestről. Miként Horthy szónokolta: a bűnös városból.

A fehérterror elől Bécsben találtam menedéket, ahol régi elvtársaimnak töredelmesen bevallottam, hogy nem tartozom többé közéjük, mert az embertelenségbe vezető útra sodródtak, amely a vesztükbe visz. Szerintem a fehérterrort egyszer majd felváltja egy újabb vörösterro, és az akkori kommunisták megint könyékig véres kézzel uralkodnak. Jobb meghalni, mint gyilkolni, a világot nem a vérontás, csupán csak a szeretet tudja megváltani. Emlékeimben felsejlett a katolikus gyerekek katekizmusa. Érdeklődéssel fordultam a szomorú isten felé, és olyan érzésem támadt a sugaras tisztaságú istenélmény után, mint aki végre magára talált.

Ébredezett a faszizmus, emiatt nem menekülhettem többé az ártatlanok menhelyére. Újra meg újra összetűzésbe keveredtem saját magammal, legfőképp a lelkiismeretemmel. Láttam az urakat elbambulni, miközben Chamberlain a fasisztákkal alkudozott. A haláltáborokba vezető út az önök humanizmusával volt szegélyezve. Mit tettek? Kibiggyesztették a fehér zászlót Hitler előtt és békét hirdettek. Önök óvatosak voltak, uraim, őrizték a tiszta kezüket. Hiába figyelmeztette önöket egy halhatatlan teológus. Amikor a nácik összeszedték a kommunistákat, önök lapítottak, mivel önök nem voltak kommunisták, amikor a szakszervezeti tagokat hurcolták el, naná, hogy csendben maradtak, mivel nem voltak szakszervezeti tagok, amikor lecsukták a szocialistákat, önök csak némán pislogtak, mivel nem voltak szocialisták, amikor a zsidókat bevagyonírozták, önök csendben sunyítottak, mivel nem voltak zsidók. Minden bizonnyal ezek után is úgy kalkulálnak, hogy önöket nem viszik el, hiszen önök az örök ártatlanok.

nok, a hangtalanok; csakhogy tévednek, uraim, ha egyszer akárcsak véletlenül is mukkanni mernek, végük, önöket is összefogdossák és szállítják. Figyelem az eseményeket, látom, hogyan egyezkednek a szélsőjobbokkal meg a mindenre elszánt újnácikkal, szórványos jelenség, bizonygatják a bársonyos forradalom díszes asztala melletti pezsgőzés közben. Itt jegyezném meg, önök már évekket ezelőtt kitűzték a fehér zászlót. Az összkomfortos autokráciában reménykednek az urak, ugyebár? Nem kell Sztálin, nem kell Hitler, önkéntes szolgák lesznek. Nem volt ez másként soha, az apjuk, a nagyapjuk sem mert ellenállni... Békében, tiszta lelkiismerettel akarnak élni. Hát, uraim, ebből nem lesz semmi.

Önök a tiszta kezükkel kérkednek, én pedig vállalom a vétkeimet, bűntudattal keresem a hazámat, amelyben egyszer majd közösségre találok. Addig pedig hontalan maradok. Bevallom Önöknek: gyakorta ámitottam magam azzal, hogy Titónál hazára találtam, ám utóbb mindig kiderült, nem akadt olyan haza, amely engem sajátjának vallott. Mindenhol félig ismerősnek, félig idegennek számítottam. Az Isten Jób sorsára ítelt. Jób örököse vagyok: kommunista Jób lettem. A kommunizmus eszméje meg a forradalmi küldetéstudat tesz újra meg újra próbára, ugyanúgy, miként Isten engedelmével Lucifer tette Jóbbal. Én vállaltam a próbatételt, akkor is, ha az Isten néma maradt.

Elnézem, uraim, milyen boldogok, amiért Lucifer kiegyezett önökkel, de csak ideiglenesen, hangsúlyozom, csak ideiglenesen. Egyelőre az Isten nem foglalkozik önökkel.

Uraim, önök boldogok, mert kialakították, hogy ideiglenesen szabadságolt cinkosok legyenek. A szótlanságukból azt hallom ki, hogy pontosan tudják, miről van szó. Hűségesen szolgálják az új vezéreket, akik jóváhagyták önöknek, hogy ócsárolják a régieket.

Ezt nevezik önök szabadságnak?

Nem kétlem: önök régen meghozták az ítéletet. Ahhoz azonban túl gyávák, hogy megfogalmazzák az ellenem szóló vádakat, titokban álnokul számúzték, de képtelenek tudatni velem az ítéletet, mert nem értenek egyet abban, hogy hová számúzzenek egy hontalant. Attól tartanak ugyebár, hogy földönfutóként a számúzetésben lelek új hazára.

Rendben, uraim!

Vállalom a legkegyetlenebb büntetést: haldoklom a senkiföldjén. Egyik kezemben a *Biblia*, a másikban a *Kommunista Kiáltvány*.

Minden tévedést vállalok, minden kételyt megszenvedtem, minden bűnt elkövettem. Egyszerre vagyok eretnek és hívő. Legnemesebb eszményeimet bűntudat nyomasztja. Kezem sem tiszta, lelkiismeretem háborog. Egy életre megjegyeztem Máté evangéliumának mondatát, szükséges, hogy legyen megbotránkozás, de jaj a megbotránkoztatóknak. Itt állok önök előtt és beismerem: most is megbotránkoztatom önöket. A cél előtt összeroppanó hosszútávfutó vagyok, aki nem azt a célt tűzte maga elé, ahol célba ért, ezért maradék erejét összeszedve fut tovább, miközben elbizonytalanodik, kétségek gyöttrik, mind kevésbé hiszi, hogy valaha is célba ér.

(Egyre nehezebben ejti ki a szavakat.)

Hálás vagyok az Úrnak, mert érdemesnek tartott erre a próbatételre. Köszönöm, hogy segített felismerni, hogy a forradalom céljai gyönyörűek, a kapitalista

társadalom gyilkosabb minden forradalomnál. A revolúció céljait akarom, ezért elfogadom minden konzekvenciájában a forradalmi erőszakot.

Aztán bűnhődöm.

(Sinkó térdre rogy. Fohászra összekulcsolja a kezét, aztán tenyerét ökölbe szorítva a magasba emeli.)

Adj, Uram, erőt a bűn elviseléséhez és elkövetéséhez, kérlek, adj erőt, hogy büntudattal szenvedjem meg a győzelem bűnös boldogságát.

(Nagy csend.)

Mit látok?

Feltámadtak a bársonyos urak.

Hol vagytok, ti rabjai a földnek?

Istenem, Istenem, miért hagytál el engem?

Hol vagy, Istenem?

(Feláll, a bőröndjéhez tántorog.)

Nincs kívül elszámolnom. Az Isten nem ment fel, és nem büntet. Az Isten hallgat, Krisztus a prófétákkal kopott tornacipőben menekül a hívektől.

(Fel akarja emelni a bőröndöt.)

Nincs menekvés! El innen! Követem a prófétákat.

(A közönség felé.)

Önök pedig gyönyörködjenek ebben a pokolban, az önök édes hazájában.

Én, Sinkó Ervin követem a hontalan Krisztust.

(A bőrönddel küszködik, fel akarja emelni.)

Előbb azonban tűzbe vetem az életművem. Inkább én, mint önök. Ez az Isten akarata!

(Utolsó erejét összeszedi és felemeli a bőröndöt, amelyből kőkockák hullanak ki.)

Mi történt? Az Isten üzent? Nekem – a bűnös hontalannak?

(Felemel egy kőkockát.)

Ezt üzeni az Isten!

(Összerogy.)

(Térdén állva próbálja visszarakni a kőkockákat a bőröndbe, de azok újra meg újra kihullanak, erre felemel egy kőkockát.)

Istenem, ne hagyd el engem!

(Feje fölé emelt kőkockával a közönség felé tántorog.)

(Erőlködve magasan többször is a közönség felé lendíti.)

És ha Isten... *(dadogva)* és ha Isten közém és a nekem rendelt tett közém *(alig tudja kiejteni a szavakat)* a bünt helyezte – ki vagyok én, hogy ez alól kivonjam magam?

(Elsötétedik a szín. Egyházi zene, fegyverropogással kísérvé. Sinkó nagyon gyenge megvilágításban.)

(Sinkó zokogva.)

Jaj, nekem! Jaj, önöknek! Jaj, nekünk!

a hajó

ad notam Kántor Péter: Kikötő blues

B. A. emlékének

a kikötőben az a jó
jön egy hajó megy egy hajó

*a hajó neve Halászbástya
de nincs a parton ismerős
tehát a dokkot megtaláltam
hűvös szél fúj észak felől*

*élővirág élők kezében
margaréta szegfű rózsza
először ilyen temetésen
egy szál virágot se hoztam*

*csak nehogy rossz hajóra szálljak
és az én hajóm meg otthagyj
egyszer rossz ravatalhoz álltam
mondom nevét a halottnak*

*a hajóhídon fehér kesztyűs
egyenruhás fogad „igen”
bekísér még kevesen együtt
leülök nézem a vizet*

*és pálinkát veszek a pultnál
az ablakban szilva Duna-víz
hideg szél fúj nagy a hullám
indul a hajó hova víz*

a kikötőben az a jó
megy egy hajó jön egy hajó

*egy fekete-arany paraván
előtt beszédek frázisok
és a hajó lassan halad át
az Árpád híd alatt zuhog*

az Északi összekötő híd
után viharban megállunk
készülődik már az özönvíz
egy életünk egy halálunk

középen vázában művirág
kiveszek ne lássa senki
egy gyöngyvirágot egy tulipánt
két virágom van viszem ki

most mindenki a fedélzetre
ahol elállt a szél eső
hajóorrzászlón az éj leple
tisztul az ég észak felől

fehér kesztyűs hajós nagy fehér
borítékot tesz a vízre
és útjára indul egy levél
amit nem vesz át az Isten

a Dunában ez a szép
megy egy levél jön egy levél

eltűnsz virág repül utánad
én is dobom virágomat
csak ez marad meg a Dunában
az igazi az elrohad

az életből a művirág marad
láttuk felvetette magát
cikkant fénylett fehérén ha csak
egy pillanatra a halált

beszélgetünk a fedélzeten
és már az Árpád híd alatt
lenn a hajóban még egy feles
könnyű szél a hajó halad

a kikötőben az a jó
jön egy hajó megy egy hajó
megy egy hajó jön egy hajó
és élni volna kurva jó

(A kiemelt részek Kántor Pétertől.)

Emlékezés egy nász-éjszakára

*Közös vacsora, evett-ivott
A násznép, legalább százan,
Jóllakott legalább száz gyomor,
Legalább száz torok
Nem maradt szárazon,
Én még szolidan ittam a bort,
Legalább száz szempár
Nézte az ifjú-öreg párt,
A vőlegényt, ki illón udvarolt:
Különös,
Különös nász-éjszaka volt.
Éjfél után, amikor
Már csak néhány vendég maradt
Az asztal körül,
És azok közül
Egyik erkölcsről papolt,
Másik politikát szónokolt,
És nem melleleg elfogyott a bor,
Pedig lennie kell még valahol:
Különös,
Különös nász-éjszaka volt.
Magamban ültem ott,
Vén bolond,
Mondd,
Komolyan gondolod,
Vagy elzüllesz, vagy megházasodsz?
Így is, úgy is meghalok:
Különös,
Különös nász-éjszaka volt.
Nem mindegy?
Vagy hátha megsegít az Isten,
Ha már egy merész
Házasság sem,
Komédia az egész!
Majd tizenöt gramm veronál,
S új vendég jött, a Halál,
Még egy vén bolond:
Különös,
Különös nász-éjszaka volt.
Végül,
Hiszen már úgyis vége volt,
Feltűnés nélkül*

Otthagytam e nászhalotti tort,
Csucs, kis nyomorult párizsom,
Lenn a kocsmá még mulatott,
Messze a reggel,
Határcsendőr tisztekkel
Ittam, míg hatott az alkohol:
Különös,
Különös nász-éjszaka volt.
Nők is voltak, persze,
Köztük a legszebb
A mosónő, ki engem
Nézett, úgy danolt,
Milyen kerek ma a Hold,
A kocsmaudvaron
Legalább egy párta omolt,
Sikolt,
Levendulaszappan illata volt:
Különös,
Különös nász-éjszaka volt.
Ezen az éjjel
Fogant fiam, Csucsai Péter.
Reggel a hegyen
Találtak rám hullarészegen,
Már arra sem emlékezem:
Különös,
Különös nász-éjszaka volt.

Csucs, 1914. június 26.

(A szövegben Ady-idézetek, -parafrazisok.)

Ballada az örökkévalóságról

Késsel alányúlni, levegőhöz
Juttatni mézet, lekvárt, uborkát,
Üveget felbontva elkezdődött
Az első lélegzettel a romlás,
Mindent meg kell enni! Hallod? Most láss
Neki, akkor is, ha nem vagy éhes!
Mondta apám, szikkadt lesz uzsonnád,
Falnád, de már nem lesz benned élet.

Örökre eltett szederbefőttök,
Levüket titokban leiszod, száád
Lila, visszafekszel és letörled,
A befőttet sorban kidobják,
Tízórára paprikát, sonkát,
Sajtot tömnek két vajaskenyérbe,
Paprika hersen, hallod, harapnád,
Falnád, de már nem lesz benned élet.

Mindent meg kell enni! Ezt előlről
Nem kezdheted, az utolsó morzsát
Is az aprítós tejből, legördül
Lassan bögréd aljáról, mohón rá-
Veted magad, hús ne maradjon, rágd,
A csontot is, grillcsirkét egészben
Tüntess el, az utolsó csontod vár,
Falnád, de már nem lesz benned élet.

Ne várd meg, amíg belőled dőzsöl
Az itt és most örökké valóság,
Ne csak levét a szederbefőttből,
Halászd ki egyenként az uborkát,
A gombócból már csak prézlimorzsák,
Ki ne dobd a lekvárt, ha penészes,
Tetejét, a maradék egészet
Faljad, amíg marad benned élet.

AJÁNLÁS

Az élet ízét fogadban őrzöd,
Ami megmarad belőled, nyomod
A lefolyóban, hajszálak, szőrök,
Hullt pillanatrozsdareszelékek.
Még kiszúrsz egy tubust, és kinyomod
Az utolsó hernyónyi fogkrémet,
Aztán atkák, lárvák, férgek
Falnak, még lesz benned élet.

Felezőszonettek

Szél a teraszon

*Hirtelen öregedett meg Nem napról napra mint
a boldog ember Egyszerre őszült meg akár a
boldogtalan istenek Lehet csak annyi történt
ismét megpillantotta a halál felé tartó
nehéz léptű öregembert Sokáig kerülte
ezt a találkozást Bízott benne van még idő
Megpróbáltam dadogja Szél jár üres teraszon*

*Szél dadog az üres teraszon Nem baj Egyszer még
megpróbálta Most szembenéz azzal amivé lett
Nem szerette a szót mert nem szerette önmagát
Nehéz léptű ember mondta és tudta a halál
felé tart Annyi történt nem áldozta fel magát
Hagyta őszüljön bele a boldogtalanságba
Hirtelen öregedjék meg akár az istenek*

Vesztésben

*Visszamenekült kedves verssorai közé Mert
gyámoltalan és kiszolgáltatott lenni Az ősz
közönnyel fokozta le benne magányérzetét
üres egeivel és a goromba esőkkel
A hajnalokkal még próbálkozott de föladta
azt is Kalapját fejébe nyomva ment a szélben
Nem nézett senkire és nem voltak válaszai*

*Mert nem voltak kérdései nem nézett senkire
Kalapját szemébe húzva bukdácsolt a szélben
Aztán hátat fordított a kedves hajnalának
is Barátkozni kezdett a goromba esőkkel
s csak az üres őszi egekbe bámult Nem bánta
hogy gyámoltalan és kiszolgáltatott Visszatért
kedves verssoraihoz Mellébe húzta térdét*

De hány lépésre vagyunk?

„A fák a gyökereiken és a levegőn keresztül (is) kommunikálnak.”

*Sétálsz a kisvárosban, az udvarterek előtt,
mint gyermekkorodban, amikor Hampelnéhez
felülvizsgálatokra mentetek havonta anyáddal,
a főtéren, egy padon, vagy a Józsiás-parkban
tízóraiztatok egy-egy hosszú várakozás után,
friss, ropogós kiflit és késsel durvára szeletelt
parizert vagy szalámit, már nem emlékszel, bő
húsz évig jó tíz kilométerre innen, egy nagyjából
ezerlelkes faluban éltél, ebben a kockaköves,
udvarterével százlábúra hajazó főterű, huzatos
városkában csak megszületik az ember, majd, pár
nap múlva, elviszik, falura szállítják a szülei, de
azóta is ez a Város neki, az első hét, a születés
körüli dolgok, amiről azt mondja anyja később,
az ő akkori huszonegy éves édesanyja, majdnem
szétszakadtam, fiam, ide kötik, szóval sétálsz
ebben a városkában, sok év múlva a főtéren, le
a kantai városrész felé úgy, ahogy ereszkedik alá
az ember a szülőföldjébe, a mélyrétegek irányába,*

*ugyanúgy, mint évekkel ezelőtt naponta, amikor
már, még sokáig ott éltél, számolod, hányat is kell
lépned a főtér sarkától, a Kicsimama utcától addig
az utcáig, udvartérig, addig a helyig, számolod a
lépéseket, mint a perceket később olyan sokszor
buszon, vonaton, hazafelé, avagy el, vissza onnan,
oda, a faluig, ahol gyerekkorodban, vagy a Városig, ahol
aztán később, már felnőttként, évtizedekig stb., a fákra,
bokrokra emlékszel, épületekre, utakra, egykori, későbbi
önmagadra, a házra, ahol a könyveid maradtak, és persze
minden, ami az előző életed is volt immár, és találsz
elszórtan mindig sok-sok apró cserepet, és próbálsz
összerakni újra meg újra mindazt, ami már nincs, de
volt, és nem is lesz már ugyanúgy soha, sehol, csak itt,
egy-egy versben, könyvben, szétírt versprózában, próza-
versben, szálakat, kapcsokat, gyökereket keresel tehát
a mélyrétegekben, amelyek közelebb, még közelebb,*

mégmégmég közelebb visznek, pedig nem is lehetne már ennél közelebb, csak semmi ellágyulás, mondod magadnak, mint apád is valamikor, aki soha nem... mit is?, nem mondta neked azt, hogy..., no de mindegy is, mert ilyen, hogy is mondjad, ilyen makacs, szemérmes, önfejű, csökönyös stb., de nem mondod, és nem vagy büszke rá, mert csak nagy sokára, igen hosszú idő után sikerül megtanulnod valamit is ezekből a mégmégmég közelebbekből, a vanokból, a lehetekből és a hiányokból, bárcsak sikerült volna hamarabb, és tudnád érinteni, még otthon, akkor, őket, milyen jó, hogy..., mondanád, és talán megtanítod nekik, amit ők nem tudtak neked, és most már nem is fognak soha, milyen jó, hogy..., mondanád most, és hogy milyen fontosak ezek a, mik is?, lépések, kapcsok, szálak, jelek, bójják, jelzések, satöbbik, szakadsz meg, ha erre gondolsz, mert visszamenőleg nem tehető meg már, ami akkor, ott nem, miközben közeledsz lassan, lépegetsz, araszolsz, vagy Ő araszol, ki tudja, Isten, Ismeretlen, ég, föld, szülőföld, satöbbi, mert csak az a mondat lett volna fontos, amit ki nem mondtál volna, fafejű, makacs, stb., és erre nem vagy büszke, és ők sem mondták volna ki soha, mert olyan, olyan, mi is, milyen is, semmiért...

KI BESZÉL?

Wirth Imre beszélgetése¹

V. rész

„Váltogattam a maszkokat és jelmezeket”

Wirth Imre: – Szeptember 11-e van. A 2001 óta eltelt majd’ húsz év alatt a korábban „elraktározott”, féltve őrzött ártatlanság (illúziója), megannyi remény elenyészett. Innen nézve A búcsúzás részletei² című második verseskötete mintha jelen időben lenne. A folyamatos búcsúzás időtlenségében. A kötet záróversében olvasom: „Kint már a csizmák csikorognak, / s te nem hallod őket, búcsúzol.”³ Archaikus fenyegetettség kint és a személyes, az intim eltűnésben odabent. Lehetséges ilyen szorongatóan jelen idejű „áthallás” a nyelven keresztül?

Takács Zsuzsa: – Nem könnyű önmagamot értelmezni. Más nevet kellene találnom tegnapi és tegnapelőtti önmagamra, mást a maira és mást a holnapira. Néha az az érzésem, hogy egy bennem szüntelen változó lény írja a szövegeimet, s ha sikerül őszintén kifejeznie önmagát, mindig az „utolsó szó jogán” szólal meg. Van azonban kézzelfoghatóbb válaszom is, amiről eddig sohasem beszéltem. Arról nevezetesen, hogy a házasságunk ’73-ban zátonyra futott, s bár megpróbáltuk megmenteni, nagyobb lakást szerezni például, ’80-ra kiderült, hogy minden próbálkozás hiábavaló. Apám tanácsára akkor adtam be a válókeresetet. A Némajáték és A búcsúzás részletei megjelenése között hat nehéz év telt el. Péternek⁴ a gyerekek megszületésétől kezdve nem volt hol írnia, bérelt szobákban dolgozott délelőttönként, majd ’73-ban anélkül, hogy előzőleg megbeszéltük volna, végleg elköltözött otthonról. Azt sem vettem észre, hogy a könyveink egy része, pontosabban a prózák, az idegen nyelvű szótárak, gyűjtemények, a tizenvalahány kötetes Értelmező szótár, a kubai diákjaink által összeállított ajándék fotóal-

¹ Az interjú gépeléséért köszönet illeti Merhán Orsolyát.

² A búcsúzás részletei, Szépirodalmi, 1976.

³ Utasítások a jelenethez, in: A búcsúzás részletei.

⁴ Lengyel Péter és Takács Zsuzsa 1962-től voltak házасok.

bum eltűnt a könyvespolcokról. Gyanútlan voltam addig, és nyilván elbizakodott. Sikeres ebben és abban is, a gyerekek, a család, az írás, az egyetemi munka addig összeegyeztethetőnek látszott.

Óriási segítséget jelentett és haláláig kitarított mellettem egy nagymama korú, Marosvásárhelyről származó hölgy, Hatala Georgina, akinek történetéről a *Báli szezon* című verset írtam.⁵ Ennyi röviden az életrajzi háttér.

– „Mélysötét szemek, dús sötétbarna haj. Egy szánkó- / baleset miatt biceg, de testi hibája tánc közben / alig látszik. Az ötvenes években megy férjhez / egy esztergályosként dolgozó, jó kiállású, / de nála alacsonyabb sorból származó hivatalnokhoz.” A rendszerváltozást követően idegen, felkavaró tapasztalatként éltem meg, ahogy szembesülök a szocializáció határhelyzeteivel. Ahogy a szocializmus évtizedei a nyelvhasználatban letarolták a társadalmi szokásokat, tagozódásokat, különbségeket – ami felszabadító is lehetett volna, ha nem hazug –, hátrahagyva egy sivár mezőt, kétségessé vált, kifosztott jelentésű fogalmakkal. Ezért is ütött meg ennyire az „alacsonyabb sorból származó hivatalnok” megjelenése. Lehet persze, hogy nagyon naiv vagyok a magam érzelmi zárványaival, és mindig is jelen volt az életünkben a különbség, a másik valamilyen polcra helyezése (ami számomra Kosztolányi Édes Annájában őrzi leglényegét a cselédek osztályozása kapcsán: „Hát bizony ezek ilyenek.”). A vers-én mintha reflektálna erre a „zavarra”: „Elvörösödtem. Többet / segített úgy is, mint amennyit fizetni tudtam volna. / Őt nem lehet megalázni, nyugtatott meg.” Zsuzsa hogyan élte meg/át az „osztálykülönbségek” hierarchiájának felbomlását, újraépülését? Ha félrevisz, értelmetlen a kérdésem, nyugodtan passzoljon.

– Most, hogy újraolvastam a verset, rájöttem, hogy dőlt betűvel kellett volna jeleznem, hogy nála alacsonyabb sorból származó hivatalnok, hiszen nem az én megfogalmazásom. Gyerekkoromtól borzadtam a származás szerinti különbségtételtől, ahogyan maga is. Rosszul érintett, hogy a nagymamám helyett nagymamám így fogalmaz, de változtatni ezen aligha tudtam volna. Szerencsére én a szakmájától megfosztott jogász apámmal, aki ötünket tartott el, a szegényebb gyerekek közé tartoztam. Volt viszont egy osztálytársam, Tisza Denise, Tisza István dédunokája, aki összehasonlíthatatlanul nehezebb helyzetben volt, mint mi, akit családostul kitelepítettek a Hortobágyra, és aki éppúgy skarlátos lett, mint én is, de míg én kórházba kerültem, őt mezőgazdasági munkára hajtották. Lázasan, beteg, talán marokszedés közben halt meg tizenkét-tizenhárom éves korában. Ezt a történetet égbekiáltó igazságtalansággként éltem meg.⁶ Ha nagyobb vagyok már, a fordulat éve előtti rövid időt – ahogyan Bibó István vagy apám is – a feudális világ eltűnésében reménykedve töltöm.

– *Térjünk vissza ahhoz a megrázó évhez.*

– '73, illetve a '73 és '80 közötti időszak tehát számomra az összeomlás, másrészt a saját lábra állás ideje volt. Először nyaraltunk (volna) együtt Balatonszéplakon az újságíró-üdülőben, amikor kiderült, hogy

⁵ In: *Tiltott nyelv*, Magvető, 2013.

⁶ Az esetet később versben is megírta: Skarlát betű, in: *Tiltott nyelv*, Magvető, 2013.

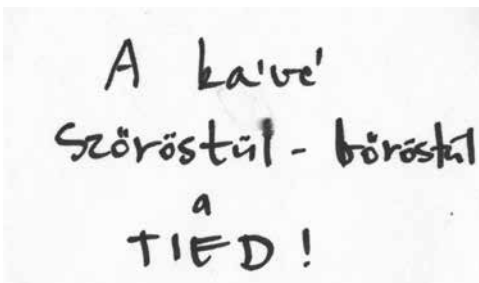
Péter már nem jön haza velünk. Gyerekeink, a négyéves Anna és a kétéves Zsuzsa nem értették a helyzetet, Zsuzsikám rengeteget sírt, csaknem kitiltottak minket a közös étteremből. '80-ban tudtam meg, hogy még öröklakásunkban sem vagyok tulajdonostárs, s a kocsi, amit az én fizetésemből vettünk, Péter nevéen áll. Teljes összeomlás egyrészt, másrészt a szolidaritás megtapasztalása. A családom csodálatosan viselkedett. Anyám vette fel a telefont, amikor Széplakról hazatelefonáltam és elmondtam, mi történt. *De hát ez miért olyan baj?* – kérdezte. Meglepett a válasza, de furcsa módon erőre kaptam tőle. Az öcsém utánunk jött, és minden este elvitt táncolni valahova, rám költötte a teljes nyári keresetét. A családi krónikából és személyes tapasztalatból tudom, hogy anyám (és hajdani két nagymamám) erős volt és bátran viselkedett a legnagyobb bajokban, volt tehát követendő példakép előttem. Ami az addigi gyakorlat megváltozását illeti, nem bántam, hogy nem szerkesztő-férjem adja át azontúl egy-egy kéziratomat, hanem magam viszem a szerkesztőségekbe a verseimet, vagy én postázom. Volt is az addigi gyakorlatban valami visszás, hiszen nem lehettem biztos benne, hogy nem az ő kedvéért közölnek-e, írnak-e rólam. Azelőtt – egyetlen kivételtől eltekintve – nem mentem el az írótalálkozókra. Az egyetlen kivételes alkalom még a gyerekek megszületése előtt játszódott le. *Neked nem a biennálén kellene lenned?* – kérdezte apám egy este, amikor épp náluk voltam. *Péter ott van úgyis*, válaszoltam. Erre a szüleim egyik vendége felajánlotta, hogy vegyem fel frissen vásárolt új, zöld bársonyruháját; elküldtek a kozmetikushoz; taxit hívtam és megjelentem a New York Kávéházban, mint valami estélyi ruhába öltözött Hamupipőke. A rendezvénynek éppen vége lett. Megálltam a lépcsősor tetején, körém sereglett mindenki. Végül emelkedett hangulatban Péterrel, André Frenaud-val⁷ és Kormos Istvánnal sétáltunk végig a boldog, késő esti Lenin (ma Teréz) körüton.

– Emlékszik, miről beszélgettek?

– Igen. Frenaud megkérdezte Kormost, hogy jó költő vagyok-e. Tudtam, hogy Kormos annak tart, így hát persze zavartan és elégedetlen hallgattam a választ.

– A '76-os kötet első ciklusa (amely az előző kötet, a Némajáték utolsó ciklusa, onnan emelte át Zsuzsa), az újszülött és a szülő nézőpontjából is magával rántja az olvasót a „síró falak”, a „Kínok Alagútja” és a lepedőn kettéhasadva heverő végtelen terébe. Egyszerre ismerős ez a „szerelmes” táj, a gyöngédség országa, és fenyegető, ami számomra a veszteség felé is nyitja az értelmezést. Ezek szerint megéreztem valamit abból, ami a Lengyel Pétertől való elváláshoz kapcsolódik a versnyelven. Innen nézve még hangsúlyosabb a különböző jelentéssíkok egymásra játszása, s így magának a létezésnek az értelmére kérdez rá a nyelv a terhesség, világra jövetel kegyelmi állapotában, szinte a keresztre feszítés liturgiáját megidézőve: „Kilökött, kiűzött, akárki megtalál. Mit vetttem? Mért tetted? / Anyám.” Vissza tud emlékezni Zsuzsa, hogyan olvasta akkor ezeket a verseket, mikor írt? Hogy fogadták, várták a kiadónál, mikor lesz kész az új kötete?

– Úgy éreztem, és azt hiszem ma is, hogy ebben a kötetben találtam rá a saját hangomra. Hogy ez az én világom, valamiféle bátorságpróba. Örömmel vették a kéziratot, talán várták is, nem tudom. A '70-es Némajátékba belekerültek gyerekkori emlékeim, de nem beszéltem az újszülött arckifejezéséről, a szinte felnőtt pillantásról, melyet a világra vet,

Egy máig megőrzött cetli, amit az öccse írt
Takács Zsuzsának, biztatásul

⁷ André Frenaud (1907–1993) francia szürrealista költő.

amelynek tanúja lehettem. A hetvenes évek elején még nem voltak apás szülések, egyedül én voltam érintett tanúja gyerekeim végtelen komolyságának, a bensőséges pillanatoknak, mellyel felmérték és birtokukba vették a világot és engem.

– *Válaszra nem váró közbevetés: vajon képesek vagyunk-e nem Pilinszky keresztiül „olvasni” a csecsemő pillantását? Egyébként első fiam, Matyi 1989-ben született, még akkor sem volt szó apás szüleiről.*

– A kiszolgáltatottság páros jelenete játszódik le így *A búcsúzás részletei* kötet Július című ciklusában: az anya magánya a szülőágyon és az újszülötté, aki akarja vagy nem akarja, megszületik. Igyekeztem ellensúlyozni a versben az elszakadás-trauma brutalitását. A ciklus *Jászol melletti éjjelek* című alciklusának verseiben viszont helyére került a születés-szülés sokkja, és átadta helyét a mindent felülíró örömnak és bizalomnak. De az életrajzomat, akkori helyzetemet tekintve, kettős játékot játszottam. Nem tudtam testem (és lelkem) kiszolgáltatottságát nem *szóvá tenni*, azaz felpanaszolni, Pilinszky szavát kölcsönözve. A hetvenes-nyolcvanas évek magyar irodalmi recepciótörténetéhez tartozik Sylvia Plath amerikai költő és Ted Hughes angol író nagyság katartikus költészete és házasságuk tragikus története; Plath költészete, brutális öngyilkossága, ami – hála a Tandori-féle fordításoknak⁸ – generációm számára is megrázó, saját történetévé vált. A magyar irodalom saját öngyilkosság-élményévé, mondhatnám. Nem tudtam (én sem) kivonni magamat Plath hatása alól, már ami a bátor szembenézést illeti. De másodsorú hivatkozom *A Vak Remény* című életmű-válogatásból kihagyott *Innen és túl* című versre – melyet az öcsém emlékére nemhogy betettem, hanem éppen kihagytam az életmű-kötetből. Ez tükrözte leginkább Plath hatását, a családom számára nyilván ez volt a legijesztőbb. „A tűző napban tudtam, nincs tovább, / a síneken ezért keresztbe feküdtem, / de fékezett a vonat és megállt.” Így hangzott volna eredetileg a vers, de már a második változatban felülírtam a magamra utaló megfogalmazást, többes szám harmadik személybe tettem az igét („A tűző napban tudták, nincs tovább, / a síneken ezért hanyatt feküdtek, / de fékezett a vonat, és megállt.”⁹). Azaz kétszeresen is eltüntettem a magam számára az öngyilkosság, a legfőbb halálos bűn elkövetésének lehetőségét. Játszani azonban – bár veszélyes játék, játszottam a gondolattal. Egyetlenegyszer vált élessé ez a „játék”, amikor a gyerekeim már nagyobbak voltak, és az első alkalommal aludtak Péter lakásán egy hétvégén. Életemben először voltam egyedül éjszaka. Emlékszem, hogy mindenütt meggyújtottam a villanyt, hogy meg se forduljon a fejemben, hogy végezzek magammal.

– *Azt mondja, az öngyilkosság halálos bűn lett volna. Ennyire erős az erkölcsi parancs? Mint-ha a versei ezt az átléphetetlent kísérténe; a nyelv mégiscsak kitapogatja, ami azon túl lenne. Zsuzsa beszélt már a hitéről. Számomra elválaszthatatlan a világában a vágy és a szomorúság. Miért érzi úgy, hogy ez már szinte elviselhetetlen az olvasóinak? Utalok itt az említett versre, vagy az elhalasztott gyűjteményes kötetre, amely 2013-ban jelent volna meg.*

– A bűnt nem az erkölcs, hanem a hit ellen követi el az ember, valami ilyesmit mond Kierkegaard. Mélységesen igaznak érzem-éreztem megfogalmazását. Istenhitem megerősödött ezekben az években. Némi szójátékkal: ez tartotta bennem a lelket.

– *Térjünk vissza a '76-os kötethez.*

– Találtam benne egy verset, a *Fejem öledbe hajtva* címűt, amely egyértelműen rólam beszél, a magzati létbe való visszavágyódásomról. „Harmincéves csecsemődet öleld ma-

⁸ Sylvia Plath: *Zúzódás*. Válogatott versek. Tandori Dezső fordításai, Európa, 1978.

⁹ *Innen és túl*, in: *Némajáték*, Szépirodalmi, 1970. A vers végül így jelent meg: „Egyetlen hajszál választ el, a másik / parton kaszáló mozdulataik, / a láb, a kéz mint vasból szabadulva / táncol, s a fej a hón alá bukik, // és megmerednek s vinnyogásuk elfúl: / kisüt egy név, nevük volt valaha; / de már redőtlen, homlokukra írva / egy más esztendő éje-nappala. // Mi eljött. Még ütött egyet az óra. / A nyúlós napban tudták: nincs tovább. / A síneken ezért hanyatt feküdtek, / de fékezett a vonat és megállt.”

gadhoz, / ne nyúljon mosolygó kés után, / fejsd le arcát a széttört ablaküvegről, / a pusztulásból, ami körülötte / szivárványos labdáit dobálja, / vedd föl! Mert bekúszik a fény / a szétdobált altatók között, és / sötétség veri a szív piros zománcát, / és piszkos víz forog az álmok mélyén, / s ő tudja, mit jelent. // A teknőben, a kádban mosakodik némán. / Hajó úszik el, billenő kacska / a bizonytalan, szemrésnyi láthatáron? / Üti a tengert, üti a vizet. / Fényes gombok, fém-tőgyek merednek, / vékony víz itaítja szelíden. / A langyos ölelésből kibomlik, / és megtörülközik engedelmesen. / Végigvonja unt testén a lepedőt, / didergő inget magára ad, / fejét a párna vállgödrébe hajtja. // Mondd meg, mit tegyen?"

– Kés, sötétség, üti, fém-tőgyek, didergő. Ellenpontjai: mosolygó, szivárványos, fényes, szelíden... Lebegés a bizonytalan láthatáron. A sorsdöntő kérdés a versben megnevezhetetlen: lehet önmegszólító, transzcendens, anyaöl. Óvatos puhatolózásom: milyen napi létezés rejtőzik e jelentésrétegek mögött?

– Tanári foglalkozás, anyai gondok, nagy, csaknem baráti társaság a Közgáz akkor még Nyelvi Intézetnek nevezett szervezeti egységében. Képtelen feladatok elvégzése, a nem is általam oktatott létező szocialista közgazdaságtan szakszókincsének összeállítás. Rengeteg szeretet, kínálókozó szerelem, rokonszenv ébresztette vigasz. Nemes Nagy Ág-nestől, az Újhold körétől, Juhász Ferencről, Latortól, Réz Páltól, Rábától, Mándytól, Deák Lászlótól, hogy találmomra csak néhány ismert nevet említek. Két barátnőmtől: Beney Zsuzsától és Székely Magdától, a lengyel műfordító Gimes Románától. A saját családomon túl: az anyósomtól, valamint Péter unokatestvéréstől, Ágitól, aki felajánlotta neki a szobáját, hogy legyen hol dolgoznia, s aki hatalmas adag lekváros buktával jelent meg nálunk, hátha édességre nem jut pénzem. A sor végtelenül hosszú. Sokat írtam. Sokszor voltam szerelmes. *Önhitt szívem csak vert tovább.*

– *Mintha erre rímelné egy későbbi verse: „ez volt hát titkod, jól sejtette / önhitt, vakmerő szívem: / nem élhetsz szerelmem nélkül!”¹⁰*

– Ezt a megfogalmazást valamivel későbbi kötetemből loptam valóban. Egyelőre boldogan készítettem Szabó István felkérésére a *Tűzoltó utca 25.* című film dialógusait.¹¹ Esténként feljártunk *IF 44-60-as* rendszámú Volkswagenjével a Normafához, s a szálloda teraszán néztük át az aznap írott dialógusokat. Egyszóval elképzeléseimnek megfelelően „nagystílú” életet éltem.

– *Emlékszik a rendszámra? Bár tudom, egy Volkswagen félelmetesen kilógott a Trabant-korszakból.*

– Furcsa dolgokra emlékszem. Nevekre, rendszámokra például. De bizonyos, érthető módon soha nem folytatódó találkozásokra is. Volt egy háborzongató kalandom is. Később meg is írtam egy prózaversben.¹² Most elkalandozom kicsit, de talán oldom is vele a feszültséget (feszültségemet).

Egy pécsi szakszervezeti üdülésen, '64-ben megismert idegenvezetőnk sok évvel később Pestre költözött, zsokének állt. Egy szép májusi délelőttön épp a Mártírok útján (a mostani Margit körüton) jártam, s amikor meglátott, barátiat meglengette a karját, majd elvágatott a többi lovassal együtt. Előkereshette a címetet valahonnan, és – mint kiderült – életem nyomába szegődött. Felvételeket készített, ahogy a kislányokkal a Branyiszko úton sétálunk a Fenyves utcai játszótér felé, ahogy a Pasaréti úton az egyetemre menet az ötös buszra várok a megállóban, ahogyan vásárolok a sarki Közértben. Életem fotókból összeállítható rutinját dokumentálta anélkül, hogy erről sejtelmem lett volna. Ráadásul titkos költő is volt, hívjuk az eredeti nevéhez hasonló, de általam adományozott ironikus néven Tag Lajosnak!

¹⁰ Az éjszakai hívás, in: *Sötét és fény kora*, Magvető, 1989

¹¹ Színes, 98 perces, 1972–1973-ban készült magyar játékfilm. Alcíme: *Álmok a házból.*

¹² Kételyek, in: *A bűnök számbavétele*, Jelenkor, 1998.

Egy szép napon a postaládámban találtam egy írásos üzenetet tőle, hogy szeretne találkozni velem egy este a játszótéren, és személyesen átadná néhány versét és néhány fotót. Fogalmam sincs róla, miért egyeztem bele. Talán azért, mert kíváncsi voltam, nem volt bennem félelem, vagy mert minden szeretet, siker ellenére árvának és kivertnek éreztem magamat. Vártam a játszótéren. Sötétedett, hirtelen előlépett egy fa mögül az apró és törekeny Tag Lajos. Sétáljunk egyet a Normafánál, javasolta.

Lassan egy novellát találok ki magának! Abba is hagyom.

– *Nehogy most hagyja abba!*

– Csak egyetlen mondatot még. Akkoriban játszották a mozik a *Jó estét nyár, jó estét szerelem* című, Fejes Endre kisregényéből készült, a Normafánál megesett gyilkossági történetből készült filmet. Hasonló történet játszódott le bennem gondolatban, csak hogy én eleve nemet mondtam a sétára. Később érkezett egy levél Svédországból, T. Lajos ott telepedett le.

Kezdetől vonzott viszont életem színpad- vagy filmszerű ábrázolásának lehetősége, komédiába illő fordulatainak ironikus, önironikus és groteszk ábrázolása. Kálnoky László nagymestere volt ennek a hangnak, talán tőle tanultam meg, hogyan lépek túl, akár egy rövid időre, saját árnyékomon, hogyan tekintsem múltó jelenségnek/jelentéktelenségnek az életemet.

– *Ez végtelenül pontos – ha valaki képes erre. Hadd térjek oda vissza, hogy milyen visszajelzések érkeztek a második kötetre.*

– Jó szakmai visszhangja volt mindkét kötetnek, érzékeny, értő olvasói reakciókat kaptam. Egy alkalommal az öcsémmel együtt meglátogattuk a szüleinket a mátraházi MTA-üdülőben. Séta közben összefutottunk Bata Imrével.¹³ Bata nem szűnő lelkesedéssel dicsérte a verseimet, emlékszem, mennyire jólesett, hogy Jóska, az öcsém is fültanúja beszélgetésünknek. '77-ben meghívtak Belgiumba, Knokke le Zoute-ba, egyhetes felolvasó-körútra; megpályáztam és elnyertem egy negyedéves ösztöndíjas utat Rómába, és összeállítottam egy épp aktuális költészeti antológiát, közben beleszerettem az egyik előző beszélgetésben említett T. A.-ba, de két hónap múlva már hazajöttem Rómából, mert elviselhetetlenül hiányoztak a gyerekek. Dedinszky Erika¹⁴ fordításában sok versem látott napvilágot hollandul; Oravecz Imrével, Orbán Ottóval és két irodalmi szerkesztővel-szerzővel meghívtak minket Amszterdamba és Bruggéba. 1984-ben jártam Nyugat-Berlinben, a Magyar Héten Jan Maria Zips szervező meghívására, aki a *New Hungarian Quarterly*-ben angolul megjelent verseim német fordításaival tapétázta ki az előadóterem falait. Sikeresnek mondhattam volna magamat, de az a hazai recepcióból nem derült ki, hogy a kötet új hangot üt meg az addigi, e témakörben írott művekhez képest. Főleg az úgynevezett női költészetben.

– *Talán nem is volt még olyan módon tematizálva, mint ma, a női költészet. Zsuzsa tudta akkor, törekedett rá, hogy ennek az erős női hangnak az újdonsága teret nyerjen?*

– Nem, eszembe se jutott, hogy különbséget tegyek női és férfi költészet között. Nem tartom magamat költőnőnek.

– *Valahol olvastam, hogy mindeközben kegyetlenül önreflexióként jellemezték a líráját. Azt mondta korábban, hogy ez a kötet elszánt vállalkozás volt. Mít értett ezen?*

– Vallomásos kötetet írtam. Nem akartam titkolni az olvasó előtt, hogy mennyire sérülékeny vagyok.

– *A kritikai reakciók alapján volt-e bármi olyan késztetése, hogy változtatnia kell? Vagy ezzel a dologgal nem foglalkozott?*

– Talán törekednem kellett volna arra, hogy személyesebb legyen a verseim háttere, több betekintést nyújtsonak életembe, (Szalagyi Csilla találó elnevezésével szólva) a *vers-*

¹³ Bata Imre (1930–2000) irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő.

¹⁴ Dedinszky Erika (1942–2022) költő, műfordító, egyetemi tanár, 1956-tól Hollandiában élt.

történetekbe. Másrészt szemérmes vagyok, nem szerettem, mit szerettem, nehezen viseltem volna, ha diákjaim, közömbös ismerőseim ismerik életrajzom részleteit. Hallgatóim azt sem tudták, hogy költő vagyok, és ez nekem tökéletesen megfelelt. Váltogattam a maszkokat és jelmezeket. Ismert színpadi hősök életét éltem és monológjait írtam. Nappal egyetemi oktató voltam, banktisztviselő, mint Eliot vagy Kafka, éjjel viszont „lelkem színpadára” léptem. Egy alkalommal valaki azt a megjegyzést tette a verseimre, hogy valóban nagyon szépek, de a kutya sem érti, hogy miről szólnak. A megjegyzés távolról sem volt

Lengyel Anna

Lengyel Zsuzsa

jóindulatú, de volt benne igazság. Szerettem volna feloldódást, elfogadható választ találni/adni kétségbeeséseimre, anélkül, hogy didaktikus lennék. Arra törekedtem, hogy az, aki olvas, maga is szembesüljön a katarzissal. Szerettem volna, ha egy-egy versen, de legalábbis egy cikluson belül elhangzik valami elfogadható, megerősítő válasz. *A búcsúzás részletei* egyik záróverse¹⁵ egy színházi öltözőben zajlik. A színész nő épp lemossa az arcát. „Majd visszatérek pompás öltözőmbe, / ha vége a darabnak, megmosakszom, / tavaszi köpenyt vállamra terítek, / és óraütésre hazaérkezem. / Mert lakásom van Budán, és kicsi / gyerekek, és nem alszik el, / ha én nem altatom, s kettőnket lát, / ki ágyához odalép. A hintőpor illatú / szobában kezdettől mi vagyunk.”

Ez volt az igazság baráti arca, a másik, a baljós, ilyenkor szégyenében szertefoszlott.

¹⁵ A kötetek-versek egymásba fonódásának pillanata az emlékezetben. A *Félre* című vers valójában a következő kötetben jelent meg: *Tükörfolyosó*, Szépirodalmi, 1983.

Januári reggel

*Életemben keresve sem találhatok
kifogást. Mondjuk rajta fogást is alig.
Cikk-cakokban cselez.
Ma reggel ébredés előtt
tekintetet váltottam egy macskakölyökkel,
gyanútlan volt és fürkészt,
kézben vitte egy tagbaszakadt,
lompos asszony. A következő
pillanatban már lesújtott.
Gyakorlott mozdulat volt a favágóbakon,
a véres szekercét félrelökte,
a fejet a testbe beletömte,
a dekapitált korpust a szemétdombra hajította,
át a kapirgáló baromfik fölött.
A jelenetet egy szemhéj választotta el a szobámtól,
egészen pontosan az én szemhéjam.
Mi dolgom volt nekem a sárdagonyás,
ganélével csörgedező udvarban, ahol életemben
sosem jártam? Mintha magyarázatot keresnék
ott is, de sehol senki, a pajta sötétjében
riadt disznók horkantak,
az ajtóként felszegelt lópokrócok
nehéz szaga végighorzsolt,
ahogy kiutat kerestem.
Biztosan volt már macska a háznál.
Nem volt hely még egy éhes szájnak.
A szükség nem hagy ellágyulásra időt.
Röviden: fölösleges volt megszületnie.
Visszatérnem a kényelembe korántsem egyszerű.
Legalább nem szenvedett – gondolom.
Homlokomat a hideg üvegnek nyomom,
és nézem, hogyan erőlködik – hiába – a tél.*

Melankólia

Honnan érkezett a sötét golyó,
hogy egyszerre csak begurult
a folytatásnak hitt irányból?
Gurult, és lapult alatta minden,
ami törekenyen építkezett addig,
lassan téve egymás után felületének pontjait,
felületének pontjaival pontonként
nyomta el az érintetlen réteget,
hol béke volt pont és pont között.
Fekete lyukként tűnt fel, kivált
a távol síkjából, nőni kezdett,
felületének pontjait
egymás után lerakva egyenes
vonalban, egyenletesen hasítottá
a nyugalom epidermiszét,
gömbforma sötét volt, gördülékény,
mintha jóra törne, mintha valaki
várná, hinne benne,
úgy jött, mintha hívnák,
feltartóztathatatlanul
nyomult előre, és nyomot hagyott
a háborítatlanságukban ellazult,
egymásba kapaszkodó részecskék között,
mintha „rendet vágna” – ellenkezőleg:
káoszt nyírt az önfenntartó rendben.
Nem tett mást: egy vékony sávot hagyott,
egy emléket, a megfélemlítését, hogy
ilyesmi egyáltalán megtörténhetett.
Hogy ahol a végtelenség volt sejthető,
a láthatáron, egyszerre csak feltűnt,
és pontról pontra téve magát egyre
jelenvalóbbá,
védtelenségünkről biztosított.

Mintha hályog

*Amikor úgy van, akkor ő is látja, hogy vannak
jobb és fontosabb dolgok, van értelem és tartalom,
de ma még két fekete között is csak a különbséget.*

Soha vagy mindig, minden vagy semmi –
ennyi a négy fal, ameddig elmehet.
Hiába ül vele szemközt, nem látja őt sem.
Nem mer ránézni, de érzi, átdereng halántékán,
mint egy obszidián, konkrétan és mélyen.
Restelli látványként magát, teherként ettől
csak súlyosbodik, elneheziül
a közzeggel folytatott mérkőzésben, süllyed.
Körülötte légiüres térről folyik a szó,
halkan, fojtott hangon, „szólj hozzá”, biztatják,
miközben olyan témák váltakoznak, amelyek
az ő életében nem tényezők, és olyan tényezőkről
beszélnek, amelyek az ő életére is bénítólag hatnak.
Nem tudja, mennyi van még hátra,
mennyi van még hátra a háborúból,
a békéből, a jólétből, a válságból, a türelemből,
a bizonytalanságból, a tartalékokból, a készletekből,
hogyan mit kellene tenni, egyáltalán hogy mit lehetne,
érte és ellene, rengeteget és semmit.
A megosztás kevés ahhoz, hogy közösséget teremtsen.
Most mindennél jobban kívánja, hogy mellette
legyen, testével és életével is, vagy inkább benne,
a hideg felhő helyett bélelné ki őt.
Arra összpontosít, hogy a köd ne csapolódjon
le belőle a csatornáin át, visszatartja
a bele ereszkedett homályt.
Átveszi, elfogyasztja a feléje nyújtott mandarint,
nyeli az áhított gondoskodást. Kifejezéstelen,
mert a belső változó nem lekövethető.
Hogyan érezheti életmentőnek azt, aminek
a hiányában nem halt volna meg? Honnan
a megélésnek ez a pátosza, átható intenzitása,
amely formátlaná teszi őt a rendezett élek tükrében?
Kijáratot keres, a lehetetlentől alig bír felállni.
Attól fél, hogy a másik nem emlékszik már rá
forró láva korából, de abban bízik, hogy ily módon
hideg keménységét is könnyen elfelejti majd.
Egy félhomályos sarokban állatokra bukkan,
az egyiknek mintha hálójog lenne a szemén,
talán emiatt nem menekül az odújába,
amikor kezét a rácshoz közelíti, és
megérinti vele a meleg, puha homlokot.

Közúti baleset

A városból kivezető főút mellett futó szervizúton haladtunk.
 Nagy volt a forgalom, hétvégén sokan mentek a Dunakanyar felé.
 A városban voltunk vásárolni, a Westend bódéiban
 pulcsit, kabátot vettünk, elégedett voltam. Aztán a fékezés,
 az ütközés előtti lassuló világ.
 Hang nincs, csak a látvány, a darabokra robbanó szélvédő csigalassú betörése,
 majd rándulás, erős. Egy hétig fájni fog.
 Légzsák nincs, ez szocializmus, Lada,
 valós idő, valós sebesség ismét: állunk, siket csend lett,
 aztán talán az apám hangja, hogy jól vagyok-e. Jól. Az ajtó kattánása,
 kiszállás, lézengés, azt mondta, maradjak a kocsinál.
 A másik autó jobbról jött. Megállt, lemondva elsőbbségi jogáról,
 mondta utóbb apám. Senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig.
 HÉV-vel mentem haza az új pulcsiban, kabátban,
 anyám már tudta, telefonfülkéből hívta apám. Pár hétre rá
 jogász nagybátyám járt nálunk, a konyhában beszéltek gondterhelten.
 A bűnösség bizonyítása a büntetőügyekben eljáró hatóságokat terheli.
 Merthogy az az ember meghalt. Aki a másik kocsiban ült. Talán fehér volt az a kocsi.
 Megállt, lemondva elsőbbségi jogáról, mondta apám,
 és hogy ahogy gigördült élénk, váratlanul,
 nem is látszott a pasas, lehet, hogy lehajolt és lecsúszott a lába a kuplungról vagy a fékről,
 de hát a hatóságok feladata, hogy a tényállást
 alaposan és hiánytalanul tisztázzák.
 Én nem lettem tanú, kimaradtam.
 Előbb a kocsinál lézengtem, aztán meg hazamentem HÉV-vel,
 anyám már várt, mert apám telefonált, hogy hazaküldött.

Húsz évvel később eszembe jutott, van-e nyoma.
 A haverom mutatta, látod, az ügyszám, a vádlott neve, itt apámé következett,
 születési éve, anyja neve stimmelt,
 ügytárgy: közúti baleset gondatlan okozása, ez az,
 büntetési eljárás, az ügyész részt vesz-e, igen,
 és az eljárás befejezése, dátum, felmentés.
 Apám nevével nem jelent meg több ügy. Ennél többet nem tudott mondani.
 Én is csak ennyit, hogy meghalt a pasas, aki a fehér kocsiban ült.
 Meghalt egy ember, és mi tovább éltünk,
 nem kaptunk büntetést, mert nem voltunk hibásak,
 csak vásárolni voltunk a Ladával.

*Az ügyiratot időközben selejtezték,
ennyi tudható kétséget kizáró bizonyossággal,
minden más feltételezés.*

Törlés

*Apám, a régimódi úriember,
nem takarékoságból, hanem megszokásból
vett extrák nélküli Toyota Corollát,
nem kellett neki tolatóradar, ködlámpa, kamera.
Jó az apám kocsiját vezetni,
hamar megszokom a jobbkormányost,
ezzel megyek közjegyzőhöz, rendőrségre.
Ezzel a kocsival vette fel a stoppost
két évvel ezelőtt, az intézetis fiút, aki éppen betöltötte
tizennyolcadik évét, kitették a szűrét
az állami gondozásból, de meg is lopták, ezért pénzt kért
kajára, hazaiútra. Telefonszámot cseréltek.
Párszor jelentkezett a srác, és találkoztak.
Apám feljegyzett minden bevételt-kiadást, így
napra pontosan dokumentálta, mikor adott neki
pár ezrest, tízezrest, mire hivatkozással,
hogy megszorult (jó párszor megszorult, albérletét sem
tudta fizetni, éhezett), hogy nem adják ki az örökségét,
hogy az intézet ellen ügyvédet fogad, satöbbi.
Telefonjában az sms-ek, amiket vele váltott.
Pénzt kért a srác, és egyre többet,
apám fizessen, hogyha vissza akarja kapni,
amit eddig kifizetett. Apám megírta, nincs több,
most már ő éhezik, tizennyolcmillió forint
nem volt elég? A felszólító levelekre,
amiket ajánlottan küldött a megadott címre, válasz persze nem jött.
A rendőr rám néz, még jó, hogy kocsí, lakás megmaradt,
de neki nem áll össze, miért, hogyan, ennyit?
Apám mérnök volt, tanult és intelligens, belátási
képessége birtokában, amit a hagyatéki papírok igazolnak,
szóval hogyan? Pakolok inkább. Holnap megy a gépem.
Apám a fényképen, a Toyota Corolla mellett, egy úriember.
Mindent megtett, hogy elrejtse, maga elöl is, ezért volt magányos,
elég magányos ahhoz, hogy az intézetis fiú kihasználja,
elég hallgatag, hogy a rendőr meg ne értse,
hogy a nyomozást azonnal megszüntessék.*

*Az intézetis fiú képe az internetről.
A törlés gombot nyomom, papírokat dobok ki
megsemmisítve minden utalást.
Jó volt vezetni apám kocsiját. Hová tegyem?
Az indulás előtti napon áron alul eladom,
a lakásra egy ügynök keres majd vevőt.*

Gondoskodás

*Apánk sokáig, szépen gondozta anyánkat.
A kék foltokra mindig volt magyarázat.
Anyánk önmaga roncsa, tántorgó kísértet,
riaadt madár, de nem mondtam öcsémnek.
Nem verte őt apánk, csak rángatta, lökdöste,
jó okkal-céllal persze, szedje magát össze,
kelni, fekiüdni, öltözni, enni, inni, állni, ülni kell.
Nem verte – legyezte vad ígéivel
éveken át. Nem láttunk belőle mást,
csak foltokat, szemekben rianást
a rémület jegén, mikor anyánk kijött,
fiam, fiam, szólt s szava félbetört.
De tudtuk, jó ez, jobb, mint amikor
idegen helyre zárják a véneket valahol.
Apánk sokáig, szépen gondozta őt.
Hálás volt tehát. Ha néha felnyögött,
apánk leszólta, letolta, mi, két gyerek,
a testvérem meg én, mi elfogadtuk ezt.
Nem tudom, mért beszélek múlt időben.
Minek a rímek. Lehet, hogy így könnyebb.
Ennél többet mi úgysem érthetünk.
A semmiről beszélünk, ha említjük őket.
A gyerekeik vagyunk, bennünk ér véget,
hallgatásunkban az ő történetük.*

Kocsonyásan félő kisgyerek

*A szünetben pisilni megy az elefánt,
vízért matat a tűznyelő,
te meg, pólód alá bújva,
a percedet rágcsálod.*

*Robi barátodnak kifolyik a száján a nevetés,
nem érted, miért, hisz látod, tisztán látod,
hogy nem lufikat, embereket hajtogatnak ott lent.*

*Hogy az artista,
a porondmester és a bohóc
a lelkiünket akarja.*

*

*Erősen fogod apukád kezét,
kitántorogsz.*

*Nézed a játszadózó,
ki-tudja-meddig-vidám gyerekeket,
a tömeget, a villamost, a villogó plakátokat.*

*Nem jól van így,
szólni kéne,*

*de otthon gőzölög már a kakaó,
ficereg a játékautó,
és palacsinta is lesz.*

Megérné húhózni?

Elmennék hozzád, mint Kisfaludy Sándor

*Rózájához Gógánfára,
s bár évek óta nem láttuk egymást,
esküszöm, megkérném a kezedet.*

*Még ha a Szegek vidékén laknál is,
mindentől távol, a Barlahidai-tó közelében,
hová szűrős fenyők között vezet az út.*

*Ahogy ezt kell, ahogy ezen a vidéken szokás,
kesergősen regélném el szerelmemet,
hisz imádjátok Kisfaludy Sándort.*

*Nyakamba kapnálak, és meg sem állnánk,
míg nem láttuk mind a karácsonyi
fenyődömpingből élő falvakat,
amilyen a tiéd is,
meg a borostyánutat, a TV-tornyot
és a Kis-Balaton nádasában megbújó vidrát.*

*Szép lenne, milyen kár,
hogy mint Gógánfán Róza,
te is nemet mondanál nekem.*

*Szabadkoznál, hogy kedves srácnak tartasz,
de alig ismerjük egymást,
és ez így nagyon hirtelen.*

*A kosár után ugyanolyan szomorú lennék, mint Kisfaludy,
ha nem szomorúbb, de milánói várvéde és raboskodás helyett
legfeljebb szétrúgnék egy villanyoszlopot.*

*Hátha megsajnálsz, ha eltörik a lábam,
és belátod, mielőtt megárvulsz, mint Róza,
hogy mégis én, csakis én kellek neked.*

Rézkapu, földút, avar

*Rézkapu, földút és avar.
Sebzett fák, törzsükön a var:
 feketehangya-szilvaíz.
A borostyánfutotta szobrok
árnyékba szövik át a bokrot,
egy pad, utána part, tó,
repedt szenteltvíztartó,
 az alján rozsdá, víz.*

*A lépcső omlatag.
A ház: nyerstéglaoldalak.
Egy száraz villám, levegőül
 örvényt kiált a szajkó,
fény remeg távoli tanyán.
 Üvegezett vasajtó.
Mögötte nő ül,
lehetne az anyám.*

Három szín

*Egy elhagyott gyár
portása. Meddőhányók.
Vörös salak.*

*Aztán tisztás,
eső után.
Ismerem, de honnan?*

*Citromfák és mézskő.
Felhők, folyó.
A polgárháború előérzete.*

Apák földje

*Sín, töltés, vaskazán,
az émelyítő pusztulás
vörösbarna rákja.
A rozsdáövezet
szecessziója,
amint utolsó szavait
suttogja.*

*Őt viszont
a változás vadállatai
szoptatták
lecsüngve: karmos tigrisek
és téglaszürke ordasok.
Amin átlép,
átkozott lesz.
Nem vastraverzet
jött kihajtogatni –
a meddőhányó
egy tartály mélyén hever.
Fémdoboz a gaz közt,
elhajítva.*

„HOGY VAGY, OLJA?”

Orosz költők a háborúról

Az ukrajnai háború egyik furcsa – meglepő – következménye, hogy a korábban szinte már halottnak tetsző műnem, a költészet mintha új életre kelt volna Oroszországban. Na jó, óvatosabban fogalmaznék, nem halottnak tetsző, hanem a széles olvasóközönséget nem különösebben érdeklő... Bár ez sem pontos, mert verset, minden tapasztalatom szerint, rendületlenül írtak az oroszok – oroszok százezrei (milliói?) – a háború előtt is, hiszen azon az ő lány, susogó-ropogó, rímekben tobzódó, zokogós-jajgatós ritmusra járó, hanyag és tékozló nyelvükön könnyű verset írni, szinte túlon túl könnyű: magától születik a költemény, csak győzze írni a szerelmes kamasz fiú vagy megcsalt leány, vagy akár az orosz sors átkozott kérdésein vívódó ifjú hazafi. De főleg csak maguknak írtak, meg a saját – kicsi? – szubkultúrájuknak. Különben Oroszországban, ebben a fura, posztmodern diktatúrában annyi a szubkultúra, mint égen a csillag: majdhogynem minden fiatal kiválasztja magának a magáét – részben azért, hogy figyelnie se kelljen a mocskos politikára –, és sokáig úgy tűnt, talán először az orosz történelemben, hogy a hatalmat ez csöppet sem izgatja: lehetsz buddhista, kommunista, anarchista, emo, punk, gót, laposföldhívó, rendszerellenes költő, akármilyen, csak a hatalom korrupciós ügyeit ne feszegetsd, és főképp ne azokat a házrobbantásokat 1999-ben, Putyin hatalmának hajnalán.

Egyszer elmentünk a feleségemmel Moszkvában egy kávéházba, az év legjobb verses-köteteinek járó díj ünnepélyes átadására. Nem gondoltam volna, hogy ez a szélsőséges kultúrshobizmus aktusa lesz (amitől persze mi sosem ózdkodunk): a költőkön kívül – megszámloltam – nyolc néző volt jelen. Most ezt egy pillanatra hasonlítsuk össze, mondjuk, Jevtusenkovék stadionbeli fellépéseivel az 1960-as években! Vagy azzal, hogy Mandelstamék idején a jó és bátor vers még annyira fontos lehetett, hogy a hatalom meg is ölhetette miatta a költőt! A díjazott kötetek mindegyike csupán néhány száz példányban megjelent füzetecske volt – a százötven (vagy már csak száznegyven?) milliós Oroszországban –, nem mintha ez mondana bármit is a versek színvonaláról (vagy mégis?). És, igaz, amennyire tudom, slammersztárok ott is akadtak – a mi Simon Mártonunkhoz mérhetően népszerű Vera Polozkova például, akit próbáltam is olvasgatni, de az ügyes, profi felszín alatt csak sekélyes szentimentalizmust véltem találni – talán mert felszínesen olvastam, vagy előítéletes, már-már ruszofób nyugatiként (vagy magyar hazafiként: mert azért hol van ez a mi költészetünkhöz képest?). Akárhogyan is, szó mi szó, bár félek ezt leírni, mert szinte biztosan tévedek, de akkor is: Mandelstamtól kezdve Brodskijon és Prigovon át Ilja Kormilcevíg és Grigorij Dasevszkijig jó pár zseniális orosz költő buzgó olvasójaként olyan érzésem volt éveken át, hogy Pelevinnek igaza lett: azzal párhuzamosan, ahogy elenyészett a hit az örökkévalóságban (vagy bármiben?), Oroszországban a költészet jóformán egyik napról a másikra szinte megszűnt – vagy fölszívódott, főleg a rockba, a rapbe vagy újabban a meghatározhatatlan műfajú – neokonceptualista? – zenészek szövegeibe: azaz a szó mintha visszaváltozott volna zenévé – hogy megint (mint már jó párszor, amikor erről volt szó) Mandelstam híres versét, a *Silentiumot* idézzem.

Most pedig, amikor szinte elképzelhetetlen, hogy a 2022. február 24-én kezdődött új korról (vagy akár az ahhoz vezető folyamatról) egyhamar érdemi prózai mű szülessen

(húsz év múlva, persze, ha létezőnk még akkor, minden második regény erről fog szólni), a költészet egyszeriben átvette ezt a szerepet: hogy alkosson valami irodalomnak nevezhető – mert anélkül mégiscsak vak bányalovakként keringünk a megkergült, kormos világban – arról, amik most történülnek, s amire természetesen mindannyian nehezen találjuk a szavakat (sérült aggyal: mintha légnymást kaptunk volna).

A költészet tehát hirtelen mintha fontossá vált volna megint, jöllehet a költők jelentős része megfogalmazza valamiképpen a versírás lehetetlenségét. És ezek nem pusztán szavak a részükről, nem afféle affektálás, pózolás: verset írni arról, hogy miért nem lehet verset írni – volt ebben korábban némi posztmodern fennhéjázás, de most ez nem az.

Nem az, amikor például a Kisinyovban született, Amerikában élő, pszichológusként dolgozó Julija Belocerkovszkaja azt írja: „Tudom, tudom, nem költészet / Ez, csak visítás...”

Vagy amikor a Vilniusban született, Moszkvában felnőtt, de régóta New Yorkban élő Anna Galberstadt úgy fogalmaz: „Megnémultunk / mert ami történt / attól bennünk szakadt a hang”.

Vagy amikor a belorusz (és Belaruszban is élő) Szasa Metlickaja úgy ír verset, hogy azt eleve nem tekintí versnek: „az igazi költők / verseket írnak a háborúról / én meg nem tudok / egyetlen verset sem írni / a háborúról” – majd a „mégis-vers”, vagy „muszáj-vers”, vagy „nem-vers” pusztán felsorolásokból áll: „minszk, moszkva, mozir, mariupol” stb.

Mondanék egy példát arra is, amit – most egyébként mégis úgy érzem, hogy túlságosan fennhéjázva – „affektálásnak” neveztem: Dmitrij Prigov, akit időnként „a szovjet korszak utolsó nagy költőjének” is neveznek (miközben a legkevésbé sem volt „szovjet költő”), s aki afféle szoc-art költősztahanovistaként és all-round performanszművészként naponta több „költeményt” is írt, s így az össztermése (kábé harmincötezer) alighanem világrekord lehet, az egyik legismertebb (a nyolcvanas években született) versében így ír: „Már a legelső versszak legelső soráig / Se nagyon voltam képes bírni szusszal, / Ugyancsak vánszorogva jött a harmadik; / De lám, a negyedik szinte kicsusszan”. Ez a malevicsi négyzet (fehér négyzet?) adaptációjának hat: költemény magáról a versírásról, vagy inkább a semmiről; s egyben persze gesztus – mindegy, hogy miről szól a vers (miközben ő maga, mint egy költőenciklopédista, írt gyakorlatilag minden témáról), mert lényegében semminek nincs semmi tétje, jelentősége a brezsnyevi pangás világában; de annak, hogy mégis szülessen vers, mégis van tétje: valamit őriz egy olyan semmi-korban, amely azt a „valamit” elpusztítaná, és még csak nem is a kegyetlenségével, hanem a semmilyenségével.

„Megnémultunk”, „ez csak visítás” és így tovább; az ilyen verseket olvasva szinte érzem az ember – ha különben nem érezné, mert, mondjuk, közlőről, egzisztenciálisan őt nem érinti a háború, egyelőre – a légszomjat, a fulladozást, az izmok és a lélek közös görcsét, egyszóval egészen vegetatív tüneteket, amelyek a megszólalást legalábbis megnehezítik, dadogóvá-hebegővé teszik; bár ez éppenséggel – olykor – akár hasznos is lehet. Mert nagy költészet, sok példából tudjuk, gyakran a halál közelében születik; sőt gyakran ez a közel-ség oldja fel a dadogást.

Igaz, ez csak a zsenikre érvényes, úgy-ahogy, zseni pedig mindig kevés akad.

Így vagy úgy, igazán jó vers ritkán születik most is (mint egyébként mindig) – de a költészet hirtelen mégis sokkal fontosabb lett Oroszországban, mint volt: és az átlagos termés – poétikailag legyen bármilyen színvonalú – nyilván erőteljesebb: hiszen jóval nagyobb a tét. Még persze nem olyan nagy, mint Mandelstam idejében volt, akit a rendszer meggyilkolt egy Sztálint gúnyoló verse miatt – meg Gumiljov, Majakovszkij, Blok, Jeszenyin, Cvetajeva, Harmsz, Zabolockij idején, és sorolhatnám tovább a példákat, meggyilkoltakét, bebörtönzöttekét, száműzöttekét és éhenhaltakét, egészen Brodskijig. Hogy

mekkora, azt nem tudom, és talán senki sem tudja – a költők sem, akik most még nem az életüket kockáztatják. Bár talán azt is. És ezért, például, Putyinról nem írnak verset, amiben mondjuk „csekista rémnek” nevezhetnék – azért biztosan börtön járna, és a börtön Oroszországban már hajszálnyira van a haláltól.

Persze nem biztos, hogy mindent jól érzékelek innen a távolból, miután jó pár éve nem jártam Oroszországban, és amíg ez a rendszer – vagy egy akár viszonylag szelídebb, de a Putyin-örökséget folytató utódja – létezni fog, aligha kockáztatnék meg egy utazást. Ki tudja, miféle listákon vagyok rajta. (Vagy ez egy ruszofil ruszofób paranoiája?) Meg hát nem is szeretném nézni a hatalmas Z-ket a házak falán – vegetatív tüneteim vannak bőven anélkül is –, és nem szeretnék a háborúról vitatkozni olyan patrióta oroszokkal, akiket egyébként kedveltem, becsültem – egy előző korban.

Hübrisz volna azt mondani, hogy ez az írás az új orosz költészetéről szól; igazából csak impressziók sora egyetlen antológiáról, amely egy pétervári kiadónál (Izdatyelszto Ivana Limbaha) jelent meg 2022 vége felé; a címe: *Poezija poszlednyjevo vremeni* (Az utolsó idő költészete), és több mint száz költő több száz verse olvasható benne. Mindegyik a háború okozta sokkot próbálja feldolgozni. Címe nagyon kevésnek van közülük, csak dátumuk van, hogy mely napon születtek – vagy éppen a háború (és az új kor) kezdte óta eltelt hányadik napon –, ezért hát én is a dátumokkal fogom megjelölni a verseket.

Az első benyomásom, amikor elém került a kötet, és nagyjából elolvastam (s persze csak egy részét – töredékét – értettem, mert a költészetet még az anyanyelvünkön sem mindig könnyű felfogni, értelmezni, átérezni, nemhogy bármely idegen nyelven), az volt, hogy hát ez meg hogyan lehetséges. Ezt engedélyezték? És mi lesz a költőkkel, akik ezeket a verseket írták? (Mert sokan közülük külföldön élnek, de azért nem kevesen, nagyjából minden második, Oroszországban, ahol egy-egy ilyen versért elvileg börtön is járhat.) És mi lesz a kiadóval? Persze attól függ ez, mi lesz Oroszországgal ennek az eszeveszetten felgyorsult és öngyilkosnak tetsző folyamatnak a végén. És ez talán még keservesebb kérdés – nem mintha a rendszerellenes orosz értelmiségiek sorsa ne lenne keserves kérdés önmagában is.

Hogy mi lesz ezekkel a költőkkel?

Nem tudom.

Gondolom, ők sem tudják.

És talán félnek.

Talán nem.

Az egyik leggyakoribb motívum a kötetben: a „lyuk”. Prigov fehérlyukverséhez képest ez fekete lyuk, természetesen: halálluk, tébolylyuk, gyilkoslyuk... „A halál kritikus közelsége – ahogy az előszót író (mellesleg Brodskij- és Nabokov-kutató) Jurij Leving fogalmaz – a lyuk képét mint minden létező lenullázódásának metaforáját hívja elő a költőkben.”

A szentpétervári Alla Gorbunovánál (*március 13.*) az új világot szemlélő ember szemében „fekete lyuk van, a nemlét / csöve”.

A Torontóban élő Lida Juszupova versében (*március 1.*) „arc helyett lyuk” és „minden ami oroszország volt lyuk / az új valóság / lyuk”.

A korábban pétervári, most Montenegróban élő Kszenyija Buksa szinte ugyanígy fogalmaz (*április 8.*): „lyuk az ember helyén”.

A moszkvai Danyil Fajzov ezt írja (*június 23.*): „minden álomnak számot adok / az egyes szám alatt lyuk ég”.

A pétervári Nyikita Szungatov pedig – *július 20-án* – ezt: „a semmi dobozkája egzisztenciáskodó lyukakkal van tele”.

Jevgenij Vezsljannál (aki önmagáról azt írja: „a történelmi körülmények mindent elpusztítottak az életrajzomból”): „a nyelvből csak holt jelek maradnak”, és „a hatalmas országból csak a nehéztüzérsége kazettás bombáinak nyomai” (itt ugyan a „lyuk” szó nem szerepel, de mégis ugyanarról van szó).

A tallinni Nyikolaj Karajevnél (*július* 3.): „Minden szívben lyuk van / Pöröly vagy fejsze vágta / genocídium és holokauszt”.

A moszkvai (? – ezt a kérdőjelet máshová is odatehettem volna, de csak most jutott eszembe: ki tudja, hogy a korábbi mini-CV-khez képest ki hol él most éppen az „ellenál-lók” közül) Lev Oborinnál (*május* 5.): „lyukak lyukát / lyukak lyukát / eszik/ s az embe-
reket me / gölik”.

Ez az utolsó példa már átvezet egy másik fontos témához: a megszólalás a sokk, a némító trauma és a fiziológiai tünetek mellett nehéz – bár egyben izgalmas, sőt izgalma-
sabb, mint korábban – azért is, mert az orosz nyelv evolúciós alakulása a háború és az
ahhoz kapcsolódó propagandaciklonok hatására egyszerűen őrült káosszá változott: a
cirill ábécébe beszüremkedtek a bizonytalan jelentésű, de óriási érzelmi erejű (vagy haza-
fias felbuzdulást, vagy öklendező viszolygást kiváltó) latin betűk: a Z, az O, a V, amelyek-
kel az orosz harci járműveket megjelölik; s közben az orosz szavak roncsolódnak, széttör-
nek, bizarr jelentésváltozásokon esnek át, már nemcsak angol, hanem ukrán szavakkal is
keverednek (bár keveredtek az életben mindig is, csak most ez a költészet hatáseleme is
lett) – s a költők ezt a legváltozatosabb formában fejezik ki.

Vagy olyan egyszerűen, mint például a moszkvai Natalja Kljucsarjova, akinek a verse
letaglózó erővel tematizálja azt, hogy a „hazaárulás” ebben a helyzetben a haza megmen-
tésének – reménytelen – eszköze.

Vagy úgy, mint a régóta Berlinben élő Borisz Filanovszkij, aki (sok más költőhöz ha-
sonlóan) az orosz és az ukrán nyelvet vegyíti – amire nyilván példát sem tudok mutatni,
azaz csak eredetiben: *пеленгуешь мир / а он есть / спецмісто для / мірового расцвета...* (En-
nek értelmezése különben meghaladja a tudásomat, de talán ironikusan arról lehet szó,
hogy „próbálsz belőni a világot, és egyszer csak látod, az nagyon spéci hely, a
specoperáció helye, amitől a világ felvirágzik”).

Vagy úgy, ahogy a Németországban élő Alekszandr Gyelfinov teszi: ő is kegyetlenül
ironikus, ahogy átlagos (?) oroszországi beszélgetéseket idéz, s mindenről kiderül, hogy
szinte biztosan fake (arról is, ami minden bizonnyal tény), és „csak a halál a fake ellentéte”.

Gyelfinov verseiben bőven van példa arra is, ami egyébként is jellemző az egész kötet-
re: hogy a költők gyakran használnak a legtöbb orosz ember által feltehetően ismert
mémeket, s a versek fordítását nyilván ez is nehezíti, sőt gyakran lehetetlenné teszi. Az itt
következő válogatásban nem szerepelnek sem a nyelvvel, a nyelv megváltozásával, tor-
zulásával foglalkozó – és gyakran neoavantgárd jellegű – versek, sem a kifejezetten
mémekre épülő vagy azokat gazdagon használó költemények: bár nyilván mindent meg-
lehet(ne) magyarázni, de ha sokat kell lábjegyzetelni, akkor a vers eredeti hatáselemeiből
túl sok minden elvész. Azért néhány egyszerűbb példát idézek erre is.

Amikor a pétervári Alekszandr Szkidan azt írja: „Vászin ezredes azt mondta, ez pro-
fetikus szöveg”, minden orosz olvasó tudja, hogy Borisz Grebenscsikov Vászin ezredesé-
ről van szó a *Lángoló vonatban* című dalból, amelynek az első (tényleg profetikussá) verssza-
ka így szól: „Vászin ezredes megérkezik a frontra, / Mellette ifjú asszonya, / Vászin ezre-
des az ezredéhez szólva / Azt mondja: „Menjünk haza. / Úgy gondoltuk, harc az életünk,
/ Már hetven éve háborúskodunk, / De most azt jelentik kémeink, / mindig önmagunk
ellen harcolunk.”

Mihail Pavlovec (moszkvai? pétervári? külföldön él?) rövid költeménye nyilván telje-
sen érthetetlen a külföldi olvasó számára: „belenéztem ezekben az arcokba / és nem tud-
tam megbocsátani nekik / azt – / nem tudod kinek és miért van szüksége erre / és senki

sem gondolt arra –”. Egy egész esszét lehetne írni ennek a két idézetből álló, azokat össze-
ütköztető kollázsversnek az érzelmi hatásáról: a vers első fele a Nautilus Pompilius
együttes egyik legnépszerűbb dalából való, a „Ja hocsu bity sz tobjo”-ból (Együtt akarok
lenni veled) – ami asszociációk garmadáját indíthatja el az orosz–ukrán együttélés évszá-
zadairól és ennek a kapcsolatnak a megromlásáról, a vers második fele pedig Vertyinszkij
dalából egy részlet, amely már az afganisztáni háború óta Borisz Grebenscsikov reperto-
árjának része: most az ukrainai háború ellen tiltakozik vele a maga ravasz módján, hiszen
a versben nincs olyan kifejezés, amely miatt bíróság elé állíthatnák.

A moszkvai Alekszej Olejnyikov egyik költeményének első strófája így szól: „Sok jó-
ságos vámpír / Hematogént eszik / Országunk / térdéről fel is emelkedik”. Az első két
sor is mém (szerényebb szóval egy ismert vicc: „Vannak jóságos vámpírok? Igen, és ők
Hematogént esznek”; ez is csak akkor érthető, ha tudjuk, hogy mennyire népszerű erősítő-
és betegségmegelőző szer Oroszországban a Hematogén); a harmadik és negyedik sor
viszont talán a leggyakoribb szállóige Oroszországban, és nyilván a magyar olvasó szá-
mára is érhető. Igen, érthető, de magyarul ezt (hasonló – és hasonlóan ellentmondásos –
érzelmeket kiváltó magyar mémmel) úgy mondanánk, hogy „merjünk nagyok lenni”.

Maga a kifejezés – hogy „Oroszország felemelkedik a térdéről” – Jelcin egyik 1991-es
beszéde nyomán vált szállóigévé, majd Putyin is többször használta, például 2007-ben
Münchenben, abban a beszédében, amelyet az orosz revansizmus és újbirodalmi ambíciók
programadó beszédének szokás tekinteni. De az orosz fülekben e szavak hallatán Jegor
Letov 1993-ban írt *Hazám* című dala is üvölni kezd: „Letépi láncát e nagyszerű nép, /
Szívében forró fény, lángoló auróra, / Lélegzetüinktől megolvad a jég, / A talpunk alatt a
föld virágba borul ma. / Látom: térdéről fölemelkedik Hazám, / Látom: porából újjászü-
letik hazám, / Hallom: hogyan dalol az én szovjet Hazám, / Térdéről újra fölemelkedik
Hazám”.

A fiatalon – negyvenkét évesen – elhunyt és azóta majdhogynem Viszockijhoz és
Cojhoz mérhető kultusszal bíró Letov, a szibériai punkrockzenész és költő, akit egyszer
elmeógyógyintézetbe is zártak, a maga egészen egyéni hangjával, dühével, hörgésével,
sámánisztikus őrzöngésével, alkotópályájának örült ideológiai cikkcakkjaival kicsit ha-
sonlít Andrej Platonovra, legalábbis annyiban, hogy míg Platonovról nehezen lehet el-
dönteni, hogy az „igazi” kommunizmus hithű hírnöke volt, vagy épp a „megvalósult”
kommunizmus keserűen ironikus bírálója (akár ez, akár az, zseniális), úgy Letov is szinte
mindig az irónia és a pátosz határvidékén mozog: ezzel az idézett dalával is, amelynek
utolsó strófájában már a „szovjet haza” emelkedik föl térdéről. És persze mondhatjuk azt
is, hogy akár pátosz, akár irónia, mindenképpen profetikus Letovnak ez a szövege.

Csak érdekességképpen említsem – mert a kötetben ez a mém, meglegyetésemre, nem
szerepel; talán mert a költők, bármilyen bátrak, Putyint mégsem merik bántani –, hogy
Letov legismertebb dala az 1988-ban, a peresztrojka idején írt *Vszjo igyot po planu*, azaz
Minden a terv szerint halad, igazából arról szól, hogy senki nem tudja, mi lesz ebből, de
hogy valami kurvára szétcsesződik, az biztos: „A határ kulcsa kettétört valahogy, és /
Lenin apánk is szinte egészen halott, / Nem maradt belőle, csak penész, hársfaméz, /
A peresztrojka meg a terv szerint halad, / És mind, mi mocsok volt, most póre jég, / Még-
is minden a terv szerint halad”. Abszurd kis eleme ennek a háborúnak, hogy amikor Pu-
tyin azt mondja, „Minden a terv szerint halad”, az a mém szerint – és egyben a művelt
orosz emberek fülében-agyában – épp az ellenkezőjét jelenti; hasonlóan a magyar kor-
mány „béketáborozásához”, ami azt is jelentheti, hogy ők az orosz militarizmus mellett
tették le a voksukat; ezt persze már sokan megírták, de talán ebben a kontextusban is ér-
dekes lehet elhelyezni.

A kötet egyik izgalmas motívuma a Joszif Brodskijjal való vitatkozás, úgyhogy igyek-
szem valamit – leegyszerűsítően, összefoglalóan – írni erről is, de akkora és olyan bonyo-

lult kérdésről van szó, hogy előre mentegetőzöm: talán majd később megpróbálok a mélyére is hatolni, de most egyelőre csak a felszín karcolgatnám. Oroszországban, művelt körökben közismert (máshol nyilván nem), hogy az 1996-ban elhunyt Nobel-díjas költő 1991-ben írt egy verset *Ukrajna függetlenségére* címmel.

Minden további magyarázat-értelmezés-tűnődés előtt legalább az utolsó strófát idézem is belőle:

*Isten veletek, sasok, kozákok, hetmanok, szmasszerok!
Csak amikor majd üt halálotok órája, sok paraszt,
Ti is hörögtök, és kaparjátok a matracot,
Alekszandrt idézve, és nem a zagyva Taraszt.*

A történet bonyolult, kicsit hát leegyszerűsíttem: kötetbe ez a vers nem került bele, Brodskij talán úgy érezte, hogy nem kellett volna megírnia, de megírta (most már biztos, mert egy ideig vitatkoztak róla az irodalomtörténészek, hogy nem fake-e ez is): és aztán, amikor az orosz–ukrán viszony egyre jobban megromlott, egyre gyakrabban kezdték idézni – az orosz hazafiak úgy, mint ami az ő szívéből zeng; az orosz ellenzékiek úgy, mint óriási csalódást (Brodskijban), illetve annak az érzésüknek a megerősítését, hogy az oroszokkal valahol egészen mélyen van a baj, ha még a zsidó, az oroszok által elűzött Brodskij is képes ilyen verset írni (a megbántott orosz hazafi versét, aki árulásnak tekinti, hogy az ukránok függetlenné akarnak válni, hoholoknak csúfolja őket, és megsérti szent írójukat, Tarasz Sevcsenkót; mintha nekünk azt írná – mondjuk nem negyven, hanem hetven év orosz-szovjet uralom után –, hogy hiába akarunk függetlenné válni, a halálos ágyunkon Petőfi helyett úgyis Puskinra gondolunk majd); az ukránok, legalábbis a szélsőségesen patrióta és oroszellenes ukránok pedig mint annak bizonyítékát, hogy az orosz kultúra a velejéig gonosz. (Miközben persze a mindig legalább enyhén, de gyakran epésen ironikus Brodskij akár ebben a versében is ironizálhatott, a sértett átlagorosz lelkeből dalolva; csak hát a vers – sajnós? – igazán szívből jövőnek hat.)

A kötet több költője is emlegeti Brodskijt – keserű haraggal –, de így befejezésképpen csak egyiküket idézném: Nyikolaj Karajev hosszú versének két kezdősorát (amelyek után hasonló erejű haraggal és iróniával ír Brodskijról, mint amellyel az írt valamikor az ukránokról): „Joszif szentem Alekszandrovics, drága, hogyan alszik most a San Michele-ben / az ukrainai szirénák zajára?”

Ezzel, természetesen, nincs vége ennek az írásnak – zakatol tovább bennem, mert még szinte semmit sem értek (és vegyék úgy, kérem, hogy az értetlenségemről írtam egy csekély értelmű cikket), s így talán folytatása is lesz, mert (például) Brodskijt, a költőt (és embert) én nagyon szerettem... és szeretem még mindig!

Éltek tovább...

*éltek tovább mert élni jó
zenét hallgatni szájbán cigó
szótlan kinézni ablakon
nem agyalni a sok szaron
zabáltak, hisz zabálni jó
aztán böfögni szarni jó
s közbe' a szart meg se látni
aminek neve: háború
tovább nyögtek visítotztak
bégettek és vicsorogtak
és a szart lapátról falták
akárha mennyei mannáat
és hánytak és énekeltek
a háború a háború
gyerünk együnk még egy kis szart
egységben az erő: megtart
jó együnk hát még egy kis szart
tessék: egyenes adásban –
hullaégető – orosz világ
mi akkor a mennybe jutnánk
sóder aki itt a legszebb
szép véres oldalast kérsz-e
vagy csodás füstölt lábfejet
vagy porcogós fülpörköltet
kaphatsz egynek árán kettőt
halált kuponra vehetőt
saját szíved is eheted
mellkasodból kiveheted
mint én teszem csak jól figyelj
bele vele szádba tüstént
volt nép nincs nép volt nép nincs nép*

2022. február 25.

NATALJA KLUCSARJOVA

Kimegyünk a térre...

*Kimegyünk a térre hazát elárulni –
Húsz másodpercen át békénként kiállni.*

*Megyünk a fácséra hazát elárulni –
Lebombázott házak fotóit posztolni.*

*Kimegyünk a térre fekete ruhában –
Így árulunk hazát, könnyek záporában.*

*Így árulunk hazát, szörnyű cinizmussal:
Menekülteknek vitt segélycsomagokkal.*

*Barátom, hidd el, az árulásainktól
Megváltozik egyszer majd e földi pokol.*

*Hiszed-e, barátom? Hát, bizony hogy én se,
Abbahagyni viszont nem szabad ezt mégse.*

*Áruljuk hát tovább a hazánkat egyre,
Corvalol-cseppeket szedünk mindeközbe’.*

2022. március 22.

JULIJA BELOCERKOVSKAJA

For The Kids

*Fekszem – gránát tépett széjjel –
Kedvesen.
Lelkem mellett valaki felemelte éppen
Gyermekem.
Felszállok s lejegyzem, hogy benne legyen
A naplóban:
Reggel kék sál nyakamban – este sírom lesz
Az udvarban.
A síneket felrobbantották,
S gyermekünket épp
„A gyermekekért” graffitis rakéta
tépte szét.
A nagylányok are receiving
Rape kits,
De semmi gáz, nem kell félni,
Just for the kids.
Csurom véresek, Horatio testvérem,
A bugyi ázik,
Oroszthonból kipusztulnak végre
Mind a nációk.
A kisiút odacipelték megnézni,
Apja mint
Hal kínhalált. Így történt!
Arca nincs
Se a fiúnak, se kínzójának,*

*Se nekem,
Fekszem. A tűz hamvát
Méregetem.
Tudom, tudom, nem költészet
Ez, csak visítás,
De egy halottól ugyan számon kérheted
A stílusát?
Bosch a földön, elfogytak a metaforák,
Nem szégyellem.
Népi rtás van. Nincs költészet, zene. Tiporják
A védtelent.*

*Nem látok széttépett testemben
Én semmit sem...
Ajkamról elszökken egy
„Segíts, Isten...”*

április 8.

TATYJANA VOLTSZKAJA

Kislányt erőszakoló...

*Kislányt erőszakoló katona,
Pilátus, ki a kezét mossa –
Úgy nézi a kereszten Ukrajnát.
Az orosz Ádám – lám: sikerületlen –
Lopja a szajrét.
– Újjáteremtem –
Súgja a fazekas, és kicseréli az agyagját,*

*Mely büdös, kukacos. – Teremtsd újra
a paradicsomot: régi, molyrágta;
Ami száraz, gonosz, égesd el:
Folyó, vaskerítések, barakk,
ház, pályaudvar – s én azalatt
Szakítok földemmel.*

*Része vagyok – bárhog y csúrd-csavard –
A szörnyetegnek, mely öklében kifacsart
Mindent, mi meleg, eleven,
S ezért – cserélj csak ki, vess el,
Meg se nyikkanok, nincsen könnyem,
Kinyír hatsz engem könnyen.*

április 10.

J E V G E N Y I J S Z L I V K I N

Felrémlik...

*Felrémlik az a gyilkosság:
És fáj a szívem: ó, terhes leányka –
Anyád ronda uzsorás,
Szegény Lizavetácska.*

*De a gyilkosért, Rogyáért,
jobban fáj a szív, szó se róla.
Így vagyok én a Hazámmal!
Jó volna, hogyha térdre rogya.*

április 28.

V E R A P O L O Z K O V A

Hogy vagy...

*hogyan vagy, olja?
mintha mind meghaltunk volna,
de a testükből mégse' eresztenek ki:
így ülünk a verandán – mintha tengerparton –: hibbant múmiák.*

*és nézünk körbe, számoljuk a bomba hatósugarát,
ha itt nem messze robban. felidézzük, minek örültünk,
amíg nem fakult ki minden*

*amíg elszenesedve színét nem vesztette minden
mint romok alatt a régi fénykép.
míg a szív meg nem rettent a lövés hangjára,
míg szakadni nem kezdtek a vezetékek*

*februárban, most meg már itt a május.
hogyan vagy, olja? – én úgy-ahogy tartom magam, dolgozom,
öllelek.*

május. 1.

VITALIJ PUHANOV

Február végén...

*Február végén kezdődött az örökké.
Az örökké néhány hónapja tart már,
Az örökké számára ez mérhetetlenül csekély idő.
Valaki fél évszázad múlva fog megszületni,
S aztán még húsz-huszonöt év múlva
Az öregek elbeszéléseiből megtudja,
Hogy az örökké már hetven vagy még több éve tart.
Meggérdi: „Ez az örökké?”
Semmi sincs örökké, ifjú, távoli barátom.
Még a Nap se örök, és a Világegyetem se örök.
Egyszer majd véget ér az örökké, mint ahogy véget ért már
Nem egy és nem kettő.
Még nekem, egyszerű halandónak is megadatot,
hogy láthattam a sok száz szilánkra szétröppenő
Ötágú örökkét.
És úgy tűnhet, mintha nem is lett volna semmilyen örökké,
Hanem csak szerelem, öröm és remény:
Egyszerre röpke, valóságosítlen és örök tünemény.
És ma mindannyian szívből köszönjük a sorsnak
A leélt életet,
Melyet kétséget kizáróan boldog időként őriz meg az emlékezet
a most beköszöntő örökkéhez képest.*

május 16.

IGOR BOBIREV

ma nagyon hosszan

*ma nagyon hosszan bombáztak
nagyon sokáig próbáltam írni
csinálni valamit
filmet néztem
gyakran meg kellett szakítanom
és végére menni
oda bújtam el
anyu lefeküdt a padlón
és folyton elrángatta az ablaktól vászkát
a macskáját*

június 13.

Felszabadítók

*Megnémultunk
 mert ami történt
 attól bennünk szakadt a hang.
 Négyfelvonásos rémálommá
 változott az éjszaka
 mindegyik a pokol három színe.
 Azok akiknek van joguk beszélni
 nem mindig tudnak
 takarékoskodniuk kell az erejükkel
 a bombázások között.
 Van aki mégis arról elmélkedik
 lehet-e írni a háború idején.
 Egy áttelepülő Jevpatorijából
 aki Nyikolajevben tanult
 és gyerekkorában Mariupolban nyaralt
 a dühtől fulladozva
 könnyek közt olvassa hosszú költeményét
 arról hogyan pusztítják a népét
 bombázzák a volt egyetemista
 és osztálytársait.
 Ott ahol bombáznak épp ellenkezőleg
 próbálják megőrizni a lélekjelenlétüket.
 Viccelnek
 etetik a macskákat
 öntözik a palántákat
 fordítanak mindenféle vackot.
 Volt barátaikat szüdják.
 És ami a fő minden
 irodalmi nézeteltérésünk
 vitánk és a betintázott
 költők epés viccei
 lehullottak mint a héj.
 Sajnáljuk egymást
 megbocsátjuk a heveskedést
 és az idegrohamokat.
 Igyekszünk segíteni egymásnak
 amennyire lehet.
 Na és még valami az irodalom helyzetéről –
 egyesek önuralmukat veszítve
 dühöngenek és mocskolnak valakit
 aki aláírt egy szégyenteljes
 levelet az erőszakot támogató
 vagy lájkolt egy felhívást
 hogy zúzzuk szét
 a rothadó Nyugatot. Heil!*

Megint ugyanaz – hogy veled nem fogok kezét!
Van aki elmélkedik hogy lehet
hogy a holokausztot túlélt
másfél millió zsidó
plusz az olyan zsidók gyerekei és unokái
akik nem éltek túl
Ukrajnában sárga-kék szalagot viselnek
és pénzt gyűjtenek
Ukrajna megsegítésére.
Izraeli orvosok
mennek a hadi kórházakba
hogy gyógyítsák a sebesülteket
katonákat és civileket.
Ők meg azoknak az utódai
akik elfoglalták Berlint 45-ben
és a frissvér-színű szovjet zászlót
kifüggesztették a Reichstag fölé
(mellesleg a híres fénykép idős fotográfusa
egy New York-i kiállításon elmesélte
hogy a zászlót tartó katona kezéről le kellett retusálni
a második zsákmányolt órát).
Tehát azoknak az utódai
akik akkor fölszabadítók voltak
megint fölszabadítják
Ukrajnát a fasiszták alól.
De valamiért úgy tűnik
most minden fordítva van.

június 19.

A L J A H A J T L I N A

Százharminckilencedik nap: telefonon

A kislányok hogy vannak: Gyina, Alekszandra?
A kisfiú, mi is a neve – Jaroszlav? Szláva?
Elkezdett már járni?
És a szembeszomszéd? Cívódtok vele?
Száska jól tanul? Kitűnő, ugye?
Lehet belőle bármi!

A kutyátok öreg lehet nagyon – sétálgat még?
Vagy eszik, fekszik, alszik: már annyi is elég?
De fürge volt, erős!
Épp meséltük múltkorába', spiccesen már kicsit,
Ahogy a lábomat: hamm, meg ahogy vicsorit –
Épp a tornác előtt.

*Hát csak úgy hívtalak, rég hallottam híred,
Felszabadultok hamarost, így szólnak a hírek,
No, mi van veletek?
A hősöknek itt nálunk szórják a medálokat,
Akik titeket mindennap felszabadítanak,
Ugye, klassz gyerekek?*

*Hogy mi? Hogy hol vagytok? Együtt? Mind? Spanyolba?
Mi, hogy csak hárman? Ez aztán a hír! Húha!
Jártok a tengerre?
De hát Száska mért nincs veletek? Mi történt?
Hogyhogy nem végezte el az ötödiket?
Mi az, hogy örökre?*

*Hogy megsebesült? Ne már! Ne mondd, hogy megölték!
Hogy mondog? Hogy a kutyát mellé temették?
Hé, megkerültetek?
Hát jó, ne híj meg, ha nem vagy jól,
Jövünk a pokolból magunktól.
Várjatok, reszketek!*

*Froclizni titeket jó lesz majd: hogy a leves fura,
Hogy milyen hülye volt az az ugribugri kutya.
A csajok – túl szépek!
És hogy csorba csészébe kaptuk a kávé.
Száska? Jó, könnyet hullatunk Száskáért:
Szegény, gyöngé lélek.*

július 12.

M. NAGY MIKLÓS fordításai

A kimondott dolgok fájdalma

A bútorkárpit nyeli a port, ne csinálja, szólt az öccsére Lili. Új szokása, hogy dörzsöli egy ideig a fotel oldalát, majd lenyalja az ujját. Valamilyen ízt érezhet, ami talán egy emlékhöz kötődik. Nála nem lehet tudni. Még az is lehet, hogy hagy-nia kéne. Hiszen ő sem csinál mást, mélyre ás a múltjukba, és felmutatja, amit talál, közben lesi a hosszú üzemszünetekkel működő arcot, figyeli a reakciókat. Minimális beszédprodukción sincs, ráadásul a megértés jelei sem látszanak. Képek és a zene, ez a két lehetősége maradt, de valószínűleg a fotók is csak azért, mert közvetlenebbül utalhatnak az érzéki világ jelenlétére. Lili sosem sír az öcs-cse előtt, nincs szó arról, hogy bármit feladna. Pedig tudja, hogy most kéne ször-nyeteggé válnia, olyanná, amilyen az anyjuk, de egyelőre még kivár. Kiveszi Laci kezéből Christine agyongyötört fotóját és visszaakasztja a falra. *Globális afá-zia*, mondja az anyjának, csak hogy kizavarja a nappaliból. Nem bírja a lánya okoskodását.

Jobb is így, nem akarja, hogy bárki hallja, amit kimond. Az utóbbi napokban váltott stratégiát. Nem csak a testvérével közösen átélt eseményeket idézi fel, próbálkozik a friss élményeit is bevonni. Ki tudja, egy roncsolt elmében is maradhat annyi tere az önérzetnek, hogy szégyellje a múltját, és ez is közrejátszhat Laci szigorú zártságában. Lili tulajdonképpen hangosan gondolkodik, mérlegeli az életét, hol tart, mit végzett. Igyekszik elidegeníteni az eseményeket, mintha kívülállóként tájékozódna, tapogatózna a mélyen rejlő részletek felé. Azt meséli éppen, hogy legutóbb a Zeneakadémia ruhatáránál úgy érezte, nagyságrendek-kel többet ért annak az ismeretlen férfinak a mélybarna szeméből felé áradó me-legség, mint amivel utána, már a kabátját felsegítve próbálkozott. Pedig a be-szédben sem volt ügyetlen, semmi személyes, csakis a hallott művekről ejtett szót, nem is érdektelenül. És megtalálta azt a néhány mondatot is, ami felhatal-mazta, hogy legalább az aulában és a főkapu előtt mellette maradhasson. Az volt a taktikája, hogy több rövid, ámde találó megjegyzéssel élt, amelyek témájukat tekintve, ha vékony szálon is, összefüggtek. Nehéz volt megszakítani, elfordulni tőle pedig udvariatlanság. Kinézetre nem volt nagy szám, az embernek az az érzése, hogy mindig ilyenek jönnek szembe, átlagos testalkat, feledhető vonások. A viszonylag fiatalos arckifejezést árnyalta a máris ritkuló haj, az erős szemöldö-köt a már-már lehervadó, lágy ajkak. Taxit akart neki fogni, de Lili metrővel közlekedik. Ahol ő lakik, az taxival nagyon drága lenne. A metróról leszállva buszra kell még várnia, aztán a buszmegállóból is gyalogolhat negyedórát, mire hazaér. A busz kegyetlenül összerázta, kioldott benne néhány pántot, melyek addig igen feszesen fogták, előhívott belőle egy feltételezést. Tudta, hogy este rendkívüli élményben volt része, de ez a zenekar kiváló formájának volt köszön-hető. Az előtte lévő ülés kapaszkodóját markolta, olyan erősen összpontosított

valamire, hogy azon kapta magát, mozog a szája, némán mond valamit. Reszketett a felindulástól. Arra jött rá, hogy ami vele történt este, ez az élmény – még ha körülményesen is – *mozdítható*, nem neki kell folyton körbejárkálni mindent, utánamenni, ha elcsúszik, hanem simán odahúzhatja magához. Csak egyszerűen soha nem tudja kimondani azt, amit akar. Ebben, úgy vélte, mindenki előtte jár.

Azon a bizonyos reprodukción Christine a húszas éveit elején járhat, maga a festmény több mint kétszáz éves. Kinézetre semmi köze a mai lányokhoz, és ezt lehetetlen elmagyaráznia Lacinak. Mégis dolgozott benne a javításra vonatkozó igény, tisztázta magában, miért ennyire fontos ez neki. Elég furcsa részleteket sorolt, hogy a képpel ellentétben milyenek is a mai lányok. Saját magát világitotta át, árulkodó kapcsolatokat keresett. Miért nem működik a hétköznapi életben, amit egyébként rendben lévőnek tart. Persze az sem elhanyagolható szempont, hogy most, amikor már könnyen, ellenállás nélkül megtehetné, rögzíteni kívánta az öccsében, milyen a nővére, és csak eközben remélte, hogy ő nem olyan, mint a többi mai lány. Hajviselet, divat, öltözködés, illem, kellem, fejtartás, kéztartás, a test használata – mondta, és csak mondta, mintha lezárhatatlan témát talált volna. Úgy vélte, Laci ezzel a külső világhoz köti, a megavasodott testét talán feltűzeli.

Újra levette a falról a képet, hogy lassan áttérjen a zenére. Általában ehhez használta a Christine Gerhardt ábrázoló, kinyomtatott és kasírozott festményt, aki az ősbemutatón *A teremtés* szoprán előadója volt, az egyetlen nő a szereplők közt, aki a nagyrészt női hallgatóság előtt lépett fel. Mindig törekedett arra, hogy sok képet használjon, mielőtt a zenét elindítja. Oklevele volt már, zeneterapeuta-ként foglalkoztathatták, és az öccse esetében nem volt benne az a veszélyérzet, ami a többi sérült fiatalal, valamelyes szabadságot, improvizációra való lehetőséget biztosított magának, gondolta, biztosan belefér. Felmutatni Christine képét, majd félretéve tovább szólni a mesét, mi minden kell egy remek zenetörténeti pillanathoz. Csakhogy Laci, aki egyébként általában némán kucorog a fotelban vagy a toloszékben, ilyenkor szétcsapja a karjait, és olyan hörgést produkál, mint akit legyőztek és búcsúzik az élettől. Aztán ütemes rángással a karja is összébb vonódik párszor. Nem lehet félreérteni, a kép után nyúl. Tetszik neki, leköti a figyelmét, és ennek örülni kell. Ha már fogja, olyan mozdulatot tesz a kezével, mintha le akarna választani a képről egy réteget, ujjbeggyel dörzsöli. Az anyjuk szerint simogatja, és ez rohadtul gusztustalan így, de Lili kérte, hogy hagyják rá, nem erről lehet szó.

Az anyjuk szokott elfoglaltsága Laci látványos kerülgetésében és Lili cseszgetésében merült ki. Lánya főbűne az elköltözése, ez nem vitás, ami, az anyja szerint, több szempontból halátlan húzás volt tőle. Súlyosbította azonban a helyzetet, hogy ha ez a költözés nem következik be, megint csak az anyjuk szerint, Laci még most is teljesen egészséges lenne. Megragadt ennél a gondolatnál, állandósult szófordulatokat használt, hogy érzékeltesse megvetését. Lili tehetett bármit, a nyelv elkészült, és kifejezte magát. Pedig igazán sok mindent megpróbált, kizsigerelte magát, megrészegült magától, mennyire precízen teszi a dolgát. Ápolja a nagybetegét, legjobb tehetsége és az anyjukat hidegen hagyó utasítások szerint kezeli a társtüneteket. Amikor ott az anyjuk, Laci a közös múlt sztorijait kapja. Semmi nem változott, nincs szó semmiféle új keletű dologról, erősítette

meg minden történet előtt, csak azt mondja, ami Laci előtt ismerős lehetett. Amíg ki nem megy az anyja, nem kapcsolja be a zenét, mert tudja, utána úgy előnti a szomorúság, amit csak a végképp elrontott helyzetek idézhetnek elő. Egy pendrive-on hozza neki a különféle letöltött darabokat, már bedugta a tévébe, de vár, a monitoron a katonás rendben sorakozó mappák látszanak.

Finoman szólva is omlékony ez az anya-lánya téma, Lili mostanában ezen gondolkodott legtöbbit. Nem emlékszik, hogy valaha *cukorfalat* lett volna, *kicsilány*, *édes* vagy *drága*... Ezek pedig kijárnának annak, akinek anyja volt, aki lánya volt egy anyának ésatöbbi. Azt viszont megkapta, igaz, csak egyszer, hogy *ordaskurva*, s lám, az anyja hatására és közreműködésével létrejött belőle, ha itt ott elnagyoltan is, ez az új lény. Az ordaskurva nem árulja a bájait, nincs köze bordélyhoz, stricéhez, életében három udvarlónál nem volt szerencséje többhöz. Az egyetemen nagyon jól tanult, továbbképzzi magát, viszonylag jól keres, önállóvá vált és elköltözött otthonról, de most már ezt is a rovására írják. Ezer dolga van egy ilyen korú lánynak, segíteni, és megint csak segíteni, közreműködni egy másik valaki, valakik életében. Jelen lenni. Nem arra kéne pazarolni az idejét, hogy eszement hevülettel tanul, hogy komolyzenei koncertekre jár, szóval ilyen fennhéjázó bálványokat kerülgét, hanem tessék otthon testet öltetni, a szülői házban. Például tizenhét hónapja és nyolc napja, azon a pénteki napon is ott kellett volna lennie, amikor este hét óra tájban az öccse stroke-ot kapott. De Lili nem volt otthon, így az öccse a megengedőbb számítások szerint is legalább harminc percet töltött az udvaron kinyúlva, mire az anyjuk hazaért.

Bár Lili sosem volt kicsapongó, ettől függetlenül valahogy igen kis korában rögzült benne az a reményteli igyekezet, hogy sikerüljön ép bőrrel megúsznia a *kalandjait*. Ettől izgalmasan megelevenedett, hiszen mind több szimpla tette, elhatározása kalanddá, kalandossá minősült át, megemelve így az életét. Tétje lett sok mindennek, játékaik elöl hagyásának, az apró hazugságoknak, s a néhány nagynak, a kisebb lopásoknak, és főleg, bizony, ezzel tisztában volt: az árulásának. Egészen pontosan: a folyamatos árulásának. Hiszen ő volt az, aki már nyolckilenc éves korától, az apjáék ultipartiján kihallgatott mondatok alapján, terjeszteni kezdte az anyjáról, hogy *őrült*. Ez az őrültség külön *kaland* volt Lili életében, hiszen persze hogy félelmetesen hangzott, de valami mégse stimmelt, nem gondolta elégségesnek a kapott veréseket. Többségükben lagymatag verések voltak, az ő gyermeki gonoszsága többet, súlyosabb büntetést érdemelt volna. Mert a lelke mélyén tudta, hogy az őrültség többlől áll, masszívabb, sötétebb dolog telepszik rá az anyjára, csak még évekig nem értette, miért nem lát durvább bizonyítékokat.

Aztán a keresztanyja akaratlanul is feltárt pár tény. Lili tizenkét éves volt, amikor a testvérek közt, anyja és a keresztanyja közt megromlott a viszony. Egy születésnap megszervezéséről volt szó, kiket is lehet, szabad meghívni. Lili a szobájából hallotta a konyhai veszekedést, elfeledkeztek róla. Elfajult a helyzet, a tetőponton a keresztanyja azt ordította, hogy senkinek semmi joga számon kérni a válását, különösen neki nincs, mármint Lili anyjának, hiszen mindenki tudja, hogy *belebolondult a sóvárgásba*. Így mondta, végül is nagyon költőien. Bizonyos szavakat akkor még nem értett Lili, de utána járt, mi is az a *perinatális halál*, milyen az *elfojtott gyász*, és miért a többiekre nézve fájdalmas és ártalmas, ha az

anyja szellemeket lát. Vagyis egyetlen szellemet, egy sosem létezett gyereket. Az anyja persze visszavágott, más vajon mit tenne az ő helyében, ha lenne két fia, és az egyiket föld alá tennék. Milyen két fiú, szólt lemondóan a keresztanya, hiszen az egyik meg sem született. Ez szöveget ütött Lili fejébe, hogyan lehet meghalni, ha nem születik meg valaki. Ezt nehéz volt elrendeznie magában. De legalább már tudott kérdezni – na nem otthon, nem a szüleitől –, és ahogy egyre önállóbb lett, mind jobban kiütközött az intellektusa, nagyon hamar megértett mindent. És akkor tulajdonképpen a verések, az okok, a motivációk, mint a színek egy ovis gyerekjátékban, szép mintába rendeződtek, talán még az is elmondható, hogy megnyugodott. Bele soha nem nyugodott, de jó volt érteni, mit felejt ki a számításból minden alkalommal az anyja, mikor megüti.

Abból a nagy veszekedésből egyetlen dolgot azért képtelen volt megemészteni. A keresztanya ugyanis azt is kiadta magából, mennyire hanyagnak tartja a testvérét, hiszen szegény Lacikának is – így mondta – volt már *minisztrókja*, és ő nagyon jól tudja, hogy nem szedi a gyerek a gyógyszert. Lili érezte a kijelentés súlyát, és azt is biztosan tudta, hogy mindez igaz. A csendből következtette ki, ami utána majd szétvetette a konyhát. Ebből esetleg azt is leszűrhetette volna, hogy az anyja legyőzhető, de egészen elképesztő hiba lett volna tőle, hiszen nála jobban talán senki sem ismeri, már akkor is világos volt, hogy ez nem vereség az anyja számára. Ami a csendben elkezdett felhalmozódni, az hamarosan végzettsé válik.

Furcsa módon ezzel az információval Lili sosem élt vissza. Pedig talán erős fegyver lehetne a kezében, ha összecsap az anyjával, de ahányszor ott tartott, hogy már-már kibukott belőle, az egész arca lángba borult, valami irgalmatlan rettegés fogta el. Ahogy évről évre érettebb lett, annyival pontosította ezt az érzését, hogy a közelséghez és az *elfogadáshoz* lehet köze, és talán távolabbról az *önérdekhez*. Másfél évvel ezelőtt, amikor megtörtént a baj Lacival, mindez új fénytörésbe került, de azóta sem bírta rávenni magát, még a veszekedéssel töltött, nehezebb órákban sem, hogy előálljon az ismereteivel.

Pedig Lilinek lenne mit visszafizetnie. Nemcsak az anyja, de Laci is évekig kihasználta a nővérét. Ám Lili ezt is megértette, nem bújhat ki senki a bőréből, és az aljasságot is tanulni kell. Az öccse az idők során lehangolóan durva férfivá vált, van ilyen, hogy valaki csak úgy haragszik másokra. Ráadásul mindent eldöntött, hogy Laci az aljasságának kísérleti fázisában milyen hatásokkal szoktatott hozzá mindenkit a szeretnivalóság álcájához. Parazitaként nőtt rá a körülötte élő emberekre. Kisajátította az érdemeiket, eredményeiket, viszont közben kifejlődött egy mindenkit lekenyerező tulajdonsága is. A hazugságait szédületes történetekbe ágyazta, és képes volt mindet ugyanazzal a sodró lendülettel előadni, amellyel szemben egyiküknek sem volt ellenszere. Nem is keresték, lefegyverezve ültek, hallgatták, miként termékenyíti meg a felvett cselekményszálat, s milyen ádáz csellel sterilizálja az általa zsákutcának tartott érzelmeket. Mert ezek a történetek mindegyre oda kanyarodtak, hogy minek hisztériázni a tetteink következményei miatt, felfújni azt, ami egyszerű, hiszen a következtetések levonásához tökéletesen elegendő a szenvtelenség. Pár szó után be lehetett mérni, eltért-e a valóságtól. Elváltozott a hangszíne, felgyorsult a beszéde, és ami már-már ijesztővé tette: ki tudja honnan merített választékossággal fejezte ki

magát. Szinte gyerek volt még, de már úgy járkált beszéd közben, mintha színpadi mozgást tanítana műkedvelő családtagjainak. Az apjuk egyszer meg is jegezte, hogy minek a lányt járatták zongorára, amikor a fiúban van művészi hajlam. Ennek ellenére épp az apjuk volt az, aki először és egyedülként megunt: átlát rajta, közölte vele komisz hangon, de Laci ettől csak még inkább népszerű akart lenni, erőből ripacszkodott, széles mosolya látni engedte a hófehéren csillogó szemfogait. Ádáz igyekezettel annyit elért, hogy az apja visszavonulót fúj, a műsor alatt általában fejét leszegve, az orrán át, hangosan szuszogott. Laci fél szemmel folyton a gyöngédség nyomait kereste rajta, de többé nem lehetett biztos benne, mit gondol róla. Laci ünnepélyes igyekezete megrendítő volt. Lili képtelen volt kitörölni az emlékei közül ezeket az eseteket.

A másik kettő, az anyja és a nővére maradtak Laci önfelelt rajongói. Ha eltelt pár nap nagyelődás nélkül, szinte levertté váltak, vacsoránál csak piszkálták az ételt. Lilinek soha, egyetlen percre sem fordult meg a fejében, hogy visszaéljen már akkor is jóval mélyebb, komplexebb tárgyismeretével, koraérett analitikus gondolkodásának eszköztárával. Szerette az öccsét, és mert ösztönösen a megingathatatlan érzelmekre rendezkedett be, Lili az egész családja előtt kiszolgáltatottá vált, és mintegy a testvére ellenképeként jelent meg.

Még falazott is neki, egyszer például komoly büntetéstől mentette meg. Ez akkor történt, amikor az apjukat félrekezeltek az orvosok. Fájt a nyaka, és mivel sérve már volt, *megegyezett* az orvossal abban, hogy nyaki porckorongsérve van. De valami továbbra sem működött jól. Felvetették a tumor lehetőségét, kórszövetten ésatöbbi. De ez sem jött be. Aztán egy vasárnap reggelre virradóra infarktust kapott, elvitte a mentő. Két hét múlva jöhetett haza, szigorú ágynyugalom volt neki rendelve. Az anyjuk el volt foglalva a férjével, aki ráadásul ágyi poloskát hozott haza a kórházból. Laci szabadon mozgott a házban. Kilencéves volt ekkor. A házuk mögötti kiserdőben szeretett játszani háborúsát, de most másrt gondolt. Fekszik az apja, vége a háborúnak. A győztes sereg kitüntetését érdemel. Ott volt az erdő, a fák életfogytig vigyázzban álltak. Nagy elismerés élt az ő gyerekejében, gyakran és félve érintette meg a fák kergét, még télen is melegnek érezte őket. Allták a puszkagolyókat, visszaverték az ellenséget, valahogy jutalmazni kellett őket. Odament az üveges vitrinjükhöz, vidéki stílusú bútordarab, masszív, mézszínű fából készült. Nem is illett a házba, bár az anyjuk folyton mentegette, hogy vidékinek vidéki, de tulajdonképp francia stílusú. Szóval Laci kinyitotta a bal szárnyát, fentről a második polcon volt egy sötétbarna, fából készült ékszerdoboz. Öt vékonyka fiók volt belőle kihúzható, kész remekmű, Laci imádta. Nem volt szabad hozzányúlnia, de ha nem látta senki, pillanatokra belelesett. Amint tartósan kiürült a nappali, Laci kihúzgálta a fiókokat, kivette apja összes kitüntetését, Kiváló Dolgozó, Ifjú Gárda Munkásör Szakalegység, Kiváló Munkásör, és még nyolc darab, amiken csak betűk voltak. A fiókocskákat persze elfelejtette visszatologatni, a szekrény ajtaját bezárni. Irány az erdő. Ünnepélyes aktust akart, látott már ilyet a tévében, díszszemlének hívták, és utána feltűzték a kitüntetések.

Lili rosszat sejtett, az öccse után ment. Pár lépéssel lemaradva követte, nézte, mit művel. Laci szinte lebegett a föld színe fölött, húzta egy láthatatlan fonal végig a fák között, bonyolult rendben, a legmagasztosabb eszmény beszűrődő

fényénél. Nagy nehézségek árán feltűzte mindegyik kitüntetését egy-egy fára. Lili erőt érzett ebben a vállalkozásban. Ahogy lépkedtek egymás mögött, fától fáig, a nyilvánosság pompájában az egyik, izmait megfeszítő rejtőzködésben a másik, Lilibe mélyen beleivódott a hatalom szárnyaló biztonságérzetének és a tehetetlenség csendes dühének zavarba ejtő összhangja, a kettő egymásban való feloldódásának lehetősége, amihez fogható élményt később a zenei tanulmányai során, egy-egy felforgató mű első befogadásakor tapasztalt. Míg az öccsét nézte, nem tudott másra gondolni, mint az ágyba kényszerült apjukra, napról napra zsugorodó hatásköreire, mely mintha a testének fogyatkozását másolva valósulna meg, és arra, hogy hiába lesz majd vége, hiába ürül ki végleg az az ágy, olyan sok minden nem fog megváltozni.

A ceremónia azonban félbeszakadt, az anyjuk a ház kapujából ordította a nevüket. Laci el is indult hazafelé, Lili utána, de valami történhetett, mert a kiserdőből csak Lili bukkant elő, Laci valahogy köddé vált. Így az anyja a lányt ragadta meg a csuklójánál, nagyon durván rángatta be az udvarra és hatalmas pofont kent le neki. Lili nem esett el azonnal, egyensúlyát veszítve hátrált, belegabalyodott a poloskák miatt kitergetett tiszta paplan- és párnahuzatokba, és mindent magával rántva ért földet. Ahogy ott feküdt, az arcát félig eltakarta valami, röpke jóérzés töltötte el, mert imádta a friss mosás illatát. Nem látott tisztán, az viszont egyértelmű volt, hogy az anyja rúgott az oldalába.

Az apjuk aztán egy hét múlva meghalt. Egy időre minden sérelem kitörlődött, de tényleg csak hónapokra. Lili odaadó volt az öccsével szemben, mert folyton arra kellett gondolnia, hogy egy súlyos betegségére nem adott neki gyógyszer az anyjuk. Nyilvánvaló volt, hogy lötyög rajta az a szerep, amivel felruházták, de hadd páváskodjon, a fiúk, mindenhol ezt hallja, látja, későn érnek, gyakran sosem nőnek fel, jó lesz így. Az a tény viszont meghaladta Lili, de még Laci fantáziáját is, hogy soha nem lett meg egyik kitüntetés sem.

A temetés után a mind szeszélyesebben viselkedő anyjuk élete csupa visszatanácsolásból, elgyávulásból állt, így volt a főzéssel, a takarítással, a bevásárlással... Minden, ami el lett kezdve, a befejezés tekintetében Lilire maradt. De volt a „nővér” szó jelentésében egy varázslatos réteg, ami nem hagyta szabadulni szerepétől a lányt. Nagyon derekasan viselte a kötöttségeit, már a körülményekhez képest. Viszont múltak az évek, és az igazán érdemi súrlódások akkor jöttek el, amikor nyilvánvalóvá vált néhány eltérés a két gyerek között. Laci nem lett szép férfi, míg Lili mutatós volt, formás, bár kissé alacsony, de arányos a teste, izgalmas a melle, örökké fegyelmezett arca pedig kevés híján klasszikus szépségű lett.

Lilinek szabadulnia kellett otthonról, mert ha marad, hiába gondolja, hogy tervezi az életét, megvalósítja az álmait, rosszul gondolná, elmerülne a különbségeket elmosó homályban. Csapdába esne. Renyhülne a veszélyérzete, egykedvűen enne, inna, hosszan és mélyen aludna. Erre abból jött rá, ahogy Laci az udvarlóival bánt. Ugyan egyet sem vitt haza, de Lacival valahogy mindig összefutottak a városban. Odament hozzájuk, és mivel sok lyukas foga volt, állandóan azokat szívogatta a beszéd szüneteiben, ontotta a szót, közben cöccögött, cuppantgatott. Az arca mozdulatlan volt, halovány, anyagtalán felület, csak a szája mozgott szaporán, megállíthatatlanul. Erős, rövid haja, akár a disznó sörtéje,

Lili mindig irigyelte, sosem kellett fészülködnie, viharos szél sem volt képes összekölni. Egy hosszabb történetben állt benne, és Lili udvarlója túl udvarias volt ahhoz, hogy közbeszóljon. Nagyon különös dolog történt. Liliék nem készültek időre sehová, nem volt az estére tervük, mégis olyan feszültség gerjedt lassan a lány testében, ami addig ismeretlen volt előtte. Többször oldalt lépett, félrefordította az arcát, de valami azt parancsolta neki, hogy szúrós tekintettel nézzen egyenesen az öccse szemébe. És nem ment. Annyira nem sikerült, hogy fájni kezdett a tarkója, a teste mellett lógó karjai többször is idegesen megrándultak. Nem tudatosult benne, mit csinál, csak a hangra figyelt föl, hogy megcsikordult a foga. Apróság a világ zajában, de bántotta a fülét. Ez sok, gondolta, nem kellene beletörődnie a megsemmisülésbe. És akkor hirtelen mintha ki tudta volna tapintani az öccsében a kimondott dolgok fájdalmát. Lili felfedezte, hogy egy ember így is szenvedhet, függetlenül magától jótól és rossztól, önkívületben, energikusan manipulálva mindenkit, mert muszáj valamivel elütni az időt. Laci önmaga áldozata. És ennek Lili megörült, hiszen máshogy tényleg elviselhetetlen lett volna a beszédnek ez a szerelemtől mentes vágya. Utána már semmi sem történt, végül az öccse unta el magát, jó negyedóra múltán faképnél hagyta őket. Az udvarlójával a jelenetről többé szót sem ejtettek, két hónap múlva egy semiség miatt szakítottak.

Az ember legtöbbször nem tisztázhatja magában, mikor hoz meg egy döntést, mert a választások nem így működnek. Néha az egész színtiszta fizika. Lili is így járt, egyszer ötletszerűen bepötyögte a telefonjába egy hirdetési felület címét, és böngészgetett. Majd vissza-visszatért, az algoritmus is ellátta ajánlatokkal, végül felötlött benne, hogy talán van annyi félretett pénze a zongoraleckékből és a kisebb fellépésekből, zenekritikák honoráriumából, amennyiből albérletet tudna fizetni, kaucióval együtt. És fogja tudni fizetni a későbbi hónapokban is. Életviselészerűen máshol fog tartózkodni. Elköltözés – ki lett mondva otthon, döntésként értelmezte mindenki.

Az anyja akkoriban már nem figyelt arra, mit mond. Néhány tételhez viszont ragaszkodott ezután is. Tulajdonképpen, ha a lényegét vesszük, nagyon kevés változás történt Lili életében, talán csak aludni járt máshová. Ők ketten, az anyja és az öccse ugyanúgy be kívánták vonni az életükbe, számításból, megszokásból, egyre megy. Lilinek nem volt ideje semmilyen formátumú lázadáshoz, egyébként jelentősebb dolgai nyitjára sem akart rálalálni, kemény volt, mint a gyémánt, jól bírta az igénybevételeket. Az igazat megvallva szerette a jóleső fáradtságot. Olyankor az ágya, illatra, tapintásra, olyan volt, akár egy tengerparti mohaszőnyeg, és ő különböző zeneművek taktusaira lélegezve merült álomba. Még több időt töltött otthon, amióta Lacival megtörtént ez a szörnyűség, és az öccse csak úgy oda volt pakolva a szoba sarkába, mint a családi élet tétlen háttérére. Az anyja sosem volt Lilinél odaadóbb a gondozásban.

Aztán valahol olvasta, hogy a zene tágítja az érfalakat, olyan, mint a nevetés, de mivel Laci nevetni nem tud, legalábbis nem adta jelét, hogy menne neki, marad a zene. És így máris ott volt a zeneterápia forrásánál, amibe aztán mind jobban belemélyedt, szakkönyveket olvasott. Kizsigerelte magát, nem maradt ideje másra, elmaradtak mellőle a barátai, sebaj, gondolta, ha Laci jobban lesz, majd visszajönnek. Aztán megtette a lépést a neurológiai modell irányába, és már ké-

szen is volt arra, hogy intézményes keretek közt is érvényesítse tudását. Ezzel újabb bevételekhez jutott, mind jobban megélt, de közben a küldetéstudata is szépen kifejlődött. Először csak Lacira gondolt, de ahogy megismert más fiatalokat is, kezdett a feladatokban feloldódni. Bejárt a klinikára, konzultációkon vett részt, munkacsoportokba lépett be, önkénteskedett. Lili boldog volt. Albérleti magányában folyton mosolygott, álmában cinkosa lett az öccsének a természeti törvényeket rászedő csínyben, helyreállítanak mindent, ami kizökkent. Voltak apró eredmények. Laci láthatóan ragaszkodott Haydn zenéjéhez, *A teremtés* megmozgatta. De sok mindennel ért már el részleges sikert. Rövidebb egységekben kellett gondolkodni, így előnyben voltak a rapszódia, prelúdiumok, kis darabok, és amiben volt kánon, bármi staccato játékmóddal – néha értelmes szót adott ki végre az öccse: *te, te, te, te!* És mintha a karjait célzottan felé nyújtaná, még Christine képe is kiesett a kezéből. Élvezte a crescendo-decrescendo hullámain is. Lili az érzet nyerseségére fel sem figyelve azt beszélte be magának: látja az öccse áramló véréét.

Egyre kevesebb alkalommal jutott eszébe az a szörnyű este. Aznap sem vette észre, hogyan és mikor képződik meg benne az elhatározás, hogy megy még egy kört a házcsoport körül. Megijedt attól, amit látott, de nem hozott döntést, a lábai kezdtek el, így is gondolt vissza erre, hogy ő nem felelős a történetekért. Mindössze negyedórás, húszperces séta volt. Mire másodszor is visszaért a szülőházához, a mozgásérzékelő fényvető már bevilágította az udvart, és különös módon a végletekig kiélezett helyzetben is ugyanolyan nyugtató színpárok vonzották a tekintetet, válogatás nélkül használva ehhez az eresz ezüstjét, a barna fecskepenkát, a szelektív kuka tetején hagyott üres üveg lángoló csíkját. Lehetett látni, ahogy az anyja Laci mozdulatlan teste fölé hajol, ahogy inog, hajlik ide-oda a törzse, nyaklik a feje. És sajnos a hangokat is tisztán hallotta, a jajveszékelést. Addig állt a kapujukban, amíg be nem következett egy kis szünet, percnyi megnyugvás, még mindig a mentő érkezése előtt. Akkor a mozdulatlanságban a fényvető szenzora kikapcsolt és az udvar sötétbe borult.

Három rege

(az ártézi kútnál)

Aznap délután egy hatalmas buliba keveredtem, amely leginkább egy kirakodó-vásárra vagy ócskapiacra hasonlított. Kiderült, lesz itt egy kiállítás, amelyet váratlanul nekem kell megnyitnom, mert aki megnyitotta volna, nem jött el, azt mondta, megfázott. A szervezők hitték is meg nem is. A kecskeszakállas festőt megkérdezték, beleegyezik-e? Nem ismertük egymást személyesen, de ő tudott rólam, olvasta néhány írásom a neten, és boldogan mondott igent. Kis időt kértem, összegyűjtöttem mindenféle prospektusokat, fénymásolatokat és egy söntéshez mentem a vásártér közepére, alig találtam üres felületet, ahol írhatnék. Közben dossziényira duzzadt a papírhalom. Tollat sem találtam. Odamentem egy vásári standhoz, kértem tollat meg üres papírt, ekkor derült ki, nincs nálam pénz. Mondtam, majd később kérek kölcsön, de most gyorsan írnom kell, mert kifutok az időből. Két csinos hölgy árult a standnál, mosolyogva mondták: rendben, tudják, hogy én nyitom meg a kiállítást, hallották a hangosbemondón.

Visszamentem a söntéshez, noha azt részeg és hangos dán turisták foglalták el. Ekkor jött oda hozzám egy negyven körüli nő, hogy segít, látja, bajban vagyok, nem találok helyet (ő tud egy jót, mondta, ahol nem zavar senki), és látja, nem tudom már cipelni a fél méter vastagságúra duzzadt papírhalmot sem. Egy részét ki akarta venni a kezemből, ám ekkor hirtelen szél támadt, és a felét elfújta, valamennyit összeszedtünk, megpillantottam a kezében egy Nabokov-brosúrát, Nabokov fényképe mellett egy rövid, kézírást imitáló verssel (tűzvörös cirill betűkkel, de magyarul), gondoltam, később kibetűzőm. Másik pulthoz mentünk, ahol gyorsan megírtam két oldalt (emlékszem, rettegettem, hogy majd nem tudom fölolvasni a macskakaparásom), de hiányoltam még valami csattanót a végére.

Ezalatt kapott el a pánikéhség, a nő gyorsan hozott darált húsos pitét meggykompóttal, amin nagyon elcsodálkoztam, mert nemrégiben olvastam ezt a receptet a neten. Sűrű palacsintatésztából készül, sütőben. Falni kezdtem. Mohón. Ekkor már sokan ettek mellettem, köztük egyre több madár. Zabálás közben eszembe jutott a csattanó, de eltűnt a papírhalom, az oldaltáskám és a nő is. Keresni kezdtem a segítőmet, azonban nem találtam. Visszamentem a pulthoz, ahol már egy ondolált hajú nő evett. Reklamáltam a maradék kajám után, a nő azt mondta, a pincér a kukába dobta, ő meg azt hitte, üres a hely. Egyre nagyobb lett a tömeg, én elveszetten álltam és izzadtam, akár a túlhajszott ló, amikor megváltozott a szín:

A költő, egykori mesterem, olvasott föl egy nagy épület, valami romos színház előcsarnokából, dór oszlopok mögül, sok-sok ember előtt, mintha tünteté-

sen, de nem volt sűrű a tömeg, laza csoportokban álltak a fölolvadás hallgatói. Sok helyütt kisebb tábortüzek égtek. Alkonyodott. A költő egyszer csak lefutott a színpadról, mondta a szervezőknek, hogy mindjárt visszatér, és folytatja. Piros sálja és hosszú, bokáig érő fekete kabátja lobogott a valószerűtlen fényben. Akárha Mefisztó. Odajött hozzánk, átölelt engem meg irodalomtanár barátomat, aki az ördög tudja, hogyan keveredett mellém, és a fülünkbe súgta, mutatni akar valamit. Szinte futva indultunk el. Hamarosan ingoványos talajra értünk, majd egy patakhoz, amelybe ártézi kút vize csobogott, jó hangosan. Bacchus-fej szájából folyt ki a víz, hosszú rézcsövön, amely vékony faloszhoz hasonlított leginkább. A Mester ruhástul belegázolt a vízbe, és mondta, „erre, erre, gyertek”. Mentünk utána, a víz langyosan ölelt körül minket combig, később derékig, de ahogy egyre beljebb és beljebb mentünk, hidegebb és mélyebb lett, tóvá szélesedett. Körülöttünk csönd és nádas. Se egy madár, se egy béka, bármi életjel. Csak a korai telihold sejtelmes csillogása a vízen. Már a nyakamig ért a víz, amikor azt mondtam, én nem megyek tovább, és visszafordultam. Nem válaszoltak. A barátom és a Mester lassú tempóban úszni kezdtek a végtelen vízben.

Egy domb aljánál értem partot, fölmásztam, és hangos jajgatást hallottam, mintha egy nőt verne valaki. Közelebb osontam, miközben fölmarkoltam egy súlyos fadarabot, és azt láttam, hogy egy szőrös hátú, izmos, ősz férfi azt a nőt, a segítőmet elégíti ki ujjal, aki jajong és nyöszörög és spriccel, akár a gejzír. Szégyenkezve eloldalogtam. Kis idő múlva megpillantottam egy hatalmas, nádfedeles házat, előtte a volt feleségem guggolt, és egy gyereket ölelt át. Mellettük egy néger kisfiú kerekese kútat tekert, iszonyatos nyikorgással. A fiú kísértetiesen hasonlított a Bacchus-szoborra. Odamentem hozzájuk, exnejem valamit szólt hozzám, nem értettem, mit.

Álmomban vissza-visszatért ez a ház, valaha, rövid ideig, laktunk itt, föl akartuk újítani, de soha nem jutott rá pénz. Emlékeztem a benne rejelő hatalmas terekre, bevillant elmémbe az óriási festmény a fényről, a postai íróasztal, rajta a számítógéppel, egy-egy régi szekrény, szétdobált ruhák, könyvespolcok, kanapé, két szétszerelt tévé... Ebben a pillanatban kigyulladt a ház, óriási lángokkal égett a nádtető. Rövid ideig elszörnyedve néztem, exnejem és a gyerekek eltűntek, a kerekese kút magában nyikorgott tovább, megfordultam, és a színház előcsarnokánál találtam magam, a költő újra ott szavalt. Erőtéljes, vékony hangon előadott énekbeszédéből nem hallottam ki semmit, bár tudtam, a *Lemberg-i látomásokat* kántálja.

Az erkélyről üres papírlapok hullottak alá, akár a vergődő sirályok.

Barátom eltűnt.

Akkor már sejtettük, mi fog történni a Határvidéken.

(a királykisasszony és a szegénylegény)

A Bárka teraszán ültünk, nem voltunk már szomjasak, épp indulni készültünk, amikor barátom váratlanul (enyhén kántálva) belekezdett egy mesébe:

Hol volt, hol nem volt, volt, ahogy volt, volt egyszer egy okos és szépségesen szép királykisasszony. Olyan szép volt, hogy amikor megjelent a bálteremben,

elállt a bálközönség lélegzete, a nők irigykedve lesütötték pilláikat, egy pillanatra fényesebb lett a fény, a gyöngébb lelkű férfiak azonnal a mosdóba rohantak, hogy lehűtsék magukat, mert óvatlanul hiányos öltözékben képzeltek el a szépségesen szép királykisasszonyt. Közelebbről is szép volt a királykisasszony, letagadhatott akár tíz-tizenöt évet is, de azért már látszottak rajta az idők nyomai, érzékeny melle már csak melltartóban mutatta régi formáját (jaj, az a szép, izgató kis vájat a két mell között!), amúgy lógott picit, hasa megereszkedett, ám a feneke feszes volt, akár egy tinédzseré. Hogy ne mondjam, akár egy tüzes kancacsikóé. Ó, és bűnös ajkai, ahogy kivillant közüle csillogó fogsora!, gondolta a szegénylegény, aki sem legény nem volt már, sem annyira szegény. Korosodó, házsnak indult, indulatos dalnok volt csupán, puszták és éjszakák szabad vándora, legalábbis lelkében így képzelte.

Aztán, ahogy lenni szokott, egymásba habarodtak. Csalogatta a királylány palotájába, egyre csalogatta, bár ígérni nem ígért semmit, ám a szegénylegény csak húzódkodott. Hiába az édes főzetek, hiába a sok csábítás, hiába a szerelem illatos nedvei, érezte a szegénylegény (erős ösztönnel áldotta meg az Úr), hogy ebből csak baj lehet. Mert mit keres ő a palotában tudálékos, ám finom és rafináltan duruzsoló udvaroncok között. Nem értette a beszédüket. Értette a szavak jelentését, csak azt a mögöttes tartalmat nem értette, ami a szavak fonákján húzódik meg, valahol a hangsúly és a mimika között. Hogy mi igen, és mi nem.

A királykisasszony meg villogni akart, hogy lássa mindenki, ha nem is szabad, de boldog, és sugárzása még pár évre betöltheti a teret. Döntött tehát. Fölviszlek a Napba, gondolta, magában a szegénylegénnyel beszélgetve, hogy lásd csábító hatalmamat, ott és akkor engedlek el, ahol és amikor legjobban fáj. Hogy tudd, hogy érezd, mit éltem át miattad. Nem volt gonosz a királykisasszony, de hogy, csak nem tudott ellenállni igéző hatalmának. Akkor már amúgy is egy szomszéd királyságbéli herceg udvarlását fogadta, aki jártas volt a hadászatban, és hasonlóan okos, mint a királykisasszony. Egy kasztbéli, jobb lesz így, toppantott, és választott.

Aztán, hogy, hogy nem, azt érezte a szegénylegény, repül. Föl, egészen magasra, mint egy még régebbi mesében, föl egészen a Napig, érezte, perzselődnek képzeletbeli szárnyai, és akkor a királykisasszony váratlanul elengedte a kezét. Úgy sem jön a szegénylegény a palotába, mit is keresne ott, gondolta, hiszen nyers, mint az ecetben pácolt hagymás hering, és durva, mint a lópokróc, én meg miért várnék olyan lóra, amely szilajon másfele száguld, hátán sem visz, patáján sem hordoz. Mert mást szeretett a szegénylegény. Már nem lángolt olyan hevesen, mint rég, de szerelme tartós volt, mint a zacskós leves, és szilárd, akár a gránit.

A szegénylegény súlyos égési sérülésekkel landolt a pannon parlagon, de megúszta. Kemények a szegénylegények, na! Azóta a földön jár, csak néha néz föl az égre, megcsóválja busa fejét, és azt mormogja, mintegy magának, soha többet ilyen magasra, soha többet. A horizontális szabadság egyszerűbb, tette hozzá, és maga sem tudta, mit ért ezen.

Immár külön testbe zárva élnek, míg, külön-külön, meg nem hálnak.

Tanulság: *A fény, amely megragadja a tekintetet; a tűz a kőbe hatolva több színre oszlik, mint a szivárvány. Én pedig nyitottam rajta egy új ablakot, így már nemcsak befe-*

lé iramlík a fény, hanem kifelé is. Azt kell fölfogni, hogy a csiszolt gyémánt áttetsző tükör. Minden tükörnek van háttere, a víz is úgy funkcionál tükörként, hogy sötét az alja, a gyémántnak nincs szüksége erre, a fény behatol, ugrál a kristálylapok között, minden oldalról áramlik, és nem hagyja abba. Végtelen, elég egy kis fény, akár a legkisebb gyertya lángja, és a gyémánt vibrálni kezd.

Pár másodpercig ültünk meredten, majd barátom hirtelen fölugrott, és szó nélkül távozott. Nagy baj lehet velem, gondoltam, maradék sörét sem itta meg.

(menekülés – most és mindörökké – életre, halálra)

Egy lány feküdt mellettem weissbrunni lakásomban, amin igen csodálkoztam, hiszen egyik barátommal jött, akit amúgy Nyulassy Etelének hívnak. Etele jóval előtte a másik, úgynevezett gyerekszobába ment (egy időben Tito-szobának neveztek, mert valami ismeretlen oknál fogva ott tároltam Tito-relikviáimat). Várta a csajt. A szoba közepén feküdtem egy kanapén, krimi olvastam épp, a lány pedig, Nefelejts Virág mellém húzta matracát, és azt suttogta, réges-régen pár hétig viszonyunk volt, kár, hogy nem folytatódott, és szeretné megismételni *azt* az éjszakát. Furcsa helyzet, agyaltam magamban, ám idegsejtjeim hiába cikáztak szinapsziszról szinapsziszra, nem tudtam rá visszaemlékezni, így zavaromban nem válaszoltam neki. Szerencsére váratlanul bejött a szobába egy másik, szivárványszínűre festett hajú nő, aki azt állította, ő az én feleségem. Miért jönne Weissbrunnba, tűnődtem, hiszen külföldön él és dolgozik, valahol Nyugat-Európában, azt sem tudom pontosan, hol, ráadásul, régen elváltunk, nem láttam vagy öt éve. Az asszonyoság, aki nejemnek vallotta magát, mérgesen mondott valamit, végül kiabált. Nem értettem, mit, és azt sem, miért ordítozik velem. Közben alsógatyában visszajött Etele, leteremtette Virágot, hogy mire vár még, miért nem bújik be hozzá az ágyba. Ám a lány húzódkodott, fogta alkalmi fekhelyét, arébb vitte, magzatpózba heveredett, és úgy tett, mint aki alszik.

Ekkor, minden átmenet nélkül, fekete ruhás csávók jelentek meg, mindegyikük hatalmas, sötét kalapot viselt, ami alól csak bajuszuk villant ki, mintha rendszeresen suvickolnák. Rendezkedni kezdtek a nappaliban. Gáborcigányok, gondoltam magamban, de mukkanni se merem. Etele, Virág és a féktelen asszony eltűntek, magam tébláboltam az egyre sűrűsödő embertömegben, amelyben már mindenféle rassz képviselte magát. Kínai lány mutatta meg bal mellét, és fejével intett a fürdőszoba felé. Szégyenlőséggel vegyes gyávaság terelt az ellenkező irányba, egykori hálószobánkba, miközben azon tépelődtem, úristen, mi történik itt, mit szólnak majd a szomszédok?! Fél szemmel láttam ugyanis, hogy a nappali közepére, ahonnét eltűnt már a kanapé és a matrac, hangfalakat, erősítőket és mikrofonokat szerelnek össze szóltanul.

Amikor beléptem a hálóba, észrevettem, az udvar felőli igen vastag falat valakik kibontották, csak nejlön fedí félig az alaktalan lukat, onnét áramlik a halk emberáradat és a fagyos levegő. Senki sem beszélt, mintha szó *bennszakadt* volna, mégis hallatszott valami csöndös, vészjósló moraj, akárha zsongó zugkocsmában, ahol csak pálinkát mérnek. Visszasomfordáltam a nappaliba, amely addigra a kétszeresére növekedett. Mindenki legalább három fejjel magasabb, mint én,

rágódtam, kivéve néhány fiatal nőt. Böhöm nagy bőrfejú lökött arrébb, majd sörrel kínált. Sértetten visszautasítottam. Részeg néger nő csókolt szájon. Punk bakfis, vállán patkánnyal, nyelvet öltött rám. Katolikus papnak öltözött transzvesztita osztott áldást mindenkinek, ujjai közt csecsemőkar nagyságú spanglival. Éppen pipiskedtem a cigiért, amikor hirtelen megmarkolt egy mindenkinél magasabb alak, akinek a nadrágszíjái ha értem, és dobálni kezdett föl, a magasba. A terem mé duzzadt szoba belmagassága, amely amúgy sem volt kicsi, a duplájára emelkedett, én pedig megmámosodtam a boldogságtól, ahogy a tagbaszadt, lapáttenyerű, félmeztelen, izmos pasas, akár egy kisgyereket, a hónom aljánál fogva, öt-hat méterre föl-fölrepít, és amikor visszaránt a gravitáció, ügyesen elkap. A férfi úgy nézett ki, mintha agyagból gyúrták volna. Ajka keskeny, akár a konyhakés éle, szeme terminátoré, orra sasé, testén semmi szőr. Egészen addig élveztem, hogy hajigál, amíg meg nem éreztem, fenekem elkezdte ágyékához dörzsölni, egyre hosszabb és hosszabb ideig. Észleltem irgalmatlan nagy faszának keménységét. Ez már zavart, de nagyon.

Pánikba estem.

Menekülési útvonalakat latolgattam, mind nagyobb kétségbeeséssel és reménytelenséggel. Egy adott minutumban, ott, ahol régen az ebédlőasztal állt, fából ácsolt emelvényt pillantottam meg, ami úgy nézett ki, mint valami többékevésbé kész vadászes és nagy, barokk szószék keveréke. Azon tűnődtem, milyen módon tudnék belekapaszkodni, utána meg majd kitalálom, hogyan tovább. Amikor – mint később kiderült – utoljára dobott föl, kapálódzó úszómozdulatokkal, akár a fuldoklók, az állványba csimpaszkodtam, és fölhúztam magam a talpazatra.

Akkor, ahogy mondani szokás, elszabadult a pokol.

A tömeg őrjöngeni kezdett, és mint zombihadsereg, ostromolta meg a vadászes-szószék ötvözetű építményt. Én pedig, nem lévén más választásom, ugrottam, és gyorsúsásban próbáltam az üvöltő sokaság fölé emelkedni. Szinuszgörbeszerűen röpködtem a csödület fölött, aztán, uzsgyi, ki a – hideg ellenére – nyitott ablakon. Az emberek – férfiak, nők vegyesen – ugrottak és futottak és kapkodtak utánam, letépték ingem, cipőm, bársonynadrágom; alsógatyám cefatokban lógott rólam, összevissza karmolták bőröm, testemből vér csöpögött. Hátúsásra váltottam, vettem néhány kétségbeesett pislantást az őrült seregre, végül a meredek Anyós utca fölött, lefelé, mellúzásban sikerült megszabadulnom a tébolyult tumultustól.

A végén már-már gyakorló sasként látta meg: újra fölkelt a hideg nap.

(Bukón hagyta a konyhaablakot.)

Lenn a mélyben a Séd kanyargott aranyárgán. Betonkeverők zúgtak meghitlen. Valahol a távolban, akár a géppisztolyok csöndje, pihentető légkalapács ke-repelt. *A levegőben menekő madárhad.* A patak mellett két bicikliző alakot pillantott meg, egyikükről tudni véltem, Török Zolinak hívják, pedig nem ismerte, soha sem találkoztunk. Úgy hallottam (vagy olvasta valahol?), meggyilkolta a szeretője. Lelőtte a saját házában.

Nem néztem vissza.

Soha többé.

Nem. Mert.

Utóirat 1.:

Midőn ezt írtam, akkor tudta meg, letiltották az *Isteni szél* című könyvének folytatását. A főkolompos az a hét főbűnnel megátkozott, szikkadt, némberszívű nő volt, akit élő jégnek csúfolnak a háta mögött. Ő, aki a bombázások ideje alatt nála kért és kapott ideiglenes menedéket.

Nem ért váratlanul.

Utóirat 2.:

Állítólag az terjed a különféle hálózatokon, hogy a perszónát már kinyírni sem érdemes. Ha nagyhatalmú élettársa eltűnik a színről, elevenen falják föl a fiatal, törtető újbasák. Ahogy Tito elvtárs mondotta volt: miért nem vagyok meglepve?

Tanulság: történt, ami történt, történt, ahogy történt, egy dolog biztos: a halál.

Az egyetlen és igaz demokrata.

Még.

HAŠEK UTAZÁSA DÉLRE: 1905

Fordítói bevezető

Prágából Bécsbe

A Törvény Keretei Közötti Mérsékelt Haladás Pártjának bölcsőjénél mások mellett Jaroslav Kubín barátom is ott állt. A Karlovo náměstín ismerkedtem meg vele a parkban, amikor éppen Magyarország nagytérképét tanulmányoztam. Egy fiatalember, látvalévőleg vidám hangulatban, hozzám lépett, leült mellém a padra, és így szólt:

– Engedelmevel, uram, ez Franciaország térképe, nem igaz?

– Ez Magyarország, fiatalember.

– Ebben téved – válaszolta az idegen –, bizonyára átverték magát a könyvesboltban. Van az ügy. Megfestik Franciaország térképét, magyar neveket tesznek rá, és Magyarország térképeként adják el.

A beszédstílusából azonnal felismertem, hogy valamiféle festővel vagy hasonlóval van dolgom. Ekkor egy másik fiatalember haladt el előttünk ritmusra lépegetve, mire az ismeretlen vállon ragadta őt, majd meglepettsége ellenére odavonta hozzám, és azt mondta: – Kedves barátom, maga kell, hogy döntsön ügyünkben. Franciaország ez itt, vagy Magyarország? Az odavonszolt fiatalember cvikkere mögül a térképre hunyorított, és így szólt: – Ez Anglia.

– A bolondját járatos velünk, ember? – kiáltott fel a Franciaország mellett kardoskodó fiatalember. – Üljön csak le, majd mi megmutatjuk magának.

Meglepetten dadogott valamit, de már le is ült mellém, folyamatosan hunyorogva, jobb és bal lábát ritmusra rázva.

– No látja – szólt az idegen –, az ember sosem tudhatja, mikor kínálkozik alkalom arra, hogy tanuljon valamit. Csak hogy tudja, ez itt nem Franciaország, nem is Anglia, sem nem Magyarország, de Törökország. – S hirtelen rémes ábrázatot vágott, és felkiáltott: – Igazán arcátlanság, hogy ideül hozzánk, és még csak be sem mutatkozik!

Így aztán végül összeismerkedtünk. Az idegen azt mondta: – Jaroslav Kubín vagyok, akadémiai festő.

Akit pedig magunkhoz vont, méltóságteljesen így szólt: – František Wágner vagyok, a Cseh Királyi Tartományi Nemzeti Színház balett-társulatának tagja.

Még aznap este elvittem őket az Arany Literhez, ahol a Törvény Keretei Közötti Mérsékelt Haladás Pártjának tagjaivá váltak.

Így kezdődött hát a három cimbora ismeretségének története. Legalábbis aszerint, amit Jaroslav Hašek állít róla a *Törvény Keretei Közötti Mérsékelt Haladás Pártjának politikai és szociális történetéből* című gyűjteményében.

Jaroslav Hašek 140 éve született és 100 éve halt meg. Itt következő elbeszélései először jelennek meg magyarul. (A fordításhoz használt kiadás: J. H.: *Črty, povídky a humoresky z cest*. Státní nakladatelství krásné literatury hudby a umění, Praha, 1955.) A bevezetőben olvasható idézetek szintén a fordító tolmácsolásában olvashatók. (Forrás: J. H.: *Dějiny Strany mírného pokroku v mezích zákona*, Československý spisovatel, 1977). E gyűjtemény legteljesebb magyar fordítása a következő, nehezen hozzáférhető kiadásban olvasható: J. H.: *Szemelvények A törvény keretein belül mérsékeltlen haladó párt történetéből*. Glória, Bp., 2002, ford. Dr. Magyar György.

A misztifikátor Hašek szavahihetősége persze nem szolgálhat közjegyző által hitelesített okiratként. Ilyenek, ha voltak is egyáltalán, elvesztek, s mivel képtelenség adatolni a történet folytatását, csak a nagy mesélő szavára adhatunk. Az ifjú Hašek utolsó nagy kóborútja – hiszen legközelebb már k. und k. katonaként vándorolt – pusztán a fikciós nyomokat követve, az említett gyűjteménynek *A Mérsékelt Haladás Pártja három tagjának apostoli tevékenysége* című részébe rendezett elbeszéléseiből rekonstruálható.

Még aznap – vagy azon az éjszakán –, amikor Hašek felvette a pártba a frissen megismert Kubínt és Wágnert, szörnyű incidens történt. Az utóbbi, tehát a balett-társulat tagja az elnök beszéde alatt tapintatlan módon mutatójával az orrát túrta. Ezért a párt etikai bizottságának elnöke, Jiří Mahen (civilben híres költő) a következő ítéletet hozta:

František Wágner helytelen viselkedésére tekintettel, a nevezett arra ítéltetik, hogy holnap vonatra üljön és Jihlavába menjen, ahonnet gyalogosan átbarangolja Moravát, Alsó-Ausztriát, Magyarországot, Horvátországot, Krajinát, Stájerországot, Felső-Ausztriát, Csehországot, s ímígyen négy hónap múlva, tehát október 7-én visszatérjen este nyolc órára a Pártunk az Arany Literhez címzett fő szervezeti irodájába. Egyúttal Jaroslav Hašek és Jaroslav Kubín felszólítatik, hogy kísérik el František Wágnert az útján, s ügyeljenek fel, hogy a küldetés rendszeren végbevitessen.

Ez tehát a párttörténeti gyűjtemény *Jaroslav Kubín, a festő* című része szerint, amelyből már fentebb is idéztünk, a dél felé tett utazás mitikus eredettörténete. S egyben az azt követő, az apostoli küldetést elbeszélő részek kiindulópontja.

František Wágner – aki a valóságban Rudo Hněvsát, a plzeňi színészt rejti – az elmarasztaló ítéletet tréfára vette, így komolyságáról hajnal négykor volt kénytelen meggyőződni, amikor a két Jaroslav felpakolva, hátizsákkal a vállukon, az ítéletben megszabott 40 koronás segéllyel a zsebükben megjelentek nála.

A párttörténeti beszámoló szerint miután Wágner összepakolt, s néhány sietős sort hagyott nénikéjének, a három cimbor a 6:20-kor vonatra ült, s Kolínon, Kutná Horán, Německý Brodon (ma Havlíčkův Brod) keresztül utaztak Jihlavára, ahová 17:32-kor érkeztek meg. A német többségű városban az első útjuk a Cseh Körbe (Česká Beseda) vezetett, ahol a párttagok a cseh kisebbségek helyzetéről tartottak előadást. Szinte el sem kezdték, máris bekísérték őket az őrszobára, ahol Kubín szándékukat illetően kijelentette: „a német városokban a cseh kisebbség számára előadásokat tartani a csehországi németek jogi helyzetéről, a cseh türelmetlenségről és expanzióról”. Erre nagyon szívélyes fogadtatásban részesültek, s máris a német kaszinóba kísérték őket. Ott az este folyamán nyilvános gyűjtés keretében újabb tőkére tettek szert a további utazáshoz.

Jihlavából Třebíčen keresztül incidenst nem nélkülözve jutottak az isten háta mögötti Marušicébe. Itt a falusi tanító nagyon örül az idegeneknek, ő a helyi turistaklub vezetője, noha turisták nemigen fordulnak meg a községben, tízórányi útra lévén a legközelebbi állomás. A káplánnal megmutatják a turistáknak a sziklát, amelyen Szent Cirill és Metód üldögélt. A szomszédos domb szikláján pedig Napóleon üldögélt, mielőtt az austerlitz-i csatába vonult. Znojmban egy hirtelen támadt szerelmi affér reményében Wágner kis híján elherdálta a zöldségpiacon az utazás tőkéjéül szolgáló összekalapozott pénzt.

Bécsbe különvonattal érkeztek, Znojmban ugyanis nagy szociáldemokrata gyűlés volt, így saját pártprogramjukat megtagadva szociáldemokratáknak adták ki magukat a párttagok. Reggel hétkor érkeztek meg Bécsbe, és elhatározták, hogy felkeresik Josef Svatopluk Machart, a költőt, hogy pénzt csaljanak ki tőle. Előbb a Česká Vídeň (Cseh Bécs) szerkesztőségébe látogattak, majd természetesen egy cseh sörözőbe. Machar után érdeklődnek, megkapják a címét, fel is keresik, de nem találják otthon. („Amikor a cseheknek a legnagyobb szüksége volt költőjükre, az egész nyugodtan elment otthonról.”) Komikus helyzet következik Macharnéval, aki tíz koronát ad Hašeknek. S mint utóbb kiderül, Kubínnak szintén, aki később, s kerülő úton ért a címre.

A *Hogyan szórakoznak a csehek Bécsben (Jak se baví Češi ve Vídni)* című fejezetben a bécsi Cseh Körön belüli viszonyokba nyerhetünk bepillantást:

A bécsi cseheket kétfelé lehet osztani, a tehetősebbekre és a szegényebbekre. A szegényebbeknek munkásegysületeik vannak, a tehetősebb osztály számára pedig ott a Cseh Kör. Az egész cseh élet ezekben a körökben zajlik. Hozzánk, Csehországba hírek szállingóznak arról, mennyire el vannak nyomva a csehek Bécsben, hogy a cseh népből 300 000 fő ott Bécsben szűkölködik, nyomorog és kedélytelenül tengődik a Duna ezen átkozott bástyájában. Bizonyára sanyarú lenne a cseh sors, ha nem lennének e Körök. A cseh szellemet a germánsággal való küzdelmében egyedül a cseh sör képes lelkesíteni a Cseh Körökben. Az a kétfajta cseh sör, amely a derék bécsi cseheket megacélozza, amely elvitathatatlan érdemeket szerzett a cseh ügynek Bécsben, a třeboňi és a budejovicei sör. E kétfajta sört nem mámorító italként fogyasztják, hanem mint az óhaza üdvözlését. A bécsi csehek nem olvasnak sokat, nem is támogatják a cseh irodalmat, cserébe viszont a mi királyságból származó sörünket isszák. A boldogabb testvéreik söre ez, akik nem követték el azt az ostobaságot, hogy kiköltöztek egy német városba. E sörből évente annyi fogy, hogy az árán nem két, de tíz cseh iskolát lehetne építtetni, ők viszont tovább isszák a cseh sört a cseh és morva testvéreikben bízva. Némelyek szerint a bécsi csehek száma a félmilliót is eléri. Ez a félmillió bécsi cseh két iskoláját viszont a cseh és morva testvéreik könyöradományáiból engedi fenntartani.

A hazafias sörpolitika olyan tényező lesz, amely végigkíséri párttagjaink apostoli útját a későbbiekben is. A bécsi csehek szatirikus képére rálicítál a következő fejezet, ahol Hašek azon töpreng a Bécsben megismert szocdem Škatula kapcsán, hogy a különböző pártok képviselői mennyit nyomnak a latban – a szó szoros, fizikai értelmében. S hogy miért éppen a szocdemek hajlamosak az elhízásra, s a testsúlygyarapodás hogyan függ össze a választási ciklussal.

Hašek további beszámolóiból megismerkedhetünk a bécsi Syrinx irodalmi társasággal, amelyet unokabátyja, Roman Hašek alapított, értesülünk arról, hogy az egyik legfőbb párttag, Hašek életre szóló barátjának, Gustav Roger Opočenskýnek is itt indult költőkarrierje, némi ifjúkori botlásainak köszönhetően. Majd a Syrinx másik tagjáról, Karel Hugo Hilar karrierjének kezdetéről tudhatunk meg egyet s mást. Aztán egy alapos leírással kápráztatja el Hašek a párttörténeti gyűjtemény olvasóját, amelyben nemcsak a csehek idegenben való, enyhén szólva költségkímélő utazásának módszereire nézve kapunk receptet, de a négy személyiségfajta az idegenbe szakadt honfitársra való reakciónak pazar karikatúráját is megrajzolja.

A sörturisták útját Bécs után már világosan a malátaillat vezérelte. A bécsi ajánlásukkal felkeresték Bécsújhelyen a serfőző Chrž urat, akinek vendégszeretetét élvezték. Chrž cseh, de „óvatos cseh”, aki németek között nem beszél csehül, noha legnagyobb sajnálatára neve kétséget sem hagy származását illetően. S bár fiai a németet játsszák Bécsújhelyen, szíve megmelegedik a honfitársak érkezete miatt. Később azonban a jó Chrž úr, látván, hogy micsoda károkat okoz neki a vendégszeretetét élvező honfitársak mulatozása, kiebrudalta az „ebadta cseh bandát”. A sörgyári alkalmazottakkal való csetepatét követően az utcán találják magukat. Két üveg bor elfogyasztása után pedig az éjszaka közepén átlépik a Magyar Királyság határát.

Úton Zalaegerszegre

A soproni tartózkodásról nem derül ki sok minden. Az említések alapján az útjuk Nagymartonon (ma Mattersburg) keresztül Sopronba, majd Szombathelyen és Körmen-den át Zalaegerszegre vezetett. Az eredeti útitervtől Bécsben tértek el, s azóta másfelé haladtak – az eredeti utat viszont felmondja Hašek: Bécs, Graz, Maribor, „Pulje” (Pula?), Ljubljana, „Gorice” (bizonyára az egykori Görz, mai Gorizia). S aztán nyilván az említet-lenül maradó tengerpart. Az útitervtől való eltérés okaként csak ennyi szerepel, hogy „csodálatos módon Gorica helyett a Balaton partján találtuk magunkat augusztus elején. Mindez a bor bűne volt, valamint az, hogy Kubín mindenhol szerelmes lett”.

Az amúgy is ingatagnak tűnő terv helyett azonban már Nagymartonban az apostoli küldetés módosított folytatásán fáradozott a három párttag, akiknek delegációja fontos konferencián vett részt a kiváló magyar politikusokkal.

A magyaroknak van érzéke a politikához. Nálunk állítólag a korszok mellett politizálnak – a magyaroknál viszont bor mellett. A sör sosem teheti az embert politikailag olyan nemessé, mint a bor, hiszen „En oinó alétheia” – azaz borban az igazság. És a magyarok ezt a mély igazságot addig keresik, míg az asztal alá nem csúsznak. Nálunk, ha valaki az asztal alá csúszik, nem beszél többé. Bezzeg a magyarok még az asztal alatt is politizálnak. A kiváló magyar politikusokkal folytatott tárgyalásaink során erre több példát is láthattunk. Nagymartonban Barabás, a járási királyi jegyző még az asztal alatt is azt óbégatta, „Éljen Kossuth!”, s asztal alatt fektében adta elő egyik legkiválóbb politikai beszédét is.

Wagner ekkor azt gondolta, mindenképp utánóznia kell őt, az asztal alá csúszott és ordítani kezdte: „Éljenek a magyarok, dicsőség a cseheknek!” Egyszerűen feledhetetlen politikai tárgyalás volt. A cigányok egyfolytában a „Kossuth Lajos azt üzent, elfogyott a regimentje” kezdetű dalt játszották. A résztvevőknek azonban nem a regimentjük fogyott el, de magabiztosságuk a széken való egyensúlyozásuk tekintetében. Egyik oldalukról a másikra imbolyogtak, s még ha le is estek székükről, utolsó lélegzetükkel is azt kiabálták, „Éljenek a csehek, éljen Kossuth!” Klofáč annak idején a pesti látogatás alkalmával kikövezte utunkat, s ebbe a nagymartoni káoszba még Vargay István, Vas vármegye főispánja is belecsöppent, feledhetetlen beszédében kijelentette, hogy a csehek és a magyarok egy nemzetet alkotnak, s ha nyelvükben különböznek is, már hosszú évek óta jó baráti kapcsolatban állnak. „A cseh futballisták Pesten játszanak, a magyarok Csehország legnagyobb városában, Prágában, a fővárosban, isten hozta a három legnagyobb csehet Nagymartonban!” Már mint hogy minket. „Éljen Kossuth, éljenek a csehek!”

Majd a cigánybandához fordulván odakurjantott a primásnak, hogy húzzák el a cseh nemzeti himnusz. „Értettük, nagyméltóságú uram”, felelték a cigányok, s nekikezdték: „Jeszcze Polska nie zginęła.”

Majd mind egymást támogatva felemelkedtek, s egyszerre felkiáltottak: „Fenekig!”

S ezen ünnepélyes pillanatban, mikor a poharat fenékgig kiittuk, megszólalt cseh himnuszunk, a Jeszcze Polska nie zginęła.

A kis malőről, a cseh és lengyel himnuszok összecseréléséből nem lesz nemzetközi konfliktus, a folytatás a szabadság, egyenlőség, szesztestvérliség szellemében alakul. A fordítás ugyan elfedi az eredetiben is magyarul szereplő szavakat, mondatokat, amiben Hašek kezdő magyartudása is megcsillan. Az egzotizált magyarok duhaj temperamentumával, akár a magyar nyelvi elemekkel a Magyarországon játszódó elbeszéléseiben is találko-zunk. Talán éppen az ő indítványozására látogatták meg a magyar vidékeket.

De maradva a párttörténeti szatíránál, a déli út állomásai kezdenek zavarosakká válni. Az *Útirajz-szerűtlen töprengés az út kezdetéről* című részben a három cimbor a augusztus elején Zalaegerszegen tartózkodik, balatoni bort isznak, halpaprikást esznek, cigányzene

szól, és parázson sült kukoricát fogyasztanak. (A legfinomabb parázson sült kukorica kiszáritott marhaürüléken készül.) Az elbeszélő közben rekapitulálja az utazás eddigi eseményeit. Végül felbukkan Bucsutay Miklós főispán, akivel arról diskurálnak, „merre fekszik Prága”, mire kiderül, hogy Körmenten túl, hogyha elképzelünk egy vonalat ... – magyarázza Kubín. Bucsutay viselkedéséből az elbeszélő azt a tanulságot vonja le, hogy: „A magyarok a svábokat kivéve minden külföldi iránt nagyon tiszteletteludoak, s lám, milyen mély tudással rendelkezhet Zala megye főispánja Csehországról és a csehek-ről”. A nemzeti imázsok és sztereotípiák továbbgyűrűznek Bucsutay válaszában: „A csehek serfőzők, zenészek, festők, kémikusok és mérnökök”. Majd elmondja, hogy van egy cseh ismerőse Nagykanizsán, Znojemský úr, aki serfőző, és aki kulcsszereppel fog bírni a későbbi utazás során. Ám itt most tovább folytatódik a népek és nemzetek közeledése:

Češi těž „beillik katonáknak”, hodí se za vojíny, pro Češi kdysi „a dolog rorosszul ütött ki” věc špatně dopadla, a Čech byl jako „gutaiütöt”, mrtovicí raněný, a v tom byl vinen „huncut” Nemét, Němec, s kterým Češi ještě snad nechťi „számot vetni”, udělat účet, jinak znají Češi v parlamentě „lármát ütni”, ztropit křik a porazit ve fotbalu všechny protivníky. Pilsen jest „proslulá pivem”.

A nyelvi hibriditást kivasalva fordításban így hangzik:

A csehek szintén beillenek katonának, a csehek számára egykor rosszul sült el a dolog, és a cseh olyan volt, mint a gutaiütött, és ebben a huncut német volt a hibás, akivel a csehek talán még mindig nem akarnak számot vetni, noha tudnak a csehek lármát ütni a parlamentben, és minden ellenfelüket legyőzni a futballban. A pilseni híres sör.

A nyelvi álarcosbál tovább folytatódik, a Pilsent a csehek Plzeňre javítják, amelyet Bucsutay jó magyar nyelve nem tud kimondani, s egyre csak Pelzeň lesz belőle. Érdekes reflexió kínálkozik Hašek magyartudását illetően, amikor az elbeszélő Bucsutay kérdésére, hogy hol tanult meg így magyarul, úgy felel, részben Prágában, részben magyarországi útjain. Ez pedig viszonyba állítható a kereskedelmi akadémián tanulgatott magyar nyelvvél, az utazásokon pedig bizonyára a megelőző éveket kell érteni, amikor a szlovák vidékeken bolyongott (1900–1903).

Kiderül, hogy a magyarok imádják, ha a vidéküket dicsérik előttük, s Bucsutay szót ejt Veszprémről és a Bakony szépségéről, a Balaton, a „magyar tenger” melletti hatalmas tölgyekről és a mocsarakban lebzselő tűzokokról. A folytatásban a kölcsönös nemzetmegismerő small talk a másik egészségére való sűrű pohárüritgetésekbe torkollik. Néhány motívum *A magyar tenger* című humoreszkben, illetve *A szenttornyjai községi úrnok* című elbeszélésben köszön vissza.

A fejezet megjegyzése szerint a delegáció egy hétig tartózkodott Zalaegerszegen. Ezután útjuk következő, s talán legfontosabb állomása nem volt más, mint...

Nagykanizsa

A Nagykanizsai idill szerény dicsekvéssel indul, amely szerint a Törvény Keretei Közötti Mérsékelt Haladás Pártja volt az első, amely képviselőit külföldre küldte, hogy a helyi viszonyok tanulmányozásából származó ismereteket a párt programjának kidolgozásánál kamatoztatni tudja. A Realista Párt képviselője, Masaryk (a későbbi „taticék”, azaz apácska, aki Csehszlovákia majdani elnöke lesz) is csak fél évvel a delegációnk után utazott Amerikába. Masaryk valóban külföldi tapasztalatokkal tért haza, „elsajátította annak gondolatát, olyan különleges kaktuszfajtákat természetessenek, amelyek finom termést hoznak”.

Vajon a mi delegációnk miféle tapasztalatokkal gazdagodott? Mint kiderül, Körmen- den láttak egy száznyolc éves aggastyánt, aki hetvennyolc éve ugyanazt a bekecsét visel- te. Valamint:

Nagyon fontos ismeret volt Sopronból Nagykanizsára vezető utunk során, ahol is a legto- vább tartotta magát a török pasaluk, hogy a legelégedettebb emberek éppen azok, akikre a műveltség nem volt erőszakkal rákényszerítve.

A soproni vármegyében, Vasban egészen a Balatonig s végig a tó mellett, az egész Ba- konyban termékeny a talaj, a parasztok tehetősek, de iskola nagyon kevés van. Nem tudnak sem olvasni, sem írni, a gabonával meg a marhákkal mégis olyan ügyesen kereskednek, hogy senki sem tudja átverni őket. A művelt emberre itt jó adag s jogos gyanúval tekinte- nek, hogy tolvaj az illető, és teljesen igazuk van. Királyhegyen a tanító ellopta a községi kasszát. Három vármegye leghíresebb lótolvaja, Savanyú pedig teológiát tanult. Ebből is látszik, hogy a műveltség gyakran árt. Mikor Nagykanizsára értünk, láttuk, hogy minden a feje tetejére állt. Ebben a nem túl nagy városban összpontosultak ugyanis az értelmiségí- ek, így aztán itt egymást fosztogatták az emberek.

Az idézett sorokban több olyan motívumot is találunk, amelyet Hašek a későbbi elbeszélé- seiben is felhasznált. A török világ emléke látható módon megérintette, hiszen ugyanezt a vélekedést megtaláljuk *A versenyfutás* című elbeszélés kezdetén is. Hašek értesülése azért némi pontosításra szorul. Az évtizedes török fenyegetés és rablások után az 1600-ban osz- mán uralomra jutó várost valóban egy új szandzsák központjává tették. A várat Batthyány II. Ádám foglalta vissza 1690-ben (nem pedig Savoyai Jenő, ahogy *A versenyfutás*ban szere- pel). Dr. Vándor László Nagykanizsa várostörténeti monográfiájában a következőket írja: „Kanizsa vára, a török legnyugatibb támaszpontja a felszabadító háború szempontjából teljesen mellékes irányon feküdt. A Duna vonalon operáló hadsereg utánpótlási vonalait nem veszélyeztette, a Magyarországon mozgó nagylétszámú hadoszlopok szempontjából a kanizsai török helyőrség esetleges kitorései sem jelentettek komolyabb problémát. Így ala- kult ki az a helyzet, hogy a Kanizsai vár a török utolsó bázisa maradhatott a Dunántúlon”.

A Nagykanizsai idill folytatásában Hašeket szintén megihlették a török kor emlékei. Az „egészen épen maradt” vesztőhelyet (amely még a török korból származik) említve leír egy történelmi anekdotára hajazó esetet egy törökről, aki panaszt tett a minisztéri- umban azért, mert Nagykanizsán fel akarták őt akasztani a város régi privilégiumára hivatkozva. A városba érkező minisztériumi delegáció a török nagykövettel kínos hely- zetet eredményezett. Régi szokásjogról van szó: eszerint a törökök kiűzése után a város polgármestere fogadalmat tett Szűz Mária előtt, hogy gondozni fogja a vesztőhelyet. A privilégiumot, miszerint a városba vetődő összes török felkötötetésére örökjoga van, Mária Terézia is megerősítette.

Ahogy több más esetben is, itt is különféle értesüléseket kapcsolhatott össze és színez- hetett ki az író. Talán a város 1695-ben kapott pallosjogát és a török kor emlékét, s egy jó adag írói fantázia hozzávegyítésével született az anekdota. A pallosjogot illetően a *Nagy- kanizsa és Körmen*d című elbeszélésben is található egy áltörténelmi anekdota, *A versenyfu- tás*ban pedig a törökök kiűzését illetően kerül szóba a városi múzeum, ahol az elbeszélő egy turbános török fejet látott, amelyet a várost vívó Savoyai Jenő (sic!) csapatainak ágyú- golyója szakított le... Valószínűbbnek látszik azonban, hogy valójában itt, a városi múze- umban láthatta Hašek a kardot tartó zászlós kezét, tehát a pallosjog jelvényét, amely 1872- ig, a régi városháza lebontásáig annak erkélyén állt. (Másolata ma újra látható a városhá- zán.) Az egykori vesztőhelyet a helytörténészek valahová a Csengery út közelébe helyezik, a pallosjoggal ugyanis a vesztőhely és pellengér felállításának kötelezettsége járt.

A nagykanizsai török reminiscenciák közül ide kívánczik még a magyar fordítás- ban már korábban is olvasható *Az élet Pusztamagyaródon* című elbeszélésben a következő

groteszk sztori: „Amíg nem létezett művelődés, különös jeleket láttak az égen atyáink. Űstökös tűnt fel, s máris rejtegetni kezdték a javaikat, mert háború közelgett. Én magam emlékszem, hogy a forradalom előtt láttam a nagykanizsai torony tetején a szőrös ördögöt, amint óbogat az éjszakába: új törökök, új törökök jönnek! Biz, vannak különös jelek! Mit gondolsz, imcsém, vajon kerek a Föld?”

A költői imagináció által megtálostitott valóság kibogozhatatlansága miatt sincs értelme azoknak az említéseknek alaposabban utánajárni, amelyek korabeli korrupciós botrányokra, a kisváros színes csatározásaira, az építkezések körüli afférokra vagy a *Nagykanizsa és Körmen*dben említett két nemzetközi csalóra, esetleg a szállodai címer megfestésének anekdotikus esetére vonatkoznak.

A *Nagykanizsa és Körmen*dben emített francia likőrnél azonban alighanem érdemes megállni kicsit, hiszen a Blau Mór alapította nagykanizsai szeszfőző gyár a város életének fontos része volt, s valóban pároltak itt konyakot: „Hasonló változások mentek végbe a Blau Mór-féle szeszfőző gyárban. Az 1835-ös alapítású, a Fő tér északi oldalán, a Magyar utca torkolatánál lévő telken található likörgyár tulajdonosa 1884-től Magyarországon elsőként francia módszerrel vezetett konyak lepárlást. Blau Mózes halála után fia, Pál vette át a gyár vezetését, a lényeges fejlesztések már az ő fiai, Lajos és Béla nevéhez fűződnek. Konyakjukkal több magyar városban (Sopron, Temesvár, Pécs) nyertek aranyérmeket; a millenniumi kiállításon díszoklevelet kaptak, külföldön pedig Bordeaux-ban, Brüsszelben, Londonban és Chicagóban tüntették ki a céget aranyéremmel” – írja Kaposi Zoltán a várostörténeti monográfia Nagykanizsa gazdasági fejlődését feldolgozó cikkében (1850–1945).

Azt szinte biztosan állíthatjuk, hogy Hašek nagykanizsai értesüléseinek forrása nem lehetett más, mint Znojemský úr, a nagykanizsai sörgyár cseh serfőzőmestere, aki a párttörténeti szatíra több helyén előbukkan, s ő rejlik *A versenyfutás* első mondatának, „český sládek” említése mögött is. Jan Znojemský valós alak volt, Hašek még arra sem vette a fáradságot, hogy képzelt nevet találjon ki neki, 1902 és 1909 között ebbéli minőségében valóban a sörgyár alkalmazottja volt. Znojemský János neve például ott szerepel *A Mihók-féle Magyar Compass* pénzügyi és közgazdászati évkönyv 1905/6 évfolyamában, amelynek a mérlege nem sokkal azután készült, hogy Hašek és cimboráinak a delegációja elhagyta a sörgyárat...

102. Nagy-Kanizsa. — Nagy-kanizsai malátagyár- és serfőződe-részvénytársaság. — *Nagy-Kanizsauer Malzfabrik und Bierbrauerei-Aktiengesellschaft.* — **Mégye:** Zala. — (1892–1942.) — 100 HP, termel évente 26,000 hl. sört. — **Alaptőke:** 250,000 K — névre szóló 5,000 darab 50 K-ás részvényben. — (Alaptőke eredetileg 5,000 darab 200 K-ás részvényben 1.000,000 K volt, előbb részvények 200 K-ról 160 K-ra, 1902-ben pedig 50 K-ra lebecsülték, miáltal az alaptőke 250,000 K-ra leszállt. — 5 részv. 1 szav. 50 részv.-ig, 50-en felett 10 részv. 1 szav., 20 szav. legtöbbsz. — **Elnök:** Eperjesy Sándor. **Igazgatósági tagok:** Bettlheim Győző, Beronrieder József, Goldhammer Károly, Rapoch Gyula, Rosenberg Richárd, dr. Rothschild Jakab, Rothschild Samu, Stern Sándor, Vidor Samu. **Felügyelő-bizottság:** Halphen Mór, Lendvai Samu, Schulhof Ákos, Wallenstein Frigyes, Unger Ullmann Elek. **Irodafőnök:** Eppinger Gyula. **Serfőzőmester:** Znojemský János. **Tisztviselők:** Münz Jenő, Herlinger Ernő, Berger Pál, Pollák Rezső. — **A céget** jegyzi: két igazgatósági tag, vagy egy, egy társulati hivatalnokkal együtt. — **Alapsz.:** 1892 szept. 26. — Üzletétve szeptember 30-án végződik. — **F. é. (XII.) közgy.** december 12-én.

MÉRLEG.	1904 szeptember 30-án.		BILANZ.	
	Vagyón — Activa:	K	Tetér — Passiva:	K
Beruházás — Investition	891,125		Részvénytőke — Actienkapital	250,000
Készletek — Vorräthe	79,120		Elsőbbségi kötvények — Prioritäts-Obligationen	688,000
Letét söradóhitel-biztosítékra — Biersteuer-Credit	167,008		Tartalékalap — Reservefond	2,795
Adóskok — Debitoren	998,066		Értékesítők, tartalékalap — Werthverminderungs-Reserve	87,000
Utánvét — Nachnahme	248		Kétes követelések tartaléka — Reserve für Dubiosen	24,000
Váltótárcza — Wechselportefeuille	52,255		Jutalomdíjak — Tantiemen	600
Anyagok — Materialien	442		Biztosíték — Caution	166,000
Biztosítékok — Cautionen	82,784		Hitelezők — Creditoren	1,004,411
Készpénz — Cassabestand	3,934		Nyereség — Gewinn	4,256
		2.926,012		2.926,062

Nagykanizsa várostörténeti monográfiájában, Kaposi Zoltán fentebb idézett cikkében a következőket olvashatjuk a sörgyárról: „A malátagyár már 1894 őszén megkezdte a termelést, a terméket »Balatoni maláta« néven hozták forgalomba. A sörfőzde 1895. február 5-én kezdte meg működését, és május 2-án már mérték az első sört. 1896 végéig fokozatosan emelkedett a gyár termelése. A gyár az első évtizedében főleg erős söröket termelt. Ismert termékei voltak az Aszok és a Márcziusi sör, a pilseni típusú Szent István sör, a müncheni módszerrel készülő Bajor sör, valamint a Bak sör” (163.).

Éppen tízéves volt a sörfőzde Hašek és társai látogatásának idején, akik nem sejtették, hogy a ma nagymúltú sörgyárnak ez pusztán a csecsemőkora. Ahogy azt sem tudhatták, amit mi nem épp sörtől keserű szájjal veszünk tudomásul, hogy több mint száz év után 1999-ben szűnt meg a nagykanizsai sörgyár.

A nagykanizsai idill folytatásának bevezetője sokat mondó nemcsak a „český sládek”, Znojensky úr emléke miatt, de a párt delegációjának apostoli útjára, sőt Hašek utazási szokásaira nézve általánosan is:

Amit a középkoriak számára a kolostorok, azt jelentik a mai utazók számára a sörfőzdék. Azok menedékébe igyekezzenek mind, akik lelki és testi táplálékra vágyanak, és jeles dolog, hogy a megfáradtak igazi lelkipásztorának manapság a cseh serfőzőmesterek számítanak. Cseh serfőzőmestert pedig mindenhol találhat az ember. Amikor a költő Kollár a szlávokról énekelt a Šumavától a Tátráig, a Krkonošétól az Urálig, tévedett. Ugyanis a cseh serfőzők vannak így elterjedve. És messze az Urálon túl az összes kínai sörgyár cseh serfőzőmesterek kezében van. Kantonban ott van Veverka mester, Pekingben Hrazdira, és minden cseh serfőző kitűnik vendégszeretetének szokatlan mértékével. S most képzeljék el, hogy egy ilyen idegenbe szakadt serfőzőmesterhez beállít egy cseh.

Ez már igazi honfitársi összeborulás volt a magyar városkában, nem úgy, mint az „óvatos cseh” Chrž úrral Bécsújhelyen! A párttörténet további részei azonban már nem számolnak be az apostoli út folytatásáról, és magát az apostoli utat is legfeljebb csak kósza utalásként említik a további részek.

Így az egyetlen, bármennyire is kétséges hitelű, de sorvezetőnek használható forrásunk is elapadt. Itt szükséges beszámolni Rudolf Hněvsa (a párttörténetben Wágner) egyik leveléről, amelyet Hašek egyik első életrajzírójának, egykori barátjának, Václav Mengernek küldött. Ebben a következőt írja:

Jarka néha tudott művelni olyan dolgokat, amiktől még nekünk, bohémeknek is megállt az eszünk... nem szívesen idézném fel azokat a jeleneteket, amiket eljártszottunk, sem az öt-hetes út idejéből, sem Prágából, az utazás előtti vagy utáni időkből, abból a két évből, amikor Jarkával baráti kapcsolatot ápoltam. A (pontos) igazság a soproni és a nagykanizsai tartózkodással kapcsolatban a következő: az a serfőző valójában ignorált minket, és szállást adott a cselédszobában, de hagyott minket éhezni. Csak sört adott, de abból tetszés szerinti mennyiségben csapoltathattunk magunknak. Így történt, hogy a szó szoros értelmében három napon keresztül csak sörön éltünk, amelyet négyliteres pléhedényekben hordatott nekünk egész nap. Pénz nem volt – s mi valamiféle beszámíthatatlan mámorban megtanácskoztuk, hogy nem vágunk keresztül Magyarországon, hanem vonattal megyünk tovább azon a pénzen, amit Hašeknek a hírek szerint Nagykanizsára küldtek levelében. Elmentünk, hogy zálogba adjuk Kubín karóráját, remek svájci óra volt, kaptunk érte egy ötöst. Kettőnknek addig Sopronban kellett maradnia – egyikünknek pedig el kellett mennie Nagykanizsára, átvenni a pénzt a postán és elküldeni a többieknek az útiköltséget. Másnaposan sorsot húztunk, s én húztam a rövidebbet. Késő délután kikísértek az állomásra, és olyan megható volt a búcsújuk, hogy emberek sora figyelte a tőlem való hangos búcsúzkodást...

Hněvsa a továbbiakban elmeséli, hogy elment Kanizsára, de a pénz nem volt ott. Ekkor felkereste Znojemský urat, s mivel nem tudott magyarul, egyfolytában azt a mondatot ismételte: „prágai cseh diákok vagyunk tanulmányúton és ez okból kis támogatásért esedezünk”. Egy héttel később megérkezett Hašek is Kubínnal szörnyen elcsigázva, fáradtan és éhesen. Csak ezután ment jól a dolguk Znojemský serfőzőmesternél. Mivel Hašek halani sem akart a távozásról, még négy napon át maradtak a jólelkű serfőzőmester nyakán.

Az életrajzíró Václav Menger ennek a történetnek egy rövidebb verzióját közli: „a magyarországi útjuk során az utazók Sopronba értek, hol Jaroslav Hašek számára Servác Heller, a Národní listy szerkesztőjének a levelét deponálták arról, hogy Nagykanizsára 40 K honoráriumot küld neki”.

Talán ez a küldemény biztosított tőkét arra, hogy a széteső apostoli delegáció ezután is folytassa útját. A helyzet megint csak homályos: állítólag Hašek lovat vett a pénzből, Hněvsa mérgében visszaindult Prágába. Kubín az íróval tartott, állítólag falusiakat rajzolt és vidéki templomok festményeit reparálta, hogy némi pénzre tegyen szert, de egy idő után ő is feladta. Hogy pontosan hol, nem tudni, ahogy azt sem, pontosan merre folytatta útját Hašek dél felé.

Túl a Murán, túl a Dráván

Hogy merre folytatódott Hašek útja, miután búcsút vett két társától, és továbbindult dél felé, csak találgatni lehet, ugyanis itt már a *Törvény Keretei Közötti Mérsékelt Haladás Pártjának politikai és szociális történetéből* idevágó részeire sem tudunk támaszkodni. Az apostoli utat Hašek egyedül folytatta a Dráván túl. Az idevágó írások közül kizárólag a *Privatno lovište* keretezésében jelenik meg az utazás témája: az író, akinek a történetet egy kancsó bor mellett elmesélik, átutazóban van. Ez a néhány humoreszkje a Dráva mente (Podravina) és a Muraköz (Međumurje) vidékén játszódik, itt kóborolhatott Varasd (Varaždin), Ormosd (Ormož) és Ptuj környékén Hašek. Trieszt felé vélhetően ezután Mariboron keresztül folytatta az útját – mellesleg Švejk a frontra való vonatút során egy sztorijában Mariborban vásárolt sonkát említ.

A helyszínek tekintetében a *Danas jesmo, sutra nismo* című elbeszélés érdemel mindegyiket említést, amelyben a Varasdról Sudovčinába vezető út, vagy inkább kódorgás Štefanec, Šemovec, Zamlaka, Vrbanovec falvakon át egészen valószerűen hat. Ivo Lajtman, a zágrábi szerkesztő ellátogatott Štefanecbe, ahol megtalálta a sűrű fűzfákat és a fehér házikókat, és ahol sokan emlékeztek a Víg Tončekhez címzett vendéglőre, amelynek falán a Hašek által felhasznált, írásában idézett felirat sokáig olvasható volt. Egyébként ezen az útvonalon tovább haladva Sudovčinától már csak egy kőhajításnyira van Ludbreg, ahol *A szenttornyjai községi úrnok*, Kufala Zsigmond látta el korábban a hivatalát.

A horvátországi Muraközben játszódik a *Privatno lovište* című elbeszélés is, amely Ludbregtől túl kelet felé a Dráva déli partján fekvő Mali Bukovec és Selnica Podravska községekben játszódik. Ez az elbeszélés a helyi mikrovilágokat feltáró típusba tartozik, hasonló például *A Hegyalja lejtőin* című elbeszélésre, amelyben szintén a falu előljáróságán belüli konfliktus a téma. Az imént említett *Danas jesmo, sutra nismo* részleges kódorgásra épülő cselekménye pedig a lengyel közegben játszódó *Kontuš* című elbeszélésre emlékeztet. A cselekmény ebben is hasonló, a főszereplő, hogy a kiszemelt lány tetszését elnyerje, néhány faluval távolabbi szabóhoz megy, aki a legszebb hímes inget, kontuš készíti a környéken. A hazafelé tartó út azonban a szó minden értelmében görbe éjszaka, erdőkön és bozótokon át vezet haza, s hajnalban a lány háza előtt már egyáltalán nem tűnik újnak a legénnyel együtt alaposan megviselődött kontuš...

A kódorgás a *Muraközi szerelemben* is fontos szereppel bír. Itt a valós helyszínek (Ormosd, Ptuj, Varasd) keverednek elképzelttel vagy (fél)fiktívvel (Zaboljan, Blot, Szentpál, Báz), s egy epizód erejéig még Körmendre is visszatérünk, majd a zárlatban a zalaegerszegi zárkában találjuk magunkat. A térségi viszonyokat tekintve világos, hogy Hašeknek volt némi tapasztalaton alapuló helyismerete, bár emlékeiben a helyszínek idővel összemósódtak (majd nyolc évvel az utazása után írta az elbeszélést), s kiöltött nevekkkel pótolhatta ki a fehér foltokat.

A szlavóniai, muraközi vonatkozású írásokról ugyanazt mondhatjuk el, mint a Dunántúl korábban bebarangolt vidékeiről: nemcsak a Hašek prózavilágára egyébként nem jellemző költői tájbrázolás – a muramenti puszták nyitottsága és a Dráva bozótosa, amely áthatolhatatlan falként áll a szereplők elé –, de nyelvi elemek segítségével is megteremti a *couleur locale*-t. A különbség az, hogy itt egy szláv nyelvről van szó, s a horvát csehvel való hasonlóságának élménye a magyar fordításból óhatatlanul elveszik. A horvátul nem beszélő cseh olvasó is megérti például a *Danas jesmo, sutra nismo* kezdetű versikét, vagy a *privatno lovište* és a hasonló, beépített nyelvi elemeket. Egyébként a szláv szavak hasonlósága sokszor csalóka lehet: a *Muraközi szerelemben* példa erre a közmondásszerű horvát mondat után annak zárójelben közölt félrefordítása, amely az azonos gyökerű horvát *tuga* (bánat) és cseh *touha* (vágy) szó hasonlóságából ered.

A *Privatno lovište*-ben egyébként Hašek egyik horvát mondata érdemel megjegyzést: a „Kaj veliš?” (Mit mondasz?). Ez ugyanis nem a horvát standardot követi (Šta kažeš? kellené, hogy szerepeljen), hanem az úgynevezett kaj nyelvjárást. Antonín Měšťan *Hašek és a délszlávok* című tanulmányában erre alapozva adja elő azt a feltevését, hogy Hašeknek lehetett némi fogalma a mi, mit kérdőszócska különbségeiről elnevezett délszláv dialektusokról (štokavsi, kajkavski, čakavski dialekt). A Boszniában játszódó 1910-es, *A felderítő út* című elbeszéléseben szerepel a következő mondat, amely a „ča”, azaz a čakavski dialektusra utal: „A szerbek nem mondják, hogy čo, ča, de azt, hogy što, šta” („...Srbjáci neříkají čo, ča, ale šta, nebo što”).

Minden jel arra mutat, Hašek szimpatizált a vidék kajhorvát lakosságával. Különösen *A szenttornyjai községi írnok* című elbeszélés ellenszenves, horvátfaló polgármesteréből lát-szik ez, akinek számos párját megtaláljuk a felvidéki vonatkozású novellákban. A magyarsítás kritikája (amely egy pillanatra a *Privatno lovište*-ben is felcsillan) a magyar hatalom helyi kisembereinek szatirikus ábrázolása által itt némi ellensúlyt kap a községi írnoknak a horvát nép iránti pozitív elfogultságával.

Nagykanizsa és Körmend

Annak az embernek, aki az utazásai során teljes képet szeretne alkotni egy adott városról, jó adag kíváncsisággal kell rendelkeznie. A megalszik a tej a szájában típusú turista az idegen városról csupán felszínes ismereteket szerevezve tér haza. Ha azonban elég kíváncsi az ember külföldön, sok bosszúságot spórolhat meg bizonyos őslakos fickókkal kapcsolatban, akik mindenáron igyekeznek ránk erőltetni magukat, hogy megmutassák a várost.

Hasonló tapasztalata lehet a külföldinek a magyarországi, Balatontól nem messze fekvő városban, Nagykanizsán, Kisbázányi Árpáddal.

Nagykanizsa az utolsó magyarországi török pasaluk székhelye volt. A törökök azelőtt innét szállították a keresztény foglyokat a rabságba, valamiféle fő raktára volt ez a keresztény rabszolgáknak. Manapság innét exportálják a sört a Közel-Keletre és Egyiptomba. Ezenkívül bort is hamisítanak itt, a szilvából pedig konyakot párolnak, amelynek üvegjét nem szégyellik mérhetetlen arcátlansággal francia címkével ellátni. A néppárt vesztés képviselőjelöltje, Géza gróf afféle útszéli városnak nevezte Nagykanizsát. A felsőmagyarországi Illava büntetőintézet – ahol a legválogatottabb társaság szokott összejönni Szent István koronájának tartományaiából – lakosainak, azaz feyenceinek 33%-a arra a kérdésre, hová valósi, azt feleli: „Nagykanizsára!”¹

A hírhedt betyár, Savanyú Jóska itt született egy kis házban a régi városkapunál a körmendi úton. Amikor elfogták, utolsó akaratát tiszteletben tartva szülővárosában akasztották fel.

A kivégzéséhez minden tisztelője összegyűlt a környékről, így lett kifosztva a fél város.

Utolsó szavai szintén közismertnek számítanak. Afelől érdeklődött nagy gondosan, hogy vajon az akasztófa megtartja-e őt, nehogy még valami baja essen zuhantában.

Azt hiszem, a prágai rendőrségi albumban is szerepel két jól iskolázott nemzetközi csaló, Zebáry és Radmör fotográfiája. Ezek is nagykanizsaiak voltak.

Hogy ezzel a várossal sosem volt minden rendben, abból is látszik, hogy a '48-as esztendő után körömszakadtáig ragaszkodott ahhoz, hogy a pallosjogát továbbra is megtarthassa, és emiatt különleges küldöttséget is menesztett Bécsbe, hogy a várostól e jogot el ne vegyék. A küldöttség sajnos nem járt sikerrel, ráadásul az a szerencsétlenség érte, hogy két tagját Bécsben lecsukták valami ruhával teli koffer miatt, amelyet egy átkozott svábtól vettek el a fogadóban. Nagykanizsán ugyanis az a bevett szokás, hogy a turistát kivezetik a városból, hogy megmutassák a török bástyák maradványait.

Alaposságuk mellett tanúskodik, hogy valóban megmutatják neki, amit ígértek, s csak ezt követően fosztják ki. Egyszer pedig valakit – legalábbis annak alapján,

* A csillagozott szavak, szókapcsolatok az eredetiben is magyarul szerepelnek. (A ford.)

amit Körmeden hallottam – teljesen levetkőztettek, bekentek szurokkal, s beszórtak tollal, pusztá mulatságból. (A vidámság: fél egészség.) Aztán amikor az összeverődött lakosok szeme láttára hivatalba ment panaszt tenni, nem tettek azok szinte semmit, csak egy parancsnok kölcsönözte neki a széles zsebkendőjét, és csendőrkíséretet rendelve ki mellé felültették a Pestre induló vonatra. Állítólag máig Vácon ül emiatt szurokkal bekelve, tollal beszórva. Állítólag már elkezdett vedleni.

Mindebből világos, hogy Körmend és Nagykanizsa között van némi megosztottság.

A körmendiek amiatt dühösek, hogy nem olyan kiválóak, mint a nagykanizsaiak, noha más, elfogulatlan szakértők azt állítják, hogy mindez a vadászat miatt van. A nagykanizsaiak ugyanis teljesen nyugodtan vadásznak Körmend város vadászterületén, de senkinek sem jut eszébe, hogy ezt megfordítva próbálja ki. Csak egyszer ment a körmendi királyi jegyző fia puskával a nagykanizsai vadászterületre, s puska nélkül tért vissza, sántított, és arról számolt be, hogy nagyon kellemetlen, ha elkapnak valakit, hogy megkötözik, mint a kecskét, és hangyabolyba teszik. A nagy erdei hangyák Kanizsa mélyén bizonyára máig mesélik a régi történetet arról, milyen jó volt a körmendi királyi jegyző fiának a húsa.

A körmendiek tehát elfogultak a legközelebbi szomszédaik iránt.

A Soproni Úrhoz címzett fogadóban mesélte Körmeden maga a tulajdonos azt a közismert dolgot, hogy Nagykanizsán egyetlen keresztelőn sem visel gyűrűt a keresztapa, mivel a gyermek, akit a kezében tart, még lehúzná az ujjáról.

Így hát Nápa úr a Soproni Úrhoz címzett fogadóban serényen gondot viselt rám, és a járás térképéhez vezetett, amelyen Kanizsa városa át volt ragasztva egy darab fehér papírral, a közepén pedig ez a felirat állt: Rablók.*

– Nem lesz semmi baja, ha azt a porfészket meglátogatja – mondta apai hangnemben –, de hogy megspórolja a kellemetlenségeket, hagyja csak itt a kofferét és a köpenyét, és meglátja végül, hogy jó tanácsot adtam. – Elfogadtam e jótét lélek ajánlatát.

*

Nagykanizsán egyetlen vendéglő van, ahol az embernek nem kell félnie, hogy az éjjel felfalják az ágyában. E kiváló hely A Három Pandúrhoz címzett városi szálloda. Igaz ugyan, a hatalmas címerre csak kettőt festettek, de a városiak elmagyarázták, hogy a festő azért nem festhette fel a harmadik pandúrt, mert néhány évre Illavába vitték őt a szegény megboldogult fogadás miatt, aki egy özvegyet hagyott maga után. Azt akarta ugyanis, hogy a pandúroknak piros csákójuk legyen, miközben a festő kék csákókat festett nekik. Az egész szerencsétlenség abból fakadt, hogy a festőnek sokkal keményebb volt a feje, mint a befejezetlen címer birtokosáé.

Ne gondolják azonban, hogy A Három Pandúrnál nincsen semmiféle rovar. Ellenkezőleg. Van azonban fürdőkádjuk.

És ez nagyon célravezető berendezés. Ha hozat az ember némi vizet a kádba, átaludhatja az éjszakát a vízben.

Amikor reggel kimásztam a vízből, és lementem megreggelizni, már várt rám egy férfi régimódi kabátban, kopasz koponyával és lapos homlokkal, ami

olyan benyomást keltett, mintha egyáltalán nem is lenne homloka. Az egész feje a szemével együtt illett volna egy különféle típusú született bűnözőket bemutató könyvbe.

Ő maga úrnak szólította magát, és Kisbazányi Árpádként mutatkozott be, és azt állította, hogy éppen rám várt, hogy megmutassa, hol aludt Kossuth a városban, mielőtt Amerikába menekült az államkasszával, valamint egy török bástyát, ahol a törökök meggyilkolták a cseh királyt, Lajost, amikor Mohács felől menekült. Ez állítólag közel van a városhoz, és teljesen elhagyatott hely. Ez a kis földrajzi ellentmondás nem lepett meg túlságosan, az viszont annál inkább, hogy már az első napon ilyen rövid úton akar elintézni ahelyett, hogy várna még két napot, és arra számítana, hogy a városnézés közben a vendégem lesz. Úgy tűnik, attól félt, hogy közben valamit önmagamra is költenék a pénzből, ennek következtében pedig végső soron őt károsítanám meg anyagilag, ha majd kifoszt.

Azt mondtam neki, egyedül nézem meg a várost. Esküdözött nekem, hogy gondoljam meg magam, ő mindenféléről mesél majd nekem, s megmutat minden kódarabot. Hogy a város mögött áll a régi lőporraktár bájos, régi boltívekkel a föld alatt, ahonnét alagút vezet egészen a Balatonig. S hogy rögtön utána ellátogatunk egy torony romjaihoz, amelyben a törökök a keresztény foglyokat szokták megfojtani. Ott szintén gyönyörű boltívek vannak.

Amikor újra elutasítottam, kissé feldühödött, és biztosított afelől, hogy ez az én bajom, és hogy visszajön délután, pisztolyt hoz magával, amit majd elsütünk a föld alatti boltívek alatt, ahol hármassal visszhangot hallani, majd meglátom, milyen szép.

Az utóbbit olyan különös hangsúllyal mondta, hogy a hideg futkosott tőle a hátamon. Újra elutasítottam az ajánlatát, mire nagy morgással eloldalgott.

Tartotta a szavát, s délután valóban pisztollyal állított be. Valamint két úrral, akik szintén nem tűntek túl megnyerőnek, és akik elmondásuk szerint azért jöttek, hogy ne féljek egyedül Kisbazányi Árpáddal. A városon túli török bástyák között ugyanis cigányok táborozhatnak. Bizonyítékként, hogy nincs mitől tartanom, megmutatták, hogy fokost is hoztak magukkal, szép, a szokásosnál vastagabb nyelvű baltákkal.

Emlékszem, a hónom alá nyúltak és egészen baráti módon húztak ki a szobámból, majd vezettek végig a lépcsőkön, majd az utcán a Varasd felé vezető úton.

E hamarság közben jutott eszembe egy különös gondolat, amely remekül illett Nagykanizsához.

– Kedves barátaim – szólaltam meg –, az istenért, nehogy a csendőrség felé vezessetek.

Erre megtorpantak, majd Kisbazányi Árpád élesen megkérdezte:

– Miért, barátom?*

– Azért, mert nem láthatnak meg.

– És mért nem láthatnak meg? – kezdett tegezni Kisbazányi úr.

– Mivel szökésben vagyok.

Tanácskozni kezdtek, majd Kisbazányi úr idősebb barátja odalépett hozzám, és így szólt:

– Nos így, barátom, tehát ezért nem akartál odakint mutatkozni! Nézd el nekünk, hogy olyan kíváncsiak voltunk. Most már nem kérdezzük semmit. Csak ha elvégezted a dolgot. Hova mennél aztán?

– Körmendre.

– Akkor Kisbázányi megmutatja neked a gyalogutat a dombvidéken át, amerre nem járnak csendőrök, és a két sziklánál várjatok meg.

Itt aztán búcsút vettek tőlem, Kisbázányi pedig ráírta egy cetlire, hogy Körmend után menjek Pusztarigványra, és érdeklődjek Fehér úr után, aki épp egy hónapja tért haza Illavából, s adjam át neki a másik udvar 16-os számának üdvözlését. „Ő majd megmutatja az utat a Felföldre”, búcsúzott tőlem.

Amikor a gyalogúton Körmendre értem a Soproni Úrhoz címzett fogadóba, és a kofferem és a köpönyegem után érdeklődtem, amelyet Nápa úrnál hagytam, akkor Nápa úr a legártatlanabb pillantással mondta:

– Hogy maga nálam hagyta volna a holmiját? Hiszen mindenét magával vitte Nagykanizsára, pedig én figyelmeztettem, hogy rossz vége lesz. Hozzak magának egy kancsóval abból a somogyiból? Fehéret vagy vöröset szeretne?

A körmendi vasútállomáson, ahonnét a vendégbarát Vas vármegyéből távoztam, elmeséltem mindezt a csendőrőrmesternek, aki ott állt velem a peronon.

Moccsanatlanul, szemrebbenés nélkül állt és azt mondta:

– Nem, a körmendiak nem vétkesek, a körmendiak rendes emberek, de Nápa úr egy oda valósi özvegyasszonyt vett el, akinek az unokaöccse nagykanizsai... Isten áldjon benneteket, jóemberek, mindkét kiváló városban!

Megjegyzések a fordításhoz

Eredeti cím: *Velká Kaniža a Körment*. Első közlés: *Besedy lidu* (1913. 4. 26)

Kisbázányi Árpáddal – Az eredetiben „Árpád Kicsibazán” szerepel.

A hírhedt betyár, Savanyú Jóska – A *Nagykanizsai idill*ben szintén szerepel Savanyú Jóska. („Három vármegye leghíresebb lótolvaja, Savanyú pedig teológiát tanult.”) Könnyen elképzelhető, hogy a bakonyi betyárról szóló mendemondákkal a Balaton-környéki kóborlása során találkozott Hašek. Savanyú 1886-ban kiszabott életfogytiglani börtönbüntetése nagy részét 1901-ig egyébként éppen a Vág menti Illaván (Ilava) töltötte. Ha Hašek követte a sorsát az utazása után is, akkor talán értesülhetett arról, hogy idős korában, 1906-ban szabadult, vagy hogy egy évvel később öngyilkos lett.

megmutassa, hol aludt Kossuth a városban, mielőtt Amerikába menekült az államkasszával – Kossuth Lajos a világségi fegyverletételt követően menekült el, de egyáltalán nem Nagykanizsa felé. Az Oszmán Birodalomba menekült, Orsovánál hagyta el az országot, s a Dunán átevezve, Vidinbe ment. Elképzelhető, hogy a motívumot Kossuth gyerekeinek a bűjtatása adta Hašeknek, amellyel a Balaton-felvidéken való kóborlása során találkozhatott. A Kossuth gyerekek ugyanis 1849. július végétől augusztus végéig a Bakonyban bujdosnak, főleg Nagyvázsony környékén, Halimbán és Mencshelyen. Ez utóbbi községben Hašek látogatása előtt pár évvel kilátót emeltek a Kossuth-centenárium alkalmából 1902-ben.

egy török bástyát, ahol a törökök meggyilkolták a cseh királyt, Lajost, amikor Mohács felől menekült – A történetírók szerint II. Anjou Lajos a megáradt Csele-patakba fulladt bele a Nagykanizsától meglehetősen távol eső Mohács mellett. II. Lajos egyébként 1516-tól haláláig Csehország királya és Morvaország őrgrófja is volt.

menjek Pusztarigványra – Az eredetiben „Pusztá Rigáv” és „Fevér” szerepel.

Muraközi szerelem

A nagykanizsai levéltárban írva vagyon, hogy 1580-ban emberek jöttek a Mura folyón túlról, és rajtaütöttek az ottani török helyőrségen – Nagykanizsa ugyanis magának a szultánnak a pasalukja volt –, legyőzték és megölték a törököket.

A feljegyzések között az is szerepel, hogy ezeknek az embereknek a többsége nem bírt másfajta fegyverrel, mint botokkal meg baltákkal, és hogy a foglyokat elvitték magukkal az országukba, ahol megvendégelték, majd megmutatták az asszonyoknak, végül pedig szabadon engedték.

A levéltári anyagokban ezután az istennek panaszkodnak, amiért a foglyul ejtett törökök visszatértek, s minden ellenállás nélkül elfoglalták a várost, az ártatlan városiak fejét pedig a városi tanácsosok elküldték Székesfehérvárra a vezírnek.

Amikor éjszakákon át üldögéltem a muraközi rónán a Mura folyó mellett a nagy tüzeknél, amelyek messzire megvilágították a sztyeppei mezőt, elnéztem ezeket a tűz körül üldögélő muraközi embereket, hallgattam a beszédüket, és vizsgálgondoltam a nagykanizsai levéltár régi feljegyzéseire. Lám, ilyenek a muraközi legények mindmáig! Végbevinni a rettenthetetlen vitézség csodálatos tetteit fegyverek nélkül csak azért, hogy az asszonyaiknak megmutathassák a foglyaikat.

Jura Kopalija és Hedvika zaboljani esete legalábbis ezt mutatja.

*

Zaboljan falu színéről a szép lányairól nevezetes, a fonákjáról nézve pedig a legjobb lovakról. A Muraközben e két dolog mindig együtt találhatik meg a dalokban, amelyek melódiája olyan vontatottan zeng, ahogy a szél süvölt fel a füves síkságon. A muraközi legény szép leányt és szép lovat kíván. Továbbá énekel még arról, hogy a leányt felültetné a lóra, s végigvágatná vele a Muraközét egészen a Dráváig.

Ott a Dráván túl eladná a lovat, s venne az árából a leánynak aranyos fonállal hímzett pruszlikot, nyakába pedig fehér gyöngysort. S ha mindezt megtenné... hát itt nem szép dologról énekelnek a dalban. Visszalopná ekkor ugyanis a lovát, a leányt felültetné rá, és visszatérne a Muraközbe.

Ez utóbbiról diskuráltam egy vén muraközivel.

– Nem, ez nem számít lopásnak – ítélte meg a muraközi –, hiszen az a ló az övé volt! Hát hogy lophatnád el a saját lovadat? S hogy eladta? Hát viccből adta el. Ó, minket muraközieteket nem tesz lóvá senki.

A muraközieteket valóban nehéz lóvá tenni. Csak egyetlen zsidó kereskedő szándékozott Blotban megtelepedni. Ám mivel fél évvel később mindenét elvesztette, elköltözött a magyarok közé Körmend környékére, hogy valahogy láb-
ra tudjon állni. Azt állítja egyébként, hogy nem látott szebbeket a bloti lányoknál. De ez nem igaz.

Zaboljan faluban vannak a legszebb lányok, mondjon akárki akármit. Kérdezzék csak meg bármelyik lókereskedőt, hogy tetszett nekik Zaboljanban. Lel-

kesen fogják ecsetelni, milyen szép lovakat láttak ott, s ezekkel a szavakkal fogják befejezni: „S ha ilyen lovat találna végigvezetni egy zaboljani leány előtt, és ha az magára nézne, egyszeriben úgy ellágyulna a szíve, hogy biz még alkudni is elfeledne”.

Ezt mondta Polgár úr is, az idős, tapasztalt varasdi lókupec is, és neki muszáj hinni, mert minden falun keresztülment már a Mura, a Dráva és a Száva mellett egészen a magyarországi pusztákig, mindenhol szívesen nézett a leányok szemébe és osztogatott köztük színes keszkenőket.

Az is a dolog mellett tanúskodik, amit a zaboljani leányokról mondanak, tehát hogy rokonszenvüket nem lehet megvenni holmi gyöngysorral sem. Ezzel végződik ugyanis a dal, amelynek az elejét már hallottuk.

Amikor tehát azt a szép leányt visszahozta a dalia a Muraközbe, vett neki hóféhér gyöngysort és aranyos fonállal hímzett pruszlikot, azt válaszolta neki a hálátlan kedves, hogy menjen, amerre lát, akár az Alföldre a törökök közé. A jóember hallgatott rá, mi mást tehetett volna:

„Idegen földben, török földben találta meg az örök nyugalmat.”

Az egész világon nincs annyi gond a szerelemmel, mint ezeken a Mura menti zöld rónákon.

A zaboljani Jura Kopalija eleget próbált mindebből, és amikor az éjszaka csónakján átkelt a szilaj Mura folyón, a rónák, a jobb part sztyeppéi felé kétségbeesett kiáltás hallatszott: „Ó, Hedvika!” Elnyújtott, vontatott kiáltás, hogy kifejezze fájalmát. Szépen szótagokra osztotta, hogy minél tovább tartson kimondani ezt a szép és kedves nevet, az éjszaka csendjébe szótagot szótag után engedett el: „Hed-vi-ka”.

Olyan kétségbeesett kiáltás volt, összefolyt a folyóval, s a muraközi sztyeppék rétjeivel, s még egy órányira onnét, a kismuchnai révnél is hallani lehetett. A révész az északi sötétségből érkező érthetetlen kiáltást hallva mindig keresztet vetett, és azt állította, hogy megint Bulána ténykedik. A meggondoltabb polgárok, akik borért mentek át a réven, nem Bulána tündérnek tulajdonították ez zajokat, de az egymással verekedő tűzokoknak.

A szerencsétlen véletlen folytán Grigoric parasztnak az éjszaka elveszett a Šolája nevű pásztorkutyája, mire a meggondoltabbak is hinni kezdték, hogy valóban Bulána vadászik emberi lelkekre. Krumpotić paraszt egyszer éjnek idején a révről hazatérve azt állította, hogy éppen Bulánával beszélt ott, amit Michal révész is tanúsított. Krumpotić megivott nála hat liter bort, majd kimerészkedett. Nemsokára utána ment a révész, s hallotta, amint Krumpotić odakint így beszél: „Nem, Bulána, ne húzz a Murába, kegyelmezz meg szegény bűnös vénembernek. Hogy elkísérsz egészen Zaboljanba? Vezess, Bulána, szépségem, vezesd vén kutyádat. Annyit vétkeztem e világon, titokban természetem a dohányt a kukorica között, ifjúkoromban pedig lovakat is loptam! Hát valóban el kell neked mesélnem mindezt, Bulána, szépségem? Nézd csak meg a karnélküli Miško két lovát a horvát oldalon, Tavrićnak Bázban két lovát, vagy Hermesznek, az átkozott magyarnak a lovát, Pálnak és Gúlnak három-három csikóját. Bulána, szépségem, ne vígy a kárhozatba több keresztény lelket, bűnös lelket. Disznókért is jártunk a Dráván túlra, egyszer nyolcvanat is áthajtottunk a folyón. Ki tudja, kié volt. Nem volt párjuk az egész vidéken. Három hónapon át füstöltük a szalonnát.”

Krumpotícra a Blot felé vezető úton találtak rá, ahonnét a Zaboljan faluból a Varasdi vármegye királyi erdeibe járt orvvadászni.

Arról hadovált, hogy hosszas beszélgetés után Bulána a földhöz vágta őt.

Nincs hát mit csodálkozni azon, hogy Krumpotić figyelmeztette Jura Kopaliját, hogy ne járjon éjjel halászni a Murára.

– Nem baj, bácsikám – mondta Kopalija –, annak örülnék a legjobban, ha a Mura harcsái lakmároznánek belőlem.

Krumpotić Hedvika apja lévén tudott Jura bánatáról.

– Hát Hedvika még nem gondolta meg magát? – kérdezte Kopalija. – Hallani sem akar rólam – szolt a szerencsétlen fiatalember –, hamarabb fog a Mura kiszáradni, mint hogy meglágyítsa a szívét.

A háza előtt beszélgetett az öreg Krumpotićcsal valami árkádok alatt, ahol hosszú rudakon a zöld paprikát szárították, amikor hosszú ostorral a kezében megjelent Hedvika. Éppen a ménestől jött vissza magas csizmájában.

– Már megint itt ólálkods? – rontott neki Jura Kopalijának, és leült a padra.

– Igen, galambocskám – mondta lágyan Jura.

– Húzd le a csizmám – parancsolta Hedvika. Jura pedig kéjes mosollyal tett eleget neki. De a mosoly gyorsan az arcára fagyott, amikor az rákiáltott: – Most pedig szedd össze magad és eredj haza.

Így hát Kopalija ha éjnek idején a hálóval halászik a Murán, néha belekiált az éjszaka csöndjébe: „Hed-ví-kaaa”. Kiáltása elhal a távolban, s csak a vízcisibe hangja harsan, míg elszáll a folyó felett.

Kiáltása megint visszhangzik a révnél, ahol a vén Michal hányja a keresztet: – Jaj, Bulána ténykedik ott! Megint lerántott valakit a mélybe.

Kopalija kis csónakkal halászik, amelyben a frissen kifogott halak fickándoznak, a part felől pedig lódobogást hall.

– Ki járkál itt az éj közepén? – kérdezi magában Jura, mire a parton Hedvika ismerős hangja hallik.

– Hé, Jura, evezz a partra és vezess haza, mert egyedül félek.

Persze minden a következőképpen történt: Jura Hedvikával ment, aki a lovon ült, és arról beszélt neki, hogy sétálni ment az éjjel, hadd lássa, mit csinálnak Szentpálban a csendőrök meg a pandúrok.

– Tudod, Jura – mondja Hedvika –, a pandúrok őrmestere olyan szép ember.

Ezután már egy szót sem szóltak egymáshoz, és amikor Jura otthon a pajtában lefeküdt a friss szalmára, sírva fakadt, mint a vén cigányasszony, amikor a bíróságra viszik.

Valóban sokat szenvedett szerelme miatt. Egy hónapja még úgy-ahogy boldog volt. A lány most a lovakat őrizte, felpiszkálta a tüzet és szalonnát meg kucoricát süített rajta.

Mellette ült Jura, akit megvendéget. Azt mondta neki, valamiképpen mégiscsak szereti őt.

Jura ezt a „valamiképpent” nem akarta meghallani, a boldogsága pedig addig tartott, míg a tűz égett.

Néhány izzó zsarátnok maradt csak a tűzből, a csöndet itt-ott a ménes nyihogása szakította meg, közben Hedvika Jura felé fordult, és ellágyult hangon azt mondta neki:

– Tudod, Jura, mégsem szeretlek, meggondoltam magam. Te rettenetesen ostoba vagy. Most pedig hazamehetsz.

Erre gondolt Jura, s amikor reggel felkelt, lóra ült és Varasdra ment. Ott eladta a lovát Polgár úrnak, és tizennégy napig a színét sem látták Zaboljan falujában. Hírek keringtek arról, hogy a varasdi kocsmákban iszik, cigányokkal muzsikáltat magának, s hogy a magyar nótát húzatja: „Nem bánom, drágám, nem bánom – meghalok.”*

Aztán az a hír járta, hogy valahol Ormosd környékén szlovénekkal verekedett, aztán hogy Ptujban olaszokkal, akik a helyi vasútépítésen dolgoztak.

Olyan volt, mint ahogy egy muraközi dalban éneklük: a fiúcskát elhagyta a leány, karcsú leány, akár a kukoricaszár. A fiú lóra pattant, és repült, szablyával a fogai között az Alföldre.

Visszatért a szablyával együtt, ám az tele volt csorbával. Minden csorba pedig egy lelket jelent, akit a paradicsomba küldött.

Manapság már ugyan nem ilyen vérszomjasak a muraközi férfiak. Sőt, egy vélekedés úgy ítéli meg a dolgot, hogy többet fenyegetődznek, mint amennyit tárgyalnak. Mindenképpen jobbak azonban, mint szomszédjaik, a magyar betyárok, akik, hogyha találkozik velük az ember, pusztá túlbuzgalomból megkéselik őt, miközben nyájasan azt mondják: „Jó’jszakát!”*

Jura Kopalija Ormosdban és Ptujban is serényen használta az öklét. Attól, hogy a körülötte lévőknak osztotta ütlegeit a kulimászos kocsmákban, meglegelte a nyugalmát, s amikor bort ivott a kancsóból, mormogva mondta: „Zaoramo našje tuge.” (Beszántjuk a vágyunkat.) Költői mondás volt, noha igazi vadember vált belőle. Ptujon is túl, Koršecig verekedte el magát, aztán egy berkenyeligetben a sombokrok alatt, ahová aludni tért, furcsa, epekedő hangulat lett úrrá rajta.

Ez gyakori jelenség, minden duhajkodás után jelentkezni szokott, ha az ember számba veszi a maradék garasait. Jura erszényének tartalma siralmas volt. Igazából semmit nem is kellett számba vennie. Elnyújtózott tehát és visszavonulót fújt. Ez már nem az a harcias Jura Kopalija volt, aki elszabadulva száguldott a rónáiról észak felé. Egészen rátermett fiatalember volt, aki visszavonulása során mindenkit egészen illedelmesen üdvözölt, és aki nem is ment Ormosdra, mert ott a szlovének több mint barátságos hangnemben azt mondták: „Hiszen visszafelé mellettünk kell majd elhaladnod.” Átment inkább a szomszédos vármegyébe, s onnét egyenesen Varasdra, majd azon túl szülőföldje rónáira, a széles sztyeppékre ment, amelyek felett olyan világos és tiszta volt a levegő, mint a hátrahagyott vidékeken soha. Itt aztán sokkal vidámabb volt elnézve a tarka méneseiket a végeláthatatlan zöld mezőn.

Kismuchnán megállt Michalnál, a révésznél, megsimogatta két szelídített farkasát, amelyek incselkedve ugráltak rá, és megkérdezte, mi újság.

– Szentpálban új csendőrőrmester van. Fetép urat áthelyezték Körmendre. Kár érte, szép ember volt, a helyébe viszont egy morgós vénember érkezett, aki már tegnap betiltotta a verekedéssel járó kocsmái lövöldözést. No de állítólag te is bunyózással vigasztaltad magad valahol a Dráván túl.

Jura Kopalija dacosan elfordult, és a kukoricasorok között Zaboljan falvába indult. Most hallotta másodszor, hogy Fetép úr szép ember. Először Hedvika

mondta neki, aki éjszakánként Szentpálra járt át kilesni, mit csinálnak a pandúrok, és főleg, hogy mit csinál az őrmesterük, az a szép őrmester.

Íme, most messze van Fetép úr, több mint tíz-, sőt tizenöt órányira innét, Körmenden.

– Úgy látszik – mondta magában Jura –, fordul a szélirány. Ennek persze számára különös jelentősége volt. A szél sajnos állandóan ugyanabból az irányból fúj, mivel Hedvika, amikor a kútnál találkozott vele, rá sem nézett, s csak úgy félrefordulva mondta: – Hát hazakeveredtél, te semmirekellő.

Abban a pillanatban úgy érezte magát Jura, mint a kivert kutya, s ha nem lett volna olyan fáradt az elmúlt napok csörtéje miatt, bizonyára reggelig áztatta volna a szénát a könnyeivel, amivel megakadályozta volna, hogy megszáradjon.

*

Amikor Jura három nappal később találkozott Hedvikával, újra olyan körülmények álltak elő, mint régen, amikor az apró örömeért cserébe minden reményétől megfosztotta. Mint akkor, most is pattogott a tűz a csendes éjszakában és megvilágította a Hedvika által őrzött lovakat, amik közül néhány egészen a tűzig merészkedett.

Az első szava az volt, hogy Fetép urat szeretné látni.

– Úgy látszik, nagyon a szívedhez nőtt az a fickó a pandúrbajszával – jegyezte meg Jura, miközben a tűzről a pipájára gyújtott.

Hedvika bánatosan epekedő hangon válaszolt: – Fetép urat akarom látni.

Olyan volt ez, mint amikor a kisgyerek ordít: – Azt a babát akarom!

Jura hallgatott. A tüzet bámulta, és a parázsban kotorászott egy nedves húsággal, amelyek a Mura két partját keretezik.

– Látni fogod tehát – mondta megfontoltan és keményen Jura, majd elindult a ménese felé, felugrott az egyik ló hátára és eltűnt a füves sík sötétségében.

Délelőtt Körmenden valaki a csendőrörsön az őrmester, Fetép úr iránt érdeklődött. Azt mondták neki, hogy a Zala folyó mentén indult az őrjárattal Borosházáról Mürkal felé.

A férfi erre illőképp köszönetet mondott, lóra ült, és elnyargalt.

Az egyik csendőr közben megjegyezte, hogy bizonyára marhát vesz, mert sok kötél volt nála, nyilván a bivalyok megzabolázásához.

A Borosháza utáni kanyarban meglátta Fetép urat, amint kényelmesen fekszik a burjánzó parton a fűzek árnyékában. Puskáját letette maga mellé, éppígy a szablyáját és az övét, és kedélyes békével bámult a túlpartra, ahol két gólya mászkált csőrükkel kelepelve.

– Jó napot, őrmester úr – szólalt meg, s leugrott a lováról.

– Üdvözöllek, Jura, hogy kerülsz te ide, Körmendre?

– Bizonyos ügyben járok el, Fetép úr – mondta udvariasan Jura Kopalija. – Lenne olyan kedves, és felállna?

Az őrmester gépiesen felállt, de mire megkérdezhetné volna, hogy mért kívánja ezt Jura, már meg is értette. Jura kényelmesen akarta megkötnöni. Alaposan átkötötte rajta a kötelet, mint amikor spulnira tekeri az ember a fonalat, majd felhajította a lovára, ahol maga előtt rögzítette, majd ő is felugrott a lóra.

– Arról lenne szó – mondta barátságosan – hogy szeretnék egy bizonyos személynek jó szolgálatot tenni.

Az őrmester erre nem válaszolt. Úgy feküdt ott, mint egy zsák liszt, és bámulta az alatta iramló rónát, meg a puszta talaján az elsárgult, szikkadt füvet.

Aztán ez eltűnt, s a kukoricaföldön vágattak, majd megint a pusztán, a nap már lemenni készült.

Este volt immár, s a csendőőrmesternek már igen kényelmetlen volt a helyzet. – Fordíts meg – mondta Juranak.

– Mindjárt odaérünk, őrmester úr – nyugtatta tisztelettudóan Jura. Meghalották a folyó morajlását, majd távolodtak tőle, és már messziről hallani lehetett a lovak nyihogását. Az őrmester nem bírta tovább, elájult.

Amikor magához tért, tüzet látott, s a tűz mellett Hedvika Krumpotić állt meglepetten, ő pedig akár egy nagy batyu, a földön hevert, s hallotta, amint Jura így szól Hedvikához: – Hát itt van, elhoztam neked.

Jura pedig hazament a falujába, otthon bemászott a pajtába, s békésen elszunnyadt a szénán.

Reggel érte jöttek a csendőrök.

Amikor Jura a harmadik hónapot töltötte a zalaegerszegi börtönben a kiszabott nyolcból, amit azért kapott, mert szolgálatot tett egy bizonyos személynek, ahogy azt a bíróság előtt váltig állította, látogatókat jelentettek be neki, akik az igazgatói irodában várták.

Amikor bevezették az igazgatói irodába, közfelháborodást kiváltva vetette magát Jura lábai elé egy szép lány, szenvedélyesen csókolgatni kezdte őt, és azt kiáltotta: – Ó, Jura, drágám, igazán szeretlek!

Jura pedig körülnézett, amikor végre eleresztette őt a lány, nem akart hinni a szemének. A lány ugyanis Hedvika volt.

Felé nyújtotta a karját, s valami nagyon szépet szeretett volna mondani neki, de nem jött szó a szájára. Csak kisvártatva bökte ki:

– Hedvika, vigyázz jól a barna meg a fekete csikómra. Tudod, hogy ami az enyém, az a tiéd is...

Lám, ilyen a muraközi szerelem.

Megjegyzések a fordításhoz

Eredeti cím: *Láska v Mezimuří*. Első közlés: *Besedy lidu* (1913. 12. 20.)

Nagykanizsa ugyanis magának a szultánnak a pasalukja volt – A nagykanizsai pasalukot (tartományt) máshol is említi Hašek, ez a mondat viszont történelmileg nem állja meg a helyét. Az Oszmán Birodalom berendezkedése különbözött az európai feudalizmustól, nem létezett hűbéri rendszer, a Birodalom minden földje felett a szultán rendelkezett.

Zaboljan falu – „Zaboljanská dědina”, nem sikerült azonosítani. (Radko Pytlík a Varasd és Zágráb közötti Zabokkal azonosítja, de ezt semmi nem támasztja alá.)

Blotban megtelepedni – A helyet nem sikerült azonosítani.

...a kismuchnai révnél – Kismuchnát („Malá Muchna”) Radko Pytlík Mala Mučnával azonosítja, Kapronca (Koprivnica) városától délre – ennek viszont

ellentmond, hogy elég távol esik a Drávától, a Murától, ahová Hašek a révet helyezi, még inkább.

Tavrićnak Bázban – Báz szintén kitalált helynév.

„Zaoramo našje tuže.” (*Beszántjuk a vágyunkat.*) – Hašek a horvát mondatot rosszul fordítja csehre. („Zaoráme svoje touhy”). A félrefordítás a szláv nyelvek közötti jellegzetes félreértések szép példája. A horvát *tuga* szó szomorúságot, bánatot, míg a cseh *touha* vágyat jelent.

Borosházáról Mürkal felé – Kitalált nevek.

Danas jesmo, sutra nismo

Már jó öt óra volt, amikor Juraj Vručić nagy fáradtság árán kikászálódott a Dráva folyót övező szűrés borókabokrok közül, meg a magas mezőből és a tölgyfacserjésből, amely az egész folyómenti síkságot benövi.

Jobb, homokos úton találta magát, amelyet széttapostak a kocsik és a marhacsordák patái. Innét jobban rálátott a környékre. A homokos út alacsony fűzfák között kanyargott, amelyeken túl átellenben látni lehetett a falu körvonalait, a fehér házikókat, a gyümölcsfák zöldjét, a pirosas templomtornyot, a falu előtti földeken pedig a kukorica hajladozott a szélben.

Juraj Vručić kifújta magát és leült kicsit a fűbe. A falut nézte, és amikor meglátta, hogy kéklenek békésen a falu mögött a távolban a hegyek, elmosolyodott. Ezek voltak azok a „pontok”, amelyeknek a szőlősebből ma délelőtt Varasdon vörösborot ivott!

– Ej, no az aztán bor volt! Megiszol egy litert, s máris megérzed, ahogy a lábaddban áramlik. Aztán megiszod a következő litert, és érzed, amint melegít, s a lábadból vidám gondolatok szállnak a fejedbe. Megiszod a harmadikat, s máris dalolni kezdesz, sőt magad találsz ki nótákat. Mire a negyediket iszod, a tested minden véredénye remeg már, s legszívesebben majd kiugranál a bőrrödből. Aztán kijössz, elindulsz haza, Sudovčinába, de eltéveszted az irányt, és az Ormosd felé vezető útra térsz, Stájerország felé. Majd hirtelen rájössz, hogy nem a helyes irányba mégy, és hogy mielőtt hazaérnél Sudovčinába, előbb Štefanec, Šemovec, Zamlaka, Vrbanovec falvakon kellene keresztülmenned. Visszafordulsz Varasd irányába, elmész az óvár mellett, megkerülsz a kaszárnyákat, és keresed a Štefanecre vezető utat. Kérdezed az embereket, mosolyogsz, imbolyogsz, az emberek szintén mosolyognak, és végül valahol a Dráva mellett kötsz ki. Ahol mindenfelé ösvények vezetnek tovább. Néha a gyalogút határozottan vezet a folyóhoz, de az átkozott bor mintha szökelleni szeretne a testben. Megbotlasz, megmarkolod a borókabokrot, és máris összeszurkáltad a kezéd. Aztán alig tápáskodsz fel, átteleve egy kis tölgyfát, nyomban belegabalyodsz a szedresbe. De hálistennek már jó úton vagy, hiszen látod a falut.

Magának mondta mindezt Juraj Vručić a keresztúton ülve. Elnézett újra a falu felé, majd folytatta útját, feltekintve a kék égre: – Ma, barátaim, Juraj Vručić későn érkezik meg a vásárból. Varasdra indultam reggel, befogtam a lovaimat. Egy kancát

és egy lovat. A kanca mellett csikó ügetett. Gyönyörű csikó! Mondom a cselédnek: eridj, fiam, gyorsan, hadd adjuk el jól azt a csikót Varasdon. El is megyünk, eladjuk a csikót hatvan aranyért. A cselédet hazaküldöm, én meg még iddógálok kicsit.

Juraj Vručić nem beszélt tovább az éghez, odafordult egy terebélyes égerhez. – De micsoda csikó volt ez! Nem olyan, mint a szomszédé. Az szegény nekiugrott a karónak, és felhasította a hasát. A doktor összevarrta ugyan, de használt is ez annak! No, hála a védőszentemnek, itt vagyok végre. S milyen szép lányokat láttam a vásárban – a vásár meg jól sikerült. Felkelek, és megyek tovább.

Vručić nehézkesen feltápászkodott, keresztet vetett, és óvatosan a bőrtarisznyájára tette a kezét.

– Van még benne pénz – mondta, s lassan, mosolyogva lépdelt a homokos úton.

Hat órákor Štefanecben volt. Hamarabb is érkezhettek volna, ha bele nem zuhan a kukoricásba, míg a méretes hüvelykeket bámulja. Aztán ott is elvesztegette az időt, amikor azon okoskodott a kukoricásban fekve, melyik lányt venné el, ha nem lenne már nő. Mármint azok közül, akiket a vásárban látott. Felállt végre, azt dörmögve: – Mit beszélsz, kedvesem? –, majd megérkezett Štefanecbe.

Lassan lépdelt végig a falun, míg a legvégén megállott egy ház előtt, amelynek kapuja felett kukoricacsuhéból való csutakra lett figyelmes.

Nem egyszerű csutak volt, mint más vendéglő vagy udvarház felett, ahol a parasztok bort mérnek. Ez a csutak hatalmas volt. Egy cövekre akasztva himbálódzott, sustorgott a szélben, s minél többet bámulta Juraj Vručić ezt a csutakot, annál jobban és jobban megszomjazott. Ezt a homlokzatot ismeri! Igen! Itt áll az ajtó felett a felirat: *Gostilna k veselomu Antonu*. Hányszor is tért be már ide, ámde a felirat felett még más írás is állt. Ezt eddig sosem vette észre.

Tett néhány lépést hátrafelé, hogy jobban lásson, majd elolvasta:

*Danas jesmo, sutra nismo,
tako veli sveto Pismo.
Bog če pital, gde ste bili,
kad kod Tončenka niste pili.*

– Danas jesmo, sutra nismo. Mára vagyunk, holnap nem vagyunk – mondta magának Vručić. – Szent igaz, tako veli sveto Pismo, hát így mondja a Szentírás. Bog če pital – furcsamódon, a jóisten azt kérdezte, hol voltatok – nos hát itt azt írja: Bog če pital, gde ste bili, kad kod Tončeka niste pili. – Furcsamódon. Maga a jóisten kérdezi: Miért nem ittatok semmit Toníknál? Szentigaz. Hiszen bűn a Boldog Antonhoz címzett vendéglő mellett elmenni, anélkül, hogy egy fél liter bort meg ne innánk, hisz helyesen áll itt: Danas jesmo, sutra nismo, hát még magunkra haragítanánk az atyaistent!

Vručić elhallgatott, majd észre sem véve, hogy körülállja a falusi gyerekcsapat, határozott hangon kijelentette: – Juraj Vručić, most bemész fél liter borra!

Bement a fogadóba, és érkezésétől fogva tán negyedóráig sem tartott, míg a félliteres üveg kiürült előtte.

– Mára vagyunk, holnap nem vagyunk – jelentette ki Vručić. – Fogadós, még fél litert, meg ne haragudjon a jóisten. Helyesen íratad biz a kapu fölé.

– S igazán, milyen jól meg van magyarázva – gondolkodott a második fél liter mellett –, mindenki szörnyű bünt követ el, ha nem iszik ebből a jó borból. Nálunk a *župnik* (a pap) ugyan azt mondja, hogy az ivástól az emberben megtelepszik az ördög, de itt azt írja: Bog će pital, gde ste bili, kad kod Tončeka niste pili. Mindenki vétkezik, ha nem iszik itt. Mért vétkeznék én, Juraj Vručić, ha elég pénzem van, hisz jól el lett adva az a csikó. Hát legyen ki az a liter. Danas jesmo, sutra nismo...

Már este nyolc óra volt, amikor Vručić újra útra kelt hazafelé. Megnézte még egyszer a feliratot az ajtó felett dicsérő hümmögéssel, majd támolygó léptekkel Šemovec felé vette az irányt.

Este volt már, a nyájak hazafelé tartottak a legelőkről, mindenfelé a tehének kolompja, a marhák bögése, a dobogás és az ostorok pattogása hangzott. Mellette csikósok nyargaltak el lovaikon néha Vručićra kiáltva, aki egyfolytában azt hümmögte: Danas jesmo, sutra nismo.

Ment kitartóan előre, megpihelve időnként hol az útszéli kavicsshalmon, amelybe bele-belebotlott, hol az árokban, amelybe a csordák és a lovasok elől kitérve esett.

Végül eltévesztette a helyes irányt. Nem vette észre, hogy az országútról másik útra kanyarodott, a rétek közti útra, amely a bozótoson át vezetett a Drávához számtalan gyalogútra ágazva, eltűnve s újra felbukkanva, mintha a gyalogutak egyetlen fehér homoksugárrá egyesültek volna végül, míg el nem tűnt az út a sötét esti ködben, amely a rétek és a bozótos felől hömpölygött.

Nem törődött velük. Ment, csak ment. Csak nyomult egyre előre, a bozót tépázta a ruháját. E csendes estén a Dráva folyó mellett szájából felharsant ismeretlen melódiával: Danas jesmo, sutra nismo... tako veli sveto pismo...

A közelben morajlás hangzott a sötétben, mint amikor a folyó zúg és tajtékzik.

Juraj Vručić ebben a pillanatban váratlanul a Dráva partján találta magát. Azon magas partok egyikén, amelyeket évről évre mos alá a folyó, s reggeltől estig morzsolja földjük...

– Danas jesmo, sutra nismo – hangzott fel még egyszer.

Vručić már ott tartott, ahol a part szakad. Eldalolta újra. – Danas jesmo – hangzott a parton –, sutra nismo – halt el odalenn hangja a folyó zúgásába mosódva...

Juraj Vručićot vitte a Dráva vad sodrása, amelyből még a jó úszó sem tudott kikeveredni...

Danas jesmo, sutra nismo!

Megjegyzések a fordításhoz

Először Vlasta Burian kalendáriumában jelent meg 1935-ben. Hašek 1907-ben írta.

Miért nem ittatok semmit Toníknál – eredetiben: „Proč jste u Tonika nic nepili”. Hašek nem fordítja pontosan a horvát feliratot, az utolsó két sorát öszszevonja és a versike értelme is megváltozik. A horvát szöveg jelentése: Mára vagyunk, holnap nem vagyunk. / Így mondja a Szentírás. / Az isten kérdi majd, hol voltatok, / ha a Tončeknél nem ittatok.

Privatno lovište

Horvátországi kép

Pontban hat órakor a varasdi *županija* Bukovec nevű községében a polgármester megnyitotta a községi tanács ülését a főtéren, a harangtorony közelében álló községházán.

– Hiányzik Bragić – jelentette be Miloš Kovalić, a polgármester –, de elkezdjük az ülést nélküle.

– Semmi esetre sem – hangzott fel az ajtóból, amint belépett a terembe a sebes léptektől felhevült Bragić, s patkolt cipőjével dobbantott a deszkapadlón. Odaült az asztalhoz, maga mellé tette kalapját, majd elégedetten megszólalt: – Nos hát –, s kérdőn tekintett a polgármesterre, vajon milyen benyomást keltett váratlan érkezése.

A polgármester dühösnek látszott. Homlokát elborították a ráncok, idegesen felvonta a bajuszát, fogott egy ív papírt az előtte heverő tömbből, miközben a keze megremegett, s mindenféle értelem híján így szólt: – Jól van.

Elhallgatott, majd a hangjában bujkáló rosszindulattal jelentőségteljesen hozzátette: – Jól van hát!

– Nekem úgy tűnik – mondta Bragić lassan –, úgy tűnik, hogy te, polgármester úr, sajnálsz, hogy ma eljöttem. A határban jutott eszembe: hiszen ma van a községi tanács ülése. Azonnal rohantam. Hiszen fontos ügy van soron máma.

– Igen, nagyon fontos – mondta a polgármester –, mégpedig a „privatno lovište”, a magánvadászterület bérlője, illetve, hogy kinek adja bérbe a következő esztendőre Bukovec község. Öt év alatt egészen mostanáig én béreltem a „kotar”, a határ teljes vadászterületét, Bukovec község teljes vadászterületét a vizesárok-tól az erdőig, s az erdőtől egészen Selnica határáig. Rendesen fizettem az évi 80 aranyat.

Az öt községi tanács tag egyetértően bólogatott, de a hatodik, Bragić megjegyezte: – de a 80 arany kevés. Mindenki tudja, mennyi vad van arra. Alig hagyod el a falut, máris átfut egy nyúl az úton. Tovább mész egy kissé, s máris hallani, ahogy sipítoznak az őzgidák. A földeken, a kukoricában fürjek. S az erdőben? Nyulak, őzek, dámvad és szarvas. Hát még a madarak! S mindez 80 aranyért! A polgármester pedig öt éven keresztül bérlő magának az egész vadászterületet. Meghívja az ispánt és az urakat, mennek a kukoricáson keresztül, nyomulnak a földeken át, letaposnak mindent, megriasztják a csordákat. Még jó, hogy az öreg Madžarka ki tudja szedni a sörétet a hátból. Úgy, mint Tončeknek, a pásztornak. S mindez évi 80 aranyért! Minket nem hívtál meg sosem, polgármester uram, minket, akik bérbe adtuk neked a vadászterületet. Na! *Kaj veliš?* Mit mondasz?

Kovalić polgármester felállt, s így szólt: – Szomszédok, egy héten belül lejár a határidő, addig még én bérlöm a vadászterületet. És azt kérem tőletek, hogy a következő évre is nekem adjátok bérbe a szokásos díjért.

Látva, hogy az öt községi tanács tag újra egyetértően bólogat, elmosolyodott, és győzelmesen Bragićra tekintett.

Bragić dühösen felugrott, öklével az asztalra sújtott, és felkiáltott: – Lenne még egy szavam!

Az asztalra csapástól kissé megnyugodva így szólt: – A ti kötelességetek, szomszéd urak, annak adni bérbe a vadászterületet, aki a legtöbbet adja érte. Igen, aki a legtöbbet adja. A polgármester nyolcvan aranyat ad, én viszont adok érte százat!

Olyan mély csend lett úrrá a termen, hogy hallani lehetett a szúnyogok zúgását. Kérdő tekintetük mind a dühtől kivörösödött polgármesterre szegeződött, aki elgondolkodva nézett ki az ablakon a harangtorony keresztléjére.

– Szomszéd urak – szólalt meg kisvártatva –, adok érte százötven aranyat.

– Százhuszat – kiáltott Bragić, és alig hangzott el az ő százhusza, máris felharsant a polgármester szájából: – Százharminc.

– Száznegyven – dörögte Bragić, nagyot dobbantva lábával, és alighogy ki mondta, máris kitört a polgármester: – Szomszéd urak, százötvenet adok.

Ezúttal már nem parancsoló, de kérő hangnemben, kérőn fordult mindenkihez, beleértve Bragićot is.

A polgármester fejében felrémlettek a gyönyörű esték emlékei, amikor kezében puskával lesben állt az erdőszélen, s most mintha mindez hirtelen elveszett volna.

– Adok, szomszéd urak, százötvenet – mondta újra kérlelőn, s kérdő tekintettel meredt Bragić szájára. Sőt, szánakozó arckifejezéssel.

– Én százhatvanat adok – szól nyugodtan Bragić a bajuszát csavargatva.

A polgármester felsóhajtott. Bragić gazdagabb volt nála, s tudta, egyre magasabbra és magasabbra emelné a tétet. – Legyen hát – mosolyodott el, majd komiszul hozzátette: – Százkilencven.

A tanácsurak igencsak meglepettnek tűntek. – Kétszáz – jelentette ki Bragić. – Kétszázat adok, és egy negyednyi bort. Ad valaki többet? – kérdezte büszkén.

Senki sem szólalt meg. – Hát te, polgármester uram? – vetette oda neki Bragić.

Miloš Kovalić felemelkedett: – A privatno lovištét, Bukovec község magánvadászterületét – mondta lassan – a községi tanács a következő évre bérbe adja Josef Bragićnak. Egy hét múlva vadászhat szelőször.

A nyelvébe harapva méltóságteljesen így szólt: – S jogodban a polgármesteri hivatal mindenben támogatni fog. Hívjátok a pandúrt.

Amikor a pandúr megérkezett, a polgármester már teljes higgadtsággal jelentette ki: – Josef Bragić mához egy hétre vadászterületünk bérlőjévé válik. Támogasd őt jogában.

– Most pedig, barátaim – mondta Bragić győzedelmesen –, a községi vendéglőben megisszuk azt a negyed (azaz negyed hektoliter) bort.

– Én viszont nem megyek sehova – vetette ellen a polgármester, a legdurvábban sértve meg ezzel ennek a vidéknek a szokását...

*

Utószor indult el Miloš Kovalić, hogy éljen a bukoveci vadászterület használati jogával. Kezében puskájával átvágott Bragić kukoricaföldjén szándékosan a barázda mellé lépdelve, letérdelve így a kukoricaszárakat.

Amikor már elég kárt tett a kukoricásban, Bragić kenderföldje felé vette az irányt, amelyen szilaj gyönyörrel taposott.

Majd a krumpliágyásokon át ment tovább az erdő széléig, ahol leült egy szél-től kicsavart fatörzsre, ahonnan belátta a környéket.

Mögötte áthatolhatatlan falként húzódott a bozótos, a tölgycserjés, a szűrős szedres, a kökényes, a málnaindák és a folyondárok szövedéke.

Gyönyörű este terült szét a tájon. A tücskök és szöcskék ciripeltek, a legyek dongtak a rózsaszínbe játszó kukoricavirágok körül, a madarak kiáltoztak és énekeltek a vén tölgyfák gallyai között, amelyek csúcsai vörösen izzottak.

Valahol a távolban pásztorok füttyörésztek a folyó menti legelőkön. A tiszta levegőt áthatotta a virágillat.

Mennyi szép estét élvezhetett itt Miloš Kovalić vadlesen! A puskát készenlétben tartva morgott valami átokfélét arra, ami örömétől megfosztotta. Hát még az éjszakai vadles! A vidék megint csak más arculatot mutat a holdfényben, körben minden fehér, és titokzatos bájjal dereng. A fák, az irtvány, a mező, a folyó színe és a legelő. Az irtványon pedig megjelenik egy szarvas... S mindez már csak az emlékeihez tartozik. Ez a Bragić korábban nem volt olyan rossz ember, de mióta a fia, Ivan hazatért a szünidőre Zágrábból – tulajdonképpen ő rontott el mindent.

No, ezek a zágrábi diákok, micsoda nyugtalan vér! Semmi nem jó nekik.

Már korábban hallotta, ahogy Ivan faluszerte beszélte, hogy bárki bérbé veheti a privatno lovistét, a magánvadászterületet, s hogy ez nem csak a polgármester privilégiuma.

Míg aztán lám, micsoda vége lett a dolognak. Szerencsétlen legény! Azt gondolta, hogy az ő Milicájából és Ivanból egy pár lesz majd, Ivan apósa lesz, de bezzeg most!

Milicát iskoláztatta, Varasdra küldte tanulni. Szép leány, gyerekként Ivannal barátkozott, de bezzeg most!

És milyen büszke rá. Amikor bejelentette neki, hogy Ivan hatására Bragić vette bérbé a privatno lovistét, a magánvadászterületet, Milica felkiáltott: – Micsoda gazfickó ez az Ivan! Szóba sem állok vele többé. – Jó kislány!

Ekkor megzördült mögötte a bokor, s megszólalt egy férfihang: – Milyen szép az este!

Kovalić elkomorodott. Ivan hangját ismerte fel, hátranézett, de hiába próbálta kivenni, kivel beszél Ivan. A bozótos eltakarta a tekintete elől.

– Nézd csak, kedvesem, az égboltot – folytatta Ivan –, ezeket a szép a színeket az égbolton. Ott hátul azt a felhőcsoportot, lám, mennyiféle alak látszik bennük. Mintha a levegőbe emelkedett volna ott az egész vidék. Sötét háttér, mint a hegyek estefelé a lemenő nap fényében, alul zöld színben játszik, mint a tó, amott mint a zúgó folyón egy elfeketült sziget. Most foszlik semmivé...

– Vajon kivel beszél? – csodálkozott a polgármester, s tovább hallgatózott: – Helyette amott a jegenyéket látom, mintha szélben. Arra pedig valami szörnyeteget, s mellette angyalt. Most már tán lehanyatlott a nap, de ott abban a hasa-

dékban még ragyognak az utolsó sugarak. S most jöjj, add a kis szád... Köszönöm, s most elindulok haza.

Amikor kissé távolabb szétnyílt a bozótos, s megjelent a páros a polgármester mellett, az meglepettségében leeresztette a puskáját, és feljűk kancsalított.

Milica és Ivan jelent meg mellette.

A fiatalok elsápadtak, és megtorpantak. Ekkor nagy csend lett úrrá felettük, s mindannyian a földet kezdték bámulni.

– Jó estét, komámuram – köszöntötte őt a meglepett Ivan –, lám, micsoda este. Éppen indultunk...

– Te – vágta oda rosszállón a polgármester.

– Engedd meg, komámuram – folytatta tovább Ivan észbe kapva –, éppen indultunk téged megkeresni. Apám ugyanis, tekintettel arra, hogy olyan hosszú időn keresztül jóbarátok voltatok, engem küldött, hogy mondjam meg neked, a privatno lovistét szabadon használhatod, amivel azt akarja mondani, hogy régi barátságotok újra a régi kerékvágásban folytatódik. Ha úgy tartja kedved, vadássz nyugodtan, mintha csak bérbe vetted volna a revírt. Szabadon vadászhatsz. Ezt üzeni apám. Mit szólsz ehhez, komámuram?

A meglepett Miloš Kovalić újra kancsalított egyet, mire Milica megremegett.

– Tudod, Ivan – szólt a polgármester –, apád mindig kedves volt hozzám. Micsoda legény volt ifjúkorában, mennyi mindent műveltünk ki együtt! A csendőrtet bedobtuk az emésztőgödörbe, az elmagyarosodóknak bevettük az ablakait. Jó gyerek ez a te apád.

A polgármester megnyugodott, s felemelte puskáját a földről. – Lám, hát maga jött, mint igazi jóbarát. S te, Ivan?

– Hazakísérem Milicát – felelte Ivan.

– Isten veletek, hiszen voltam én is fiatal.

A fiatalok átvágtak a földön, majd messzibb a kukoricások között Milica sírva fakadt.

– Ivan – sóhajtottá –, te hazudtál. Hisz az apád még mindig haragszik. Jaj, Ivan!

– Hazudtam, mert kénytelen voltam. Mi mást mondhattam volna, csak azt remélem, valahogy helyrehozhatom.

– Valahogy.

– Hát majd valahogy, valahogy, kedveském.

Kínos hallgatás közepette értek a faluba, s mikor a falu elején búcsút vettek, Milica így szólt: – De hát sajnálod-e, Ivan?

– Sajnálom, Milica, szörnyen sajnálom.

S Ivan nem merete azon az estén a privatno lovistét az apja előtt említeni. Ám Bragić egyszer csak azt mondta:

– A polgármester bizonyára majd kiugrik mérgében a bőréből, hiszen ma ment utószor vadlesre. Utoljára, fiam, gondold meg, micsoda csapás ez számára. Úgy kell neki.

Ivan itt kijelentette, hogy nem érzi jól magát, és aludni ment. S micsoda álmai voltak. Szörnyű álmai. Rémisztő szörnyeteget látott magára és Milicára vicso-rogni. S ez a szörnyeteg, úgy érezte lelke mélyén, maga volt a varaždinska županijabeli Bukovec község magánvadászterülete, privatno lovištje.

Mindezt Bražić földbirtokos beszélte el nekünk a lugasban, amikor lement a nap, s valaki javaslatát elfogadva mindegyikünk elmondott valamilyen történetet.

Ő pedig végül elhallgatott, majd így folytatta: – Most jön csak a java. Másnap sem mert az apjának Ivan semmit sem szólni, harmadnapon pedig faluszerte terjedni kezdett, hogy a polgármester orrvadászik. S milyen pimaszul! Puskával a vállán jár körbe az egész községi revíren, és jogtalanul lövöldözik. A tegnap lőtt nyúl volt a mai ebédjük.

– No, hát megnézem én ezt – mérgelődött Bragić –, hogy orrvadászik-e a polgármester. Hívta a pandúrokat, kérte őket, hogy védjék meg a jogait, este pedig elindultak lefűlelni az orrvadász polgármestert.

Ivan azon a napon a környéken bolyongott, és azon törte a fejét, hogyan hozhatná helyre ezt a szerencsétlen históriát, s mikor este szorongva hazafelé tartott, kiáltást hallott a földeken: – Viszik már a polgármestert...

Ivan sarkon fordult, és ahelyett, hogy hazament volna, elindult a másfél órára levő vasútállomásra, és Zágrábba szökött.

Zágrábból hosszú levelet írt haza, amelyben bocsánatot kért, amiért ezt volt kénytelen mondani, és hogy Milica... és hogy... és hogy...

Szörnyű aggodalomban várta a választ, s a levél feladását követő harmadik napon valaki kopogtatott szobája ajtaján, s amikor kinyitotta, a kályhába kellett kapaszkodnia. Annyira megijedt ugyanis. Kovalić polgármester és Milica állt előtte.

A polgármester meglendült irányába.

– Ezt remekül megcsináltad, te gyerek! – kiáltotta, s kezét nyújtva neki őszintén mosolygott. – Gondolj csak bele, letepertek a földre, s elvették a flintámat. Becsaptál engem, de látom, hogy be kellett, hogy csapjál. Később minden magyarázatot nyert, s kibékültünk apáddal. Este együtt ittunk a községi vendéglőben, mint máskor, s azóta naponta apáddal együtt járunk vadlesre. Most haza kell, hogy vigyelek.

– Hát ennyi volna az egész história – mondta végül ifjú feleségére tekintve –, csak annyit mondok még, hogy a g helyett a Bragić szóba tegyetek ž-t, és mondjátok ki: Bražić, mivel mindez velem és ím, az én Milicámmal történt meg.

– Maga pedig – fordult hozzám – feljegyezheti a jegyzetei közé: *Privatno lovište...*

Én pedig valóban így is tettem.

Megjegyzések a fordításhoz

Eredeti cím: *Privatno lovište (Crta z Chorvatska)* Első közlés: *Svętolzor*, 1907. 5. 3.

Madžarka ki tudja szedni a sörétet a hátból. Úgy, mint Tončeknek – A madžarka magyar nőt jelent. Tonček helyett az eredetiben Touček áll, ami valószínűleg hibás. Tonček szerepel a *Danas jesmo, sutra nismo* című elbeszélésben is, az ő kocsmájáról van szó.

Hívjátok a pandúrt – Az eredetiben a magyarból származó horvát *pandur* idegen szó, Hašek zárójelben őrnek fordítja [„Zavolejte ‚pandura‘ (strážníka).”]

az elmagyarosodóknak bevertük az ablakait – Hašek itt a cseh „maďaron” szót használja, amelynek hasonló a szlovák (maďarón) és horvát (maďaron) megfelelője. A magyarosítást kritizálja a sokszor csak felszínesen vagy külsőségben magyarosodó nemzetiségeket állítva pellengérré. A jelenség a felvidéki vonatkozású írásai között is előfordul. A közvélekedés szerint (amely a szlovák irodalom egyik toposza) a maďaron rosszabb a magyar uraknál.

maga volt a varaždínska županijabeli – vagyis a Varasd vármegyebeli.

SZÁZ PÁL fordításai

EGY HASZNÁLT METAFORA MEGTISZTÍTÁSA

A „híd” költői képzete Térey János világában

Nem egy égrengető megállapítás, de kénytelen vagyok ezzel kezdeni: a kisebb-nagyobb távolságok, különbségek, idegenségek leküzdésére valók a hidak. Akár szó szerint, akár átvitt értelemben. Akár a valóságban, akár a valóságra vonatkozó elképzelésekben. Előbb volt meg Széchenyi elméjében a Lánchíd gondolata, eszméje, mint a Pestet Budával összekötő építmény – amelyen azután nemcsak közlekedni lehet, hanem bármikor metaforikus használatba is vehetjük. Mondjuk a „hídember” poétikus szóösszetételének formájában. Ahogyan Térey János is tette egy-két nyilvános megszólalásakor. A metaforikus önértelmezés – a költő mint kulturális „hídember” – azonban nem pusztán Térey közéleti szerepelképzeléséről vagy -kényszeréről árulkodik, hanem emlékeztethet minket az ő jellegzetes észjárásának topográfiai kihegyezetségére is. Ahogyan a költői vagy epikus műveiben szereplő hidak formálódnak rétegzett térszervező elemekké – mind az ábrázolt terepen, tárgyyszerűen, mind az ábrázolás nyelvi terepén, metaforikusain. Ezek az építmények nála olyan távolságokat hidalnak át, amelyek egyszerre fizikaiak és kulturálisak. Merthogy sok esetben a hidak eleve ebben a kettős térben léteznek.

Ahogyan például – hogy minél nagyobbakat mondjak – Európát és Ázsiát köti össze a Boszporusz híd (amelyet azért tehermentesít a földrészeket összekapcsoló metróvonal: először Lakner Antal *Metro Istanbul* című, 1997-es installációjában fikcionálisan; majd azután 2013-tól funkcionálisan is, a Márvány-tenger alatt vájt Marmaray alagút jóvoltából). Vagy ahogyan a Brooklyn híd teremt értelmezhető kapcsolatot Manhattan és Brooklyn között, például Paul Auster regényeiben (a 2001. szeptember 11-e után keletkezett művekben az előbbi városrészt a pusztulás, az utóbbi a gyász terévé alakul). Vagy ahogyan az Öresund híd válik a Koppenhága és Malmö között szövődő bűnügyi történet főszereplőjévé a *Híd (Bron/Broen)* című dán–svéd filmsorozatban. Mint ahogyan a török hódítók által a boszniai Višegradban épített Sokolović híd lesz cím- és főszereplője Ivo Andrić évszázadokat átívelő, tragédiákat és pusztításokat bőszséggel ábrázoló, *Híd a Drinán* című regényének. És ugyanilyen tanúszerpet kap a drezdai Ó- és Újvárost összekötő Augustus híd, nemcsak az 1945. február 13-i bombázás során, hanem Térey *Drezda februárban* című verseskötetében is. És persze nem hagyhatjuk ki a Duna pesti és budai oldalait összekötő hidakat, amelyek a két városrész közötti kulturális, társadalmi, mentális és más egyéb távolságok megjelenítését és átjárhatóságát szolgálják a Térey-pályán kibontakozó lírai-epikai-dramai fejlődésregényben (lásd a 2014-es kötet jelképes hangzástérű címét: *Átkelés Budapesten*).

A műnemekben és műfajokban gazdag *Bildungsroman* legfontosabb helyszínei (eltekintve most a nem magyarországiaktól): a gyerek- és fiatalkor Debrecenje, a *Jeremiás avagy Isten hidege* című misztériumdramában ráadásul metróstul (csak éppen itt nem követte később a városfejlesztés valósága a művészi képzeletet, mint Isztambulban); a kora felnőtt évek pesti terei, például Zugló vagy Újlipótváros; végül az érett férfiévek budai övezete, például a Hármashatár- vagy a Svábhegy. Számos Térey-vers vagy -regényrészlet alapján (talán) mondhatjuk, hogy a városokhoz és városrészekhez kötődő önnevelődési történet (mintha) beteljesedett (volna) Budán, illetve a Budához köthető értéképzetekben: férfi-

kor, beérkezett, család, hagyományápolás, közösségtudat... De már az *Asztalízene* iro-
nikus helyi értékű Márai-mottójából is sejdíthettük, hogy Térey és hősei számára Budán
lakni nem bizonyosságot nyújtó „világnézet”, hanem inkább bizonytalanságokat szülő
közérzet. Személyes közérzet – egy közösségi térben.

És éppen ez a közösségi térben megnyilvánuló közérzet kap szerepet Térey kulturális-közéle-
ti szerepfelfogásában is – a „hídember” metafora elmozduló hangfekvésű és jelentésű hasz-
nátalában. Mégpedig két fokozatban: egy patetikusabb és egy analitikusabb változatban.

Nézzük először, mit mond Térey az egyik 2014-es interjújában *A Legkisebb Jégkorszak*
utópisztikus „nagykoalíciója” kapcsán – az akkori magyarországi viszonyokról, és ezek
lehetséges jobbításáról: „Nem hiszek a magyar kultúra fanatikus kettédarabolásában, vi-
szont az egységes, közös értékeket is magáénak tudó kultúrában igen. Abban is, hogy
vannak olyan emberek, akik ezt a szerencsétlenül kettétört magyar világot össze szeret-
nék kovácsolni még a mi életünkben. A hídemberekben hiszek” (*A hídemberekben hiszek*,
Balkányi Nóra és Németh Róbert interjúja, *vs.hu*, 2014. augusztus 10.).

Majd következzen a metafora jóval temperáltabb, kevésbé patetikus, inkább analitikus
újrahasznosítása – éppen egy parlamenti ciklusnyival később, következésképpen jó adag-
nyi politikai ábrándvesztés után: „A párbeszédben hiszek, de a hídemberszerep mostanra
ellehetetlenült. Nem lehetsz hídember ebben az országban, akkor sem, ha komolyan vesz
a KMTG vezérkara meg a JAK vagy a FISZ néhány meghatározó szerzője” (*A ragyogás*
inkább az enyém, mint az élőhalottak éjszakája, Fehér Renátó interjúja, *litera.hu*, 2018. június
10.). Vagy szóljon ugyanez a visszafogott kiegyensúlyozottságú író immár nem az át-
politizált irodalmi intézményrendszerek, hanem a tényleges irodalmi teljesítmények vonat-
kozásában: „Ez a hídemberszerep valóban jó ideje lehetetlenné vált. [...] Én fontosnak
tartom Oravecz prózafolyamát, Temesi Ferenc *Por* című opus magnumát vagy Száraz
György kiváló 1956-os regényét, miért is venném zokon, ha velük együtt szerepel a ne-
vem? Ugyanakkor azon sem csodálkozom, ha Nádas Péter vagy Kukorelly Endre is sze-
replője egy rendezvénynek a Petőfi Irodalmi Múzeumban” (*Nem csak a retorika háborús*,
Balla István és Németh Róbert interjúja, *hvg.hu*, 2018. szeptember 21.).

És hadd hozzak a közügyekre nyitott Térey metaforahasználatában megfigyelhető
modalitásváltáshoz egy viszonylag távoli párhuzamot. Mégpedig a *Paulus* című verses
regénye záróhelyszínéül szolgáló Kalinyingrád, azazhogy Königsberg máig leghíresebb
lakosától, Immanuel Kanttól, akinek *Az ítélőerő kritikája* című könyvében akadhatalom a
rendszerfilozófusi ész nyelvi-poétikai cselére. Az ítélőerő rendszertani küldetéséről érte-
kező filozófus szerint a szükségszerűségeknek alávetett megismerő ész és a szabadság-
igénynek elkötelezett cselekvő ész (vagyis *A tiszta ész kritikája* és *A gyakorlati ész kritikája*
című munkákban tárgyalt lelki képességek) között nyíló „szakadék” sajnos nem „áthidal-
ható”. Ámde megteremthető közöttük valamiféle „átmenet”, mégpedig a harmadik lelki
képesség, az ítélőerő által (például egy műalkotás szépségének esztétikai megítélése so-
rán). De csak az egyik irányból a másikba, a gyakorlati ész által mozgósított erkölcsi esz-
mék világából a tiszta ész által feltérképezett természetbe. Költőien mondvá: az ítélőerő
viszi át a fogában tartva az erkölcsi eszmét a túlsó partra. Szép és bizakodó filozófiai ajánlat.
Az egyszerre testi és lelki lényben, a *por és istenpor* emberben – mint egyszerre természeti
és morális képződményben – nyíló „szakadékot” átívelő „híd” szintézisképzetet gondolja
tehát tovább analitikusan az „átmenet” metafora, amely már-már fogalomként hat a lát-
ványos hiábalóságukban izzó szóképek után. Hasonlóképpen cseréli le 2018-ban Térey
a „hídember” 2014-es metaforáját a „párbeszéd” fogalmára. Az „áthidalásra” vonatkozó
szintézisvágy ugyanaz, csak éppen analitikusan megfigyelmezve és poétikailag lehűtve.
1790-ben Königsbergben is. És 2018-ban Magyarországon is.

Ám a közéleti szerepfelfogás metaforikus (azon belül vagy patetikus, vagy analitikus)
értelmezésénél jóval fontosabbnak tűnik, miként jelenik meg a „híd” vagy a „párbeszéd”

távolságokat és idegenségeket feldolgozó képze a Térey-alkotások tényleges működés-módjában. Ezt először egy gyors és esetleges listával, majd egy költemény rövid elemzésével próbálom érzékeltetni. Következzék most tehát a Térey-művek dinamikus térviszonyainak néhány emlékezetes példája:

- Pest mint felturbózott életforma (a *Paulus*ban) – Buda mint kiüresedett világnézet (az *Asztalizenében*)
- Budapest mint centrum – Debrecen mint periféria (a *Jeremiás*ban)
- a Balaton északi partja (a *Fürdőhely, futtában* déli nézőpontjából: „Szemközt fél tucat üzemen kívüli vulkán.”) – a Balaton déli partja (*A déli falvak* zárlatában: „A déli falvak szívbe markolóak. / Irigyen nézik északot.”)
- az 1945. február 13-a előtti Drezda – az 1945. február 13-a utáni Drezda (a *Drezda februárban* című kötet II. 13. című ciklusának verseiben)
- a *Hamlet* mint egyetemes érvényű műalkotás – Trianon mint térségi sajátosság (a *Káli holtak* „trianoni *Hamletjében*”)
- a Köztársaság téri „kintiek” – a Köztársaság téri „bentiek” (a Papp Andrással közösen írt 1956-os drámában, a *Kazamatákban*)
- klasszikus kultúra – popkultúra (szinte minden művében, így például *A Nibelung-lakópark* techno-wagnerizmusában vagy a művészregényt a zombifilm kliisével elegyítő *Káli holtakban*)

A sort még hosszan lehetne folytatni – ám ehelyett inkább hoznék egy példát a legutoljára említett kettősség (klasszikus *versus* popkultúra) „áthidaló” együttmozgatására: a *Perszephoné levele* című verset Térey posztumusz megjelent kötetéből (*Nagy tervekkel jöttem Rosmersholmba*, 2019), amely szellemesen újrameséli Démétér, Perszephoné és Hadész mitikus történetét. Ez a mítoszátirat – látásmódjának eredetisége és minősége okán – rokonságba kerül Rilke *Orpheusz, Eurüdiké, Hermész* című versével, amely nem a feleség Perszephoné által befolyásolt Hadésszal egyezséget kötő Orpheusz és Eurüdiké szerelmének kölcsönös hőfokát magasztalja, ehelyett a némán vonuló szerelmesek párhuzamos magányát emeli ki az alvilági próbatétel híres kudarc történetéből. De nézzük, mit emel ki Térey az ő háromszereplős történetéből.

*Kérlek, anyám, ne gyere utánam,
Neked nincs semmi
Keresnivalód idelent.*

*Hogy történt? Virágot szedtünk a legjobb
Barátnőimmel a völgyben;
Sáfrányt, jácintot és főleg hetike nárciszt.*

*Szerelmes vagyok, hadd legyek színültig örült.
Hadd egyek a gránátalmából,
Ha már ilyen szépen kínálja a férjem.*

*Forró tavasz volt, alacsony vízállás.
Én lemaradtam a forrásnál.
Látom, egyszerre megreped a sziklafal,*

*Én úgyis mindig megbabonáztam
Mintakövető voltam,
Mint az elterelt folyó*

*És kibújik a hasadékból az a furcsa férfi.
Ott áll az aszfaltút végén
Sötétséget fújó, fekete terepjárójával, wow!*

*A mesterséges szűkületben:
Más malmát hajtani legyen a dolgom –
Úgy alszom mélyebben.*

*Sikoltottam, igen, jól hallotta Hekaté.
Beültem az üres ülésre. Mentem
Olvadozva, és nem azért, mert vittek.*

*Jól értem, anyám? Hádészba is,
Hádészba is utánam jönnél?
Te nem vagy normális.
Neked itt nagyon hideg van.*

*Eszemet vette, igen, képzeld.
Ne hajtogasd nekem, hogy agyimosás.
Ki befolyásol kicsodát és milyen eszközökkel?*

*Apropó, Zeusszal hogy vagy, gyűllölöd még?
Miért akarsz engem bármi áron
Birtokolni? Értsd meg,*

*Nem lehet mindig ugyanaz a monoton nyár,
Ugyanaz a süppedő, simulékony
Szintetizátorszőnyeg alattunk.*

Ambróziaundorom van!

*A gondolkodást eltompító rutin
A kreativitás rákja, anyám –
Idézzem neked a tévédoktort?*

*Amíg engem kerestél a királymői kék ruhádban,
Ameddig bujdosnál a bébiszitter-jelmezében,
A földet kietlenül magára hagytad.
Szőke kontyod mögött éhínség, fekete parlag.*

*Sejtheted, nem csak az alma íze jó itt.
Távollétem nem árulás, nem ellened szól.*

*Vedd tudomásul: te árulod el a mezőt, ha
áldásoddal
Nem támasztod föl a lankadó gabonát.*

*Nekem talán öröm, hogy végletek közt ingázol?
Egyszer túlbuzgó vagy, máskor hanyagolod a
munkádat,
Mert „szegény lányod” így meg úgy... Ugyan
már.*

*Befejezem, mert vár a férjem.
Hétfőn elseje, jön a tél.
Változatosság, jól jegyezd meg!*

*Megosztotatok rajtam.
Teneked a kétharmad sem elég?
A teljes tavasz, a teljes nyár meg a fél ősz?*

Mondd, anyám, mi bajod a négy évszakkal?

Perszeponé immár mint Hadész elkötelezett felesége ír levelet az őt mértéken felül hiányoló anyjának, Démétérenek, aki nem elégedett az Alvilág – és az ő lánya – urával kötött alkuval (miszerint Perszeponé az év kétharmadát vele, egyharmadát a férjével tölti). A vers telített feszültségterét, az egyszerre lány és feleség Perszeponé köztes beszédhelyzetét és egyúttal léthelyzetét érzékelhetjük az alábbi pólusok által meghatározott, nem könnyen áthidalható, viszont retorikusan átbeszélhető (vö. a Kant-műben szereplő „átmenet” és a Térey-interjúban használt „párbeszéd” kifejezésekkel) távolságokban:

- múlt („Forró tavasz volt...”) – jelen („Hétfőn elseje, jön a tél.”)
- anya („Kérlek, anyám, ne gyere utánam...”) – férj („Befejezem, mert vár a férjem.”)
- fenti világ („A földet kietlenül magára hagytad.”) – lenti világ („Neked nincs semmi / Keresnivalód idelent.”)
- klasszikus („Sikoltottam, igen, jól hallotta Hekaté.”) – modern („bébiszitter-jelmezében”)
- költői („Szőke kontyod mögött éhínség, fekete parlag.”) – köznyelvi („Te nem vagy normális.”)
- pátosz („Távollétem nem árulás, nem ellened szól.”) – irónia („Idézzem neked a tévédoktort?”)
- mitikus-természeti („ha áldásoddal / Nem támasztod föl a lankadó gabonát.”) – aktuális-politikai („Teneked a kétharmad sem elég?”)

A vers retorikai szerkezete három fokozatban épül fel: (1) a köztességében dinamikus beszédhelyzet megteremtése után következik (2) a mitikus-klasszikus történet újramondása, amely végül átvált (3) valamiféle tanítóbeszédbe.

Az anyát megszólító lány szölamának nyitánya: a tagadással egyenértékű tiltás („ne gyere utánam”), és ez nyomatékosan ismétlődik majd a későbbiek során („Nem lehet mindig ugyanaz a monoton nyár”; „nem azért, mert vittek”; „ne hajtogasd nekem, hogy agy-

mosás”; „nem csak az alma íze jó itt. / Távollétem nem árulás, nem ellened szól” – a kiemelések mindvégig tőlem: B. S.). Az anyától való függés tagadása egyúttal a férjtől való függés igenlését is jelenti. Pontosabban az új függés iránti érzéki vágyat: „Szerelmes vagyok, hadd legyen színültig örült”. Az előbbi függés elutasításával és az új függés elfogadásával, egyáltalán a függésben való létezés teljes elfogadásával Perszeponé nem elszenvedi Haddézt, hanem szabadon és szenvedélyesen dönt mellette. És ez a szabad szenvedély működik az életformaszerű – korábban az anyától, most a férjtől való – függést és alávetettséget elfogadó és kinyilvánító retorikában, a retorikus beszéd erejében és méltóságában: „En ügyis mindig megbabonázott / Mintakövető voltam, / Mint az elterelt folyó // A mesterseges szűkületben: / Más malmát hajtani legyen a dolgom – / Úgy alszom mélyebben”.

„Hogy történt?” – indítja elrablásának történetét az anyjához levelet író lány, immár feleségként, és szépen végig is mondja az egészet, elegyítve benne a mitikus elemeket („barátnőim”, „nárcisz”, „forrás”, „Hekaté”...) a modern fordulatokkal („alacsony vízálás”, „aszfaltút”, „fekete terepjárójával, wow!”...). Perszeponé a saját magánéleti helyzetének büszke elfogadásából billenti át a versbeszédet az anyja állandó magánéleti nehézségére, mégpedig az öntudatos hangfekvésű levél legpimaszabb utalásával: „Apropó, Zeusszal hogy vagy, gyűlölöd még?” És itt, a személyeskedő megjegyzés zsanériján máris átfordulunk a költemény retorikailag legmagasabbra hevített részébe, a rendhagyó tanítóbeszédbe, amelynek kezdetén így szól a lány az anyjához: „Értsd meg...”

„Értsd meg” – „vedd tudomásul” – „jól jegyezd meg”: ezekkel a formulákkal szólítja meg tehát a fiatalabb az idősebbet, a magabiztos lány a kétségbeesett anyát. A megfordított szerkezetű tanítás során pontról pontra megkapjuk a túlzó anyai szeretet és ragaszkodás, sőt birtoklásvágy kritikájának általánosabb vagy legalábbis általánosítható belátásait. A kettejük történetéből leszűrhető gyakorlati bölcsességet, annak megannyi elemét. Mint amilyen a változatosság üdvös és a megszokás káros hatása: „Nem lehet mindig ugyanaz Wa monoton nyár” – „A gondolkodást eltompító rutin / A kreativitás rákja, anyám”. Vagy a magánhóborttal szembeállított közérdek elsődlegessége: „Ameddig bujdosnál a bébiszitter-jelmezben, / A földet kietlenül magára hagyta”. Vagy a kényszerképzetek és paranoiák káros volta: „Távollétem nem árulás, nem ellened szól”. Továbbá a kötelességtudat elsődlegessége: „te árulod el a mezőt, ha áldásoddal / Nem támasztod föl a lankadó gabonát”. És persze az antik etika középértékéhez (*meszotész*) fogható kiegyensúlyozottság érényének jogos hiányolása: „Nekem talán öröm, hogy végletek közt ingázol? / Egyszer túlbuzgó vagy, máskor hanyagolod a munkádat”. Ezzel egyidejűleg – a kiegyensúlyozott és határozott beszéd fényében – a nyelv olcsósításának gúnyos elutasítása: „Mert »szegény lányod« így meg úgy... Ugyan már”. És végül a változatosság elvének ismételt hangsúlyozásával („Változatosság, jól jegyezd meg!”) együtt a teremtett természet rendjének elfogadása – ami tulajdonképpen a világban otthonosan berendezkedni képes, immár teljességgel érett személyiség legfőbb bölcsessége: „Teneked a kétharmad sem elég? / A teljes tavasz, a teljes nyár meg a fél ős? // Mondd, anyám, mi bajod a négy évszakkal?” És itt – a lány és feleség Perszeponé nem kizárólagos birtoklását szabályozó megállapodás kapcsán – természetesen nem tudjuk nem hallani a magyarországi („kétharmados”) politikai tér kiegyensúlyozatlanságára és aránytalanságára vonatkozó áttételes kritikát.

Az meg már az adott olvasó saját gyakorlati bölcsességén múlik, mennyire engedi be versértésének terébe ezt a harsány aktuálpolitikai szempontot, és miként beszél róla. Azaz miként hidalja át – Térey fordulatait hasznosítva – afféle alkalmi „hídemberként” a klasszikus és a modern világok „párbeszédét” megvalósító poétikai tér és a párbeszédkül-túraban fogyatékos politikai tér közötti távolságot.

„ÁTTELELŐ, GOMBÁT TERJESZTŐ ATKÁK ÉS PAJZSTETVEK”

A Legkisebb Jégkorszak *elveszett jövője*

A Térey János munkásságáról való megszólalást esetemben több tényező nehezíti meg. Először is itt van az az alkotói hatásviszonylat, miszerint Térey azon kilencvenes években induló irodalmárgeneráció egyik legjelentősebb képviselője volt, amely az én költői indulásomat is meghatározta. A korai Térey-lírára jellemző „erőbeszéd”, illetve az egész pályáját végigkísérő tematikai-műfaji (újra)felfedezések és kisajátítások nagyban meghatározták számomra a lírai térben lehetővé váló nyelvi pozíciókat, egyáltalán az elgondolható költői problémák kínálatát. Ezt az orientáló jelleget még akkor is el kell ismerni, ha az utána induló nemzedékek számára ez a viszony sokszor nem a tanítványi követés, hanem az ellenidentifikáció vagy a(z el)kerülés formájában jelent meg. Ezt a hatástörténeti mintázatot talán maga Térey is érzékelte:

Engem betetőző alkotónak szoktak mondani, olyannak, aki összegzi egy nemzedék eredményeit, valamit hozzátesz, valamit elvesz, és ezzel együtt valami nehezen folytatható, izgalmas elegyet képes tükrözni. Ha azt tapasztalom, hogy a fiatalok közül követni próbálják ezt a formát, akkor azt látom, hogy esetlenül vagy nehezkésen teszik mindezt, és persze kilóg a lóláb.¹

Van ebben az önleírásban valami utólag is megvilágító, hiszen a verses regény különböző formáinak kidolgozása, az archeológiai várospoétika megteremtése, a sajátos tematikai-poétikai csomópontok felfedezése és birtokbavétele úgy tűnt, hogy egyszerre nyit meg és zár el új horizontokat a fiatal(abb) költészet számára.

Ha a Térey számára kedves militarista szótárból keresek metaforát erre a történeti költészet nehezen felfejthető hatástörténeti mélységeiben bonyolódó jelenségre, akkor a *felperzselt föld taktikájára* kell utalnom. A kifejezés ebben az összefüggésben kevésbé a tudatosan gyakorolt poétikai építkezést jelenti, inkább egy olyan szituatív horizont feltűnését, ahol a költészet folyamatosan új, ámde más szerzők számára belakhatatlan terekkel bővül. Eredeti értelmében a felperzselt föld egyszerre támadó és védekező taktika, irodalmi kontextusban pedig az ilyen összegzés egyben pazarlás is, az összegyűjtött javak lezáró szintetizálása, mely egy hatalmi ágens (erő)fölényét nyilvánítja ki, és egy mások számára hozzáférhetetlen gazdagság önemlékmű-állítását viszi színre. Nyilvánvaló, hogy most nem feltétlenül Térey szövegeinek értelmezéséről van szó – inkább arról az irodalomszociológiai/fenomenológiai jelenségről beszélek, hogy az életmű egy bizonyos fázisa miképp érzékelődött számomra az irodalmi mezőben. Másrészt azt se állítanám, hogy mindig csak a felperzselt föld vagy a múzeumi magány kommunikálódott volna felém az

¹ Kovács Gabriella: A békebíró [2003], in: Térey János: *Szükséges fölösleg. Összegyűjtött interjúk*, szerk. Darvasi Ferenc, Jelenkor, Bp., 2022, 86–97., 93.

életmű *Paulusszal* (2001) beköszöntő „nagyepikai fordulata”² után. Szorgalmasan olvastam, amíg bírtam, de saját poétikai érdeklődésemnek, az irodalmi mezőnek, egyáltalán magának a társadalmi-kulturális szövetnek is meg kellett változnia ahhoz, hogy képes legyek újra kíváncsian beóvakodni a felperzselt földre.

A Téreyvel – illetve különösen *A Legkisebb Jégkorszakkal*³ (továbbiakban *ALJ*) – kapcsolatos, 2010-es években újra feltámadó érdeklődésem megint csak összefügg bizonyos szubjektív motivációkkal. Ezekben az években egyre inkább úgy éreztem, hogy a kortárs költészet elbeszél a magyar társadalmi valóság mellett, mely közben egyre inkább átpolitizálódik, egészen addig a pontig, hogy nehezen őrizhetők meg az esztétikai védettségek olyan zónái, melyek olvashatósága függetleníthető lenne az önmeghatározása szerint NER-nek nevezett rendszer jelentésdeformáló erejétől. Mintha a NER egyre inkább egyfajta transzcendentális jelölt állapotába helyeződne, melyet hiába akarok metafizikátlannítani, minden gesztussal – legyen az bármilyen „autonóm” – a tudatomra gyakorolt befolyását erősítem meg.

Ebben a kontextusban a hungarofuturizmus⁴ (HUF) volt az a kollektív és művészetközi vállalkozás, mely lehetőséget adott számomra egy politikai-esztétikai perspektíva kidolgozására, olyan imaginárius közösségi tér kialakítására, mely egyszerre működhetett az alkotói és értelmezői reflexió bázisaként. Nevezhetjük ezt egyfajta *teóriefikciós* keretnek vagy spekulatív politikai-esztétikai ideológiának, mely a kortárs illiberális kultúra bizonyos jelenségeit, kiemelt módon a nacionalista retorikák motívumkincsét és működését vizsgálta a túlazonosulás, a kisajátítás és az abszurd transzformáció eszközeivel. Ugyanakkor az is fontos volt, hogy ne csak egy reaktív kritikai koncepció jöjjön létre, hanem az alkotói képzelet felszabadítása is megtörténjen, melynek során a magyar történelemtől, társadalomtól és jövőtől való gondolkodás új formái jöhetnek létre. Vagyis ebben az értelemben a HUF retrofuturista dimenzióval is rendelkezett, mert a homogenizáló narratívákkal szemben a magyarságtudat és egyáltalán a történelem- és hagyománytudat alternatív koncepcióit igyekezett kidolgozni. Ennek eszközei között az alternatív történelmi spekuláció és az esztétikai futurológia is szerepelt.

Nyilvánvalóan erős volt a vállalkozás lokális politikai meghatározottsága, hiszen ha a baloldali vagy jobboldali spektrumon nem is tisztán elhelyezhető a koncepció, a NER-rel szembeni kritikai attitűd egyértelműen megmutatkozott. A retrofuturista dimenzió ugyanakkor bizonyos értelemben túl is mutatott a magyar viszonyokon, hiszen a kortárs időtudat azon szerkezetváltozására reagált, melynek értelmében a modernitás utópikus jövőstruktúrája elvesztette evidenciáját. Immár múlttá – elveszett jövővé – vált, és betagozódott a jelent elárasztó múltkínálat totalitásába. A jövő elapadásával párhuzamosan ugyanis a posztmodern historizmus radikalizálódását tapasztaljuk, mely a jelent múltaktól elárasztott és kitágult, egyszerre végtelenül gazdag és végtelenül üres kiterjedésként formálja meg. A fenti leírás számos szerzőnél – Aleida Assmantól Hans Ulrich Gumbrechtig – nagy vonalaiban hasonlóképp ismétlődik, ugyanakkor a diagnózis értékelésében számos ideológiai-politikai eltérés tapasztalható. Mark Fisher baloldali hantológia-elmélete – a hantológia egy olyan Derrida *Marx kísértetei* című művéhez visszavezethető filozófiai neologizmus, mely a „kísértet” és „ontológia” szavak összeolvadásából jött létre – péld-

² A *Paulus* utáni korszakra gondolok, de ebben az összefüggésben az „epikai fordulat” kifejezés pontatlan lenne, hiszen az első verses regényt megelőző lírakötetekben is tisztán érzékelhető volt az epikai indíttatás. Ehhez lásd: Bodor Béla: Valóságos fikció. Térey János: *Szétszórátás; A természetes arrogancia; A valóságos Varsó. Panaszkönyv*, in: *Erővonalak. Közéletések Térey Jánoshoz*, szerk. Lapis József és Sebestyén Attila, L'Harmattan, Bp., 2009, 37–45.

³ Térey János: *A Legkisebb Jégkorszak*, Jelenkor, Bp., 2015. A kötetből származó idézetek oldalszáma a továbbiakban a főszövegben szerepel.

⁴ Miklósvölgyi Zsolt és Nemes Z. Márió: Hungarofuturista Kiáltvány, *Litera*, 2018. január 10.

dául *temporális patológiaként* definiálja ezt az állapotot, és a jövő előállításában beálló krízist a kortárs digitális kapitalizmus függvényében elemzi. A Fredric Jameson posztmodern-kritikájából táplálkozó Fisher szerint az úgynevezett *kapitalista realizmus* az alternatív társadalmi víziók eliminálására és a status quo naturalizálására használja a nosztalgikus retrokultúrát, hiszen a társadalmi képzelet hibernálása a felforgató új kiiktatását eredményezi. Fisher melankolikus víziója hungarofuturista szempontból is termékeny, ugyanakkor a HUF számára a kapitalista realizmus az illiberális realizmus lokális mutációjában mutatkozik meg, mely a nosztalgiát a nemzeti traumatörténettel kapcsolatos szadomazochisztikus viszonyban konzerválja. Ám a HUF nem tekinthető posztmodernellenes ideológiának, hiszen a kortárs időtudat szerkezetváltozásában alternatív kritikai lehetőséget érzékel: „A nemzet eredetének kilövése az Űrbe a nemzet idejének fellazítását is jelenti, hiszen a történelem képzeletgyakorlattá való átalakítása olyan téridőzavart hoz létre, mely megnyitja a magyar táj jelenébe való beavatkozást – a fiktív múlt és a fiktív jövő felől egyszerre.”⁵ A hungarofuturista téridő-taktikák tehát feltételezik és proaktívan hasznosítják az organikus időképzeteknek azt az anakronisztikus „kificamítását”, mely a derridai hantológia Fisher számára is oly fontos koncepciójának kiindulópontja. A HUF felől nézve a kísértetjárás nem csupán a *spektrális determinizmus* (Mark Fisher), hanem az utópikus gesztusok fellazításának, az ideológiai szintézisek teremtő impulzusokká való visszafejtésének a lehetséges eszköze. Olyan világok ígéretének felrajzolása, melyek nincsenek lezárva vagy kibékítve, hanem a határ végtelen munkájának plurális alakzataként maradnak rögzíthetetlenek.

Talán a fenti „programbeszédből” is látszik, hogy miért tűnt Térey utolsó verses regénye annyira ígéretesnek hungarofuturista szemszögből. Hogyan lehet az egyre inkább kijegescedő társadalmi valóság szerkezetében valamiféle törés- vagy szökésvonalat felfedezni? Hogyan lehetne alternatív Magyarországot álmodni? Egyáltalán, hogyan lehetne költőileg megjeleníteni magát a befagyott társadalmi időt?

A jelenről akartam szólni, de nem a mostani berendezkedésről, ahhoz naturalistának vagy mazochistának kellene lennem. Hogy mi lesz száz vagy ötszáz év múlva, azt pedig a sci-fi és fantasy szerzőkre hagyom. Jobban izgat a hazám sorsa egy, a mostanitól eltérő politikai berendezkedésben és egy merőben más klímában. Nálam három év múlva nagykoalíció alakul, német mintára. Ez váratlanabb és merészebb utópia, mint a katasztrofális időjárás-változás. Magyarországon manapság elképzelhetetlen a nemzeti megbékélés. Én pedig sokszor elmondtam már, radikális megbékéléspárti vagyok, pártos állásfoglalás nélkül. Ennek a hiányát rendszeresen számonkérlik rajtam balról is, jobbról is. Nem esik jól, nem tartom elegáns dolognak ezt a vegzálást. A pártpolitika nem kenyerem, még pártok nevét sem írtam le soha: túl mulandóak ahhoz.⁶

A szerzői önértelmezés felől nézve tanulságos Téreynek az a többször ismételt kitétele, miszerint a „jelenről” vagy a „mai magyar valóságról” akar szólni, ugyanakkor ez az általa megcélzott vagy megkívánt „valóság” (jelentsen ez bármit) az írói megjelenítés szempontjából mintegy elzáródik. Vagyis egyre nehezebben hozzáférhető, mert annak közvetlenségét elfedi valami: a hatalmi berendezkedés, a társadalmi klíma, egy nyelvi réteg, mely olyan pszichológiai vagy esztétikai attitűdöt (mazochizmus, naturalizmus stb.) erőltet rá a szerzőre, melyet az nem hajlandó vállalni.

⁵ Nemes Z. Márió: Hungarofuturista kísértetképzés, in: Uő.: *Ektoplazma*, Symposion, Szabadka, 2020, 78–87., 79.

⁶ Osztovíts Ágnes: Három év múlva nagykoalíció? [2015], in: Térey: *Szükséges fölösleg*, i. m., 505–511., 506.

A mai magyar valóság óriási kihívás, de rengeteg olyan folyamat zajlik, amelynek nem látjuk a végét. Én szerettem volna ebben a könyvben lezárni bizonyos mai folyamatokat. Például szerettem volna egy másik kormányt elképzelni az ország élén. Nem azért, mert a mostani nem tetszik, csak mert... irodalmilag nem találok megfelelő nyersanyagot.⁷

A szerzői nyilatkozatok szintjén már az ezredfordulótól (az alanyi líra örökségével való leszámolástól kezdve) megfigyelhető az a tendencia, hogy Térey realista szerzőként aposztrofálja magát, ugyanakkor mind a poétikai önreflexió, mind a recepciónak címzett értelmezési ajánlatok szintjén meghúzza egyfajta „referenciális határt”.⁸ A költőileg megjelenített társadalmi valóság (illetve a legitimnek tekintett értelmezések) sávjából kimaradó vonatkozások között rendre visszatérnek a – meglehetősen képlékenyen kezelt – „aktuálpolitikainak”, „pártpolitikainak” tekintett szempontok vagy motívumok, melyeket Térey a fenti idézetekhez hasonlóan nem tart esztétikai-irodalmi szempontból relevánsnak, értékesnek vagy időtállóknak. Tekintheszünk ezt a redukciót ízléspolitikai döntésnek, amely épp a társadalmi valóság egyes elemeinek esztétikai szempontú értékelése mentén hoz létre ideológiailag is értelmezhető differenciákat.

Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy a referenciális határ Térey verses regényeiben az évek során elmozdulni látszik. Melhardt Gergő a kortárs prózaírodalmat meghatározó történeti-poétikai átrendeződés kontextusában próbál magyarázatot találni a verses regények bizonyos differenciáira:

A legújabb magyar próza szinte mindegyik jelentős alkotásában háttérbe szorul a kilencvenes-kétezres évek magyar prózájában – kis túlzással – egyeduralgó metafiktív-kombinatorikus elbeszélésmód, és előtérbe kerülnek a realistának, újrealistának nevezhető történetmondás kódjai. A prózaírodalom saját szövetségességére és ismeretelméleti előfeltevései helyett egyre inkább a társadalomra, pontosabban: a nyelvi megjelenítés és a társadalmi állapotok közötti viszony mibenlétére helyezik a hangsúlyt.⁹

Melhardt ennek a „posztmodern-utáni” perspektívának a fényében állítja, hogy a három verses regény, a már említett *Paulus*, valamint a *Protokoll* (2010) és *A Legkisebb Jégkorszak* a történelemfelfogás és narrátorkezelés tekintetében az ironikus, kombinatorikus, relativizáló eljárásoktól egyre inkább az erősebb referencialitás-igényű stratégiák felé mozdul el. Ez többek között az ironia detotalizációjában nyilvánul meg, miszerint a nyelvi megalakotottság ironiája a *Protokollban* és *A Legkisebb Jégkorszakban* a szereplők szólamában érvényesül, míg a diegetikus világ történései, a jellemek ábrázolásmódja vagy a történetfilozófiai keret nem tekinthető ironikusnak. „Az ironikus távolságtartás a későbbi művekben a formai keveredésre, időnkénti szatirikus-parodisztikus hangvételre és a kommentárok modalitására korlátozódik, de a mű történelem-, realitás- és politikafelfogásának nem alapvető jellemzője többé.”¹⁰ A politika és a történelem megjeleníthetősége az ironia detotalizálódásával párhuzamosan egyre referencializálhatóbb módon megy végbe, ami

⁷ Szilágyi Aladár: Nem szent számomra a saját szövegem [2016], uo., 535–553., 543.

⁸ A referenciális határ meghúzásának egyik „alapító traumája” vélhetően Báthori Csaba *A tétova konkviztádor* című kritikája volt (*Magyar Narancs*, 2003. szeptember 11., 36–38.), mely több válaszcikket eredményezett, illetve maga Térey is hangsúlyozottan kitér az esetre. Vö. Károlyi Csaba: Boldog költőket szeretnék olvasni [2004], in: Térey: *Szükséges fölösleg*, i. m., 116–135.

⁹ Melhardt Gergő: A posztmodern alternatívái: a Térey-példa. A referencialitás kérdései Térey János verses regényeiben, *Literatura*, 2020/2, 184–195., 187.

¹⁰ Uo., 193.

persze nem a transzparens olvashatóságot vagy a jelentésmezőnek valamely központosított politikai allegória vagy állásfoglalás mentén történő retotalizálását jelenti, hanem azt, hogy sokkal élesebbé válik a fikciós és a valóság-effektusok feszültsége. Mindez az olvasói valóság- és jelentéspasztalatra való ráutaltságot, illetve az ezzel való konstruktív, de nem relativizáló szövegjátékot helyezi a politikai-esztétikai világgaloktás előterébe:

Az elképzelt jövő másrészt minden olvasó számára referencializálható múlt- és jelenbeli történéseken és állapotokon alapszik. Ahogy a múltba helyezett cselekményt mozgató történelmi regény is mindig megírásának jelenére vonatkozik az allegorikusság különböző fokozatain, éppúgy igaz ez a jövőben játszódó regényekre is. [...] Így – az utólagos tudáshoz és a történetírói reflexióhoz társított bölcsesség sémáit kiaknázva – alkalmá nyílik elbeszélőjének, hogy a regény keletkezési idejének közállapotairól nyilatkozhasson, akár tematikusan, mondjuk, egy szereplő szájába véleményét adva, akár esztétikai megfontolásokká fordítva ítéletét.¹¹

Visszatérve a szerzői önértelmezésekre: érdekesnek találok, hogy a politikával szembeni távolságtartását épp egy kultúrpolitikai szerepmetaforával („hídember”)¹² hangsúlyozza Térey, illetve hogy az *ALJ* utópikus potenciálját is a „nemzeti megbékélés” motívuma mentén fogalmazza meg. Mintha könnyebb lenne elképzelni a világ végét, mint a zöldek és a kékek cirkuszi pártjainak¹³ megbékélését stb. De ha ezek a konfliktusok valóban annyira értelmetlenek, hogy irodalmi nyersanyagok is csak nehezen tekinthetők, akkor miért képesek akadályozni a társadalmi és művészeti képzeletet? Illetve ha valóban könnyebb az apokalipszis esztétikáját működtetni, akkor miért van szükség ebben a modellben a természeti katasztrófa képeire? Mit ad hozzá a jég metaforikája ehhez a társadalmi-politikai utópiához? Tényleg megtörténik a megbékülés elképzelése, vagy csak úgy zárunk le „bizonyos mai folyamatokat”, hogy elképzelünk egy hiányukban lehetséges világot? Egy olyat, ahol nem is kell igazán megbékülni, mert valójában sohasem éltünk alternatív valóságokban, mert sohasem radikalizálódott annyira a politikai ontológiák közti differencia?

Órjás szemekben hull e zápor,
Lenn táncol órjás buborék;
Félkörben az öngyilkos tábor
Zúg fel s le, mint malomkerék;
A Duna győzi s adja még.

A „hídember” metaforájáról mindig Arany János *Híd-avatás* (1877) című balladája jut az eszembe. Az új híd vezet a megbékülés utópiájába, de az imaginárius békehíd nem a közös világ két pontját köti össze, hanem a portál fantasyk mintájára egy másik világot nyit meg. Ugyanakkor a portál egyfajta véráldozatot is követel a kiindulási valóság(ok)tól, mintha az új világ felépítése egyben a kísértetteremtés eszköze is lenne. Vagyis a korábbi világ egy részét beletemetjük az újba, de ez a feláldozott anyag egyfajta élőhalott történe-

¹¹ Uo., 191.

¹² „Nem hiszek a magyar kultúra fanatikus kettédarabolásában, viszont az egységes, közös értékeket is magáénak tudó kultúrában igen. Abban is, hogy vannak olyan emberek, akik ezt a szerencsétlenül kettétört magyar világot össze szeretnék kovácsolni még a mi életünkben. A hídemberekben hiszek. Boldogtalanok lennének mindannyian, ha világeletünkben masszív politikahívők és ilyen-olyan dühös kis szekták között tipródnánk.” Balkányi Nóra és Németh Róbert: A hídemberekben hiszek [2014], in: Térey: *Szükséges fölösleg*, i. m., 425–431., 427.

¹³ Vö. Szilágyi Ákos: A kékek és a zöldek, 2000, 2003/10, 15–28.

lemként mégis ott kísért az utópia szerkezetében mint egy hantologikus maradvány. Va-
jon az *ALJ* hídember-utópiájának mi – vagy ki – a (vér)áldozata?

Meg lehet ezt fogalmazni akár a műfaji viszonyok felől is, hiszen Darko Suvin klasszi-
kus definíciója szerint az (anti)utópiákat is felölelő tudományos-fantasztikus írásmód köz-
ponti jellemzője a *kognitív elidegenítés*. Az elidegenítés az orosz formalisták *osztranyenijje*-
fogalmára utal vissza, azzal a sajátossággal, hogy itt ontológiai defamiliarizációról van szó,
vagyis ez az írásmód a világunk tapasztalatilag adott jelenségeit állítja szembe valamilyen
– a mi világunkon kívüli – nívummal. A kognitív jelzővel Suvin a fantasyre, mesére,
(pszeudo-)mitikus elbeszélésekre stb. jellemző mitopoétikai képzeletprojekciókat akarja
kizárni, ugyanis a sci-fiben megjelenő nívumnak a mi valóságunk szociológiai-
antropológiai-politikai-természettudományos struktúrájával kell reflexív módon – akár
kritikai transzformatív jelleggel – párbeszédbe lépnie.¹⁴ Vagyis a sci-fi nívuma nem „cso-
da” abban az értelemben, hogy teljesen megmagyarázhatatlan lenne valamiféle bázisvaló-
ság kognitív térképe felől, és nem függeszti fel ezeket a jelentésszerkezeteket, hanem kog-
nitív kritikát gyakorol egy hipotetikus – de a kiindulási világból levezethető – pozícióból.

Ha elismerjük a kognitív elidegenítés fenti modelljét, akkor abba az *ALJ* konstrukciója
nehezen integrálható; a verses regény inkább tűnik esztétikai-ideológiai vágyteljesítő
„csodának”, mintsem kognitív kritikának, hiszen hiányoznak – vagy retorikailag szimu-
láltak – a társadalmi valóság azon rendszerösszefüggései, melyekből az új világ nívuma
levezethető vagy értelmezhető lenne.¹⁵ Ezt a „hiányosságot” a mű számos kritikusa – per-
sze más és más szempontokból – szóvá tette. Radnóti Sándor a természeti és a társadalmi
perspektíva közti arányeltolódással magyarázza a kérdést:

A folytatásba, a második verses regénybe – mint láttuk – olyan napi politikai ele-
mek kerültek, amelyek korábban mind Térey költői gyakorlatában, mind interjúi-
ban kifejtett elvei szerint elképzelhetetlenek voltak. Azt azonban nem mondhat-
juk, hogy akár a dilemmának, akár költői lehetőségeinek mélyére tekintett volna.
„Az autoriter rendszer romjain” az újjáépítés nem békés kormányváltással, hanem
kataklizma után fog majd megkezdődni az egyelőre nem látható közeli vagy távo-
li jövőben, amelyben nem olyan kérdések izgatják majd a kedélyeket, hogy a hisz-
térikusán sértett Orbán utóda fogadásán nem jelenik meg, de temetésén igen.
A kataklizmát azonban – és vele a költői erőt – Térey a természetnek tartotta fenn,
méghozzá kettős értelemben.¹⁶

Radnóti regisztrálja ugyan a referenciális határ elmozdulását, de hiányolja a verses re-
gény perspektívájába bekerülő politikai elemek strukturális reflexióját (a suvini értelemben
vett kognitív kritikát) és/vagy költői „átgondolását”. A természeti kataklizma
poetizálása ebben a fénytörésben egy megoldatlan esztétikai dilemma elfedésének vagy

¹⁴ Darko Suvin: *Metamorphoses of Science-fiction. On the Poetics and History of a Literary Genre*, Yale University Press, New Haven – London, 1979, 3–15. Vö. Brian McHale: „Világok összeütöközése”, ford. Bohács Ákos, *Prae*, 1999/2, 24–38.

¹⁵ Bárány Tibor a mű ironikus zsánerkezelésében, a társadalmi szatíra és az antiutópia műfaji kód-
jainak megidézésében és egyidejű lebontásában látja az értelmezői igények összezavarodásának
okát. Bárány Tibor: Bóbita, bóbita, dance! (Térey János: *A Legkisebb Jégkorszak*), *Alföld*, 2016/12,
98–104. Ez a szempont izgalmasan szembesíthető Melhardt Gergő „posztmodern-utáni” pers-
pektívájával.

¹⁶ Radnóti Sándor *A Legkisebb Jégkorszakot* egy trilógia záró részének tekinti, amelynek első része az
Asztalízene című dráma, második része a *Protokoll* című verses regény. Ilyen értelemben beszél
folytatásról. Lásd: Radnóti Sándor: Most tél van és csend és hó és..., *Revizor Online*, 2015. 10. 31.

kipótlásának tűnik fel. Sipos Balázs¹⁷ és Bagi Zsolt¹⁸ ideológiakritikai koncepciója szerint az *ALJ* világa és társadalmi valóságunk közti kísérteties elcsúszás központi oka, hogy itt a neoliberális elit, a kortárs magyar burzsoázia tudati optikája dominál, mely eltüntet vagy infantilizál mindent, ami rajta kívül esik, és elfogadja a társadalom befagyásaként, a politika és a történelem megszűnéseként is allegorizálható jégkorszakot.

A szereplők tudatának és így a regény megjelenített perspektívájának korlátozottsága lényegi. Az a kép, amely számukra a Svábhegyről adódik, nem esetlegesen ilyen, hanem azért, mert tudatuk számára ez az, ami egyáltalán *látható*. [...] A Svábhegy izolál: nincsenek barátok, akik nem engedhetik meg maguknak a két autót és a kertes házat. Vagy osztálytársak, akik nem lettek topmenedzserek, hanem valahol lejjebb foglalnak helyet, a fizetési listák közepe táján. Van a terepjárók világa és vannak a hajléktalanok. Vagy a nemzeti radikális terroristák. A normalitás és az extrémítás. E kettő látszik, más nem.¹⁹

Az elit perspektívájának korlátozottságát, illetve a normalitás és az extrémítás homogenizáló dichotómiájának érvényesítését én is el tudom fogadni, noha az távolról sem egyértelmű, hogy a szöveg egészét tekintve mennyiben tartható fenn egy egységes tudat képzete, illetve hogy a svábhegyi elittel szemben artikulálódik-e valamilyen koherens viszony vagy sem. A hungarofuturista szempont ugyancsak érvényesít heteronóm aspektusokat a szöveggel kapcsolatban, hiszen politikailag is meghatározott valóságtapasztalatot mozgósít. A Bagi-féle perspektívával szembeni fő különbséget talán úgy fogalmaznám meg, hogy a HUF az *ALJ* világának elitje és a magyar társadalmi valóság közti feszültséget nem csupán ismeretelméletinek, hanem ontológiai jellegűnek látja.

Mindezek fényében a megbékülés-motívumot is tovább lehetne konkretizálni, hiszen a hídember-utópia – noha folyamatosan él az ironikus elmozdítások eszközével – egy társadalmi elit hol keserű, hol hedonisztikus kibékülését írja le egy „ízléssel korrigált” politikai berendezkedéssel. Bizonyos szempontból ez a világ is felperzselt föld, mert csak a Térey-szövegek „választott népe”, fikcionalizált társadalmi elitje számára elérhető hozzáférhető. 2023-ból a hungarofuturizmus felől ideologikusan visszaolvasva az *ALJ* „elveszett jövőjét” ez az utópia – kognitív kritika helyett – nosztalgikus képzeletgyakorlatnak látszik. Egy NER-telenített NER elképzelésének kísérlete, vagyis az illiberális realizmus olyan pszeudoutópikus perspektívája, mely a rendszer burzsoáziája számára elfogadhatatlan extrémításait (például az ultranacionalizmust) „külső”, avagy „múltbéli” erőkhöz próbálja hozzárendelni. A HUF nem törekedhet a NER pontos definíciójára, csupán teóriefikciós értelmezésére. Ebben a keretben az önmegnevezés (Nemzeti Együttműködés Rendszere) cinizmusa tűnik alapvetőnek, miszerint a rendszer egy közös valóság előállítására helyett (vagy mellett) a párhuzamos valóságok termelésében érdekelt. Vagyis a NER illiberális realizmusa úgy tartja fenn képzeletmonopóliumát, hogy egy multiverzum szerű struktúrát hoz létre, melyben az egymással versengő, párhuzamos valóságok ütköztetése, koordinációja és domesztikációja a deszubjektivizált hatalmi adminisztráció alapvető része. Ennek egyik következménye, hogy a NER saját más-léte, vagyis az alternatív változatai fölötti kontrollt is birtokolja. Pontosabban csak saját alternatív változatai tükrében – a multiverzumon belül – tartja elképzelhetőnek a történelmet, mely az ontológiai heterogenitás és a transzcendencia nélküli immanencia skizoid egységét eredményezi. A Térey-szövegben ebből a perspektívából az a legérdekesebb, hogy a hídavatás áldo-

¹⁷ Sipos Balázs: Az önfelmentés retorikája. Imaginárius szögesdrótok Térey János *A Legkisebb Jégkorszak* című művében, *Jelenkor*, 2016/2, 213–221.

¹⁸ Bagi Zsolt: Az elhavasodás és a burzsoázia tudata, *Műút*, 2016/2, 92–95.

¹⁹ Uo., 95.

zatai, a történelem-társadalom kísértetei hogyan jelentkeznek be a jégvilágba. Vagyis hogy miképp megy végbe az alternatív NER-világok közti ontológiai kommunikáció. Ezért a továbbiakban néhány hantologikus motívumra szeretnék koncentrálni a verses regény ötödik könyvének hetedik fejezetéből, melynek építkezésében számos gótikus utalás is azonosítható.

A báli szezon koronázó eseményének
Természetesen a svábhegyi farsang számított
(Bár az a fogalom, hogy „téli szezon”,
Értelmét veszteni látszik ebben a féléves hóban,
Amikor téli szezonná változik maga az élet!).
Óriási bál készült, és a nemrég ismét kinyitott
Szanatórium volt kiszemelve a célra. (551.)

A „téli szezon” ironikus relativizálódása az *ALJ* világában a természeti katasztrófa életforma-dekorációvá válására utal, arra a folyamatra, ahogy a klimatikus disztópia vagy a *cli-fi* hagyományában olyan jelentős eljegesedési vízió a regény elite számára elveszti a társadalmi valóságot szabályozó fikciók megkérdőjelezésének képességét, és látványosságesztétikai eseményként válik fogyaszthatóvá. A „téli szezon [...] maga az élet” kitétel a természeti fenséges vis maior jellegét is bagatellizálja, hiszen a katasztrófában rejlő, a hétköznapi élet praktikus menetét megszakító felforgató potenciál eliminálódik. A nagypolgári hétköznapiak a „szezonosítással” olvasztják magukba, saját idilljük fenntartásának természeti erőforrásaként hasznosítják az időjárás körülményeket, hiszen a szükségállapot a normalitás további normalizálásának újabb lehetőségeivel kecsegtet.²⁰

A „Magyar Varázshegy”-ként emlegetett épület már korábban is előkerült a szövegben (218–223.), amikor Labancz Győző síelés közben botlik bele a Normafa előtti utolsó házba. Győző hójelentő mobilapplikációja zavart („negatív erőteret” [219.]) jelez, melyet értelmezhetünk egyfajta technogótikus szignálként is, hiszen a 20–21. századi gótikus hagyomány egyik visszatérő motívuma, hogy a paranormális jelenlét a technológiai eszközök diszfunkcionalitásán keresztül közvetítődik mint kommunikációs többlet vagy hiány.²¹ A paranormális jelenlét, a kísértet itt a helybe beíródó történelmi trauma fantazmaszerű archeológiai rétegeként mutatkozik meg, mely a költői nyelv hallucinatorikus működése által a villában megkínzott áldozatoknak (a jelenetben Rajk Lászlónak) kölcsönöz hangot és arcot.

A meggyötört miniszter arca hamuszürke volt:
Három mély barázda szelte át keresztben,
Kísértetiesen. Megtöretés után. (221.)

Vagyis a Szanatórium „pofozóvillája” olyan „betörési pontként” vagy portálként működik, mely a spektrális történelmi örökség archeológiai gyűjtőhelyeként olvastatja magát. Az már más kérdés, hogy ez a spektrális örökség az *ALJ* világán belül milyen értelemben tehet szert ágenciára, vagy ki számára „olvasható”. Győző migrénes időfolyosó-látomásai a regény szekuláris bázisvalósága – és a többi szereplő – szempontjából pszichologizálódnak-individualizálódnak. Térey ebben a fejezetben ugyanakkor több ponton utal Stephen

²⁰ Ilyen renormalizálási kulturális gyakorlatok közé tartozik a Normafa síparadicsomként való újrafelfedezése (213–216.), a máglyarakás a Diana parkban (287–290.), vagy a téli diszkláz (IV. könyv).

²¹ Vö. Jeffrey Sconce: *Haunted Media. Electronic Presence from Telegraphy to Television*, Duke University Press, Durham, 2000.

King *A ragyogás* (1977) című regényére, illetve annak Stanley Kubrick-féle adaptációjára (1980), vagyis Győző látomásai és a regényben leírt „ragyogás” mint a múlt és jövő felé egyaránt nyitott interszubbjektív szuperempátia között is lehetséges párhuzamokat vonni. Ezt a látomások térbelisége is megerősítheti, hiszen a ragyogás és az időlagutak aktiválása pszichogeográfiai mintázatokhoz kötődik. A svábhegyi villa és a King-féle Panoráma Hotel vizuálisan is egymásra íródik, melyet az állatformájúra nyírt sövényfigurák is jeleznek, de összekapcsolásuk lényege a hantologikus térpoétikai funkció, miszerint egyaránt személyes és kollektív traumák archívumaként működnek, ahol az ismétlés, visszatérés és megszállás alakzatai uralkodnak:

Tudta, milyen sokan hiszik, főleg
E budai Varázshegy egykori betegei,
Hogy a háznak démonai vagy vámpírajai vannak,
Akik nappalra elbújnak a zugokban,
Ahol alig várják, hogy kialudjanak a fények,
És ők elkezdhessenek bolyongani a folyosókon,
A bentlakók nyakába telepedve,
És eszelős tekintetű dühöngőkké változtatva őket (555.)

Laura, a fundamentalisták orgyilkosa egy „parányi Volkswagen Smarttal” (552.) érkezik a Magyar Varázshegyre, mely kilóg a luxusautók közül. Térey itt is a materiális fogyasztói kultúra jeleit egymással ütköztetve próbál társadalmi differenciákat, illetve szociológiailag meghatározott ízléskultúrákat hangsúlyozni. Laura esetében utóbbit a popzenei utalás is segíti, ugyanis autójában a *Pulp Your Sisters's Clothes* című száma szól. Az 1994-es dal említésének egyszerre van generációs, illetve nosztalgikus és/vagy retroesztétikai jelentősége is, hiszen a kilencvenes évek slágerét a jelenet aláfestéseként használva a Szanatórium idők közti, anakronisztikus, gótikus lebegése is megerősíthető. A gótikus dimenzió a dalszöveg felől intertextuálisan is építkezik, mely egy – az át- és beöltözés motívuma mentén – hasonmásos, az identitások színházi maszkírozhatóságát (is) felvető motívumrendszerrel használ.²² Mindez a svábhegyi farsang maszkabálos világát készíti elő, illetve visszautal *A ragyogásra* és a King-regény egyik mottójának eredetszövegére, Edgar Allan Poe *A vörös halál álarca* (1842) című novellájára is.

A svábhegyi elit társasági rituáléját Térey a rá jellemző gasztro-, divat- és designesztétikai leírásokkal keretezi (a sült poliptól a kisuviksolt márványpadlóig), miközben az álarcosbál motívuma a polgári luxusrendezvény szimulákrum jellegét erősíti, vagyis azt, hogy a „legnagyobb svábhegyiek” (557.) önreprezentációs színháza valójában nem más, mint üres hatalmi-gazdasági jelek körforgása. Laurának praktikus okokból kell személyazonosságát lepleznie, de az operagála, sanzonest, bálkirály- és bálkirálynő-választás forgatagában saját celebritásukká üresedő karakterek már eleve szociális maszkok. Ebbe a hatalomszínházi közvetítésbe jelentkezik be Győző lázas ragyogása, mely alternatív „adásként” zavarja meg, illetve konfigurálja újra a Panoráma Hotel és a svábhegyi villa hibrid vízióját. A síbaleset miatt távol maradó Győző látomásában a téli szezon békéjét megtörik a gótikus archívum kísértetei, a fiktív történelmi aranykor felszíne alól előparoló olyan fantomok, mint Bajor Gizi vagy Dieter Wisliceny.

Igazam volt, gondolja Győző, ez egy törölmetszett
Kísértethegy! És mennyi, de mennyi hülye
MASKARA lakja! Győzőnek kedve támad

²² Vö. „Your sister knows / she wears your clothes / she laughs at all those / things you chose / Your sister knows / takes off your clothes / we use your bed / for goodness knows”.

Rájuk üvölteni: „Levetni az álarcot! Le az álarcokkal!”
Van-e mögöttük emberi ábrázat
Vagy csak rohadó rovar- és lárvaorca mind?
Ő általában élvezti az ilyesmit, de ma nem:
Mintha nem lenne tiszta az adás! Kórházi ágyán arra ébred,
Hogy nem is olyan messze valami nagyon rossz készül. (562.)

A Poe-novella alaphelyzete szerint a pestis sújtotta ország arisztokratái Prospero herceg vezetésével visszavonulnak egy kastélyba, melynek labirintusszerűen kialakított belső tereit dekadens mulatságok helyszínéként használják. Az elit itt immunológiailag is elzárja magát a szükséghelyzettől, miközben ebben a kivonulásban, a társadalmi szolidaritás felmondásában a természeti katasztrófa az *ALJ* világához hasonlóan egyfajta életformadekorációként (lásd a Vörös Szalon Térey által is reflektált motívumát) jelenik meg. A ragály képzete Győző álmában is ott kísért, de a motívum a „náci baktériumok” (561.) tér-idő-határokat meghaladó jellegében átpolitizálódik. Az önmagát történelmileg, társadalmilag, higiéniailag izoláló elit „óvóhelye” nem működik tökéletesen: a Prospero herceg kastélyát, a Panoráma Hotelt vagy a svábhegyi villát benépesítő figurák „emberi” és/vagy eleven karaktere megkérdőjeleződik, hiszen az álarc alatti üresség a téli szezon „valóságosságán” ejtett sebként, a trauma, a krízis, a Valós stb. betörési pontjaként értelmezhető. „Valami nagyon rossz készül” – riad fel Győző, a téli szezon összeomlásának sejtelmé baljós előérzetként, paranormális ómenként kíséri tovább a szöveget, mint Danny Torrance Kellőgemje (az eredetiben „Redrum”), mely *A ragyogás* cselekményének egy lehetséges tragikus kimenetelére utal. Innen nézve Győző látomásai nem egyszerűen időrétegek közti átfedések tapasztalataként, hanem alternatív szövegvilágok közti ontológiai ütközéseként is leírhatók, vagyis nem csupán „időlagutakról”, hanem párhuzamos univerzumokat összekötő féregjáratokról is szó lehet.

Fredric Jameson szerint *A ragyogás* – elsősorban a Kubrick-adaptáció – posztmodern metareflexív kísértettörténet, ahol a kísértet maga az amerikai történelem.²³ Jack Torrance-t Jameson szerint a történelem maradványai kísértik, melyek egy ideális közösség utáni regresszív nosztalgiát termelnek. A késő kapitalista elidegenedett polgári szubjektum számára az integratív szociális tapasztalat csak valami távol lévő, múltbéli szimulációként, egyfajta sznob osztályfantáziaként hozzáférhető, mely *A ragyogás* esetében az aranykorrá stilizált húszas évek társadalmi elitjébe való belevezetés formáját ölti. A Panoráma Hotel egésze időből kizökölt, deszinkronizált, anakronisztikus tér, ugyanakkor a bálterem a regresszív nosztalgia kitüntetett helye, ahol a fantazmatikus múlt „retrospektrálisan” idéződik – pontosabban teremtődik – meg.²⁴ (Ennek a retrospektrális deszinkronizációnak az egyik központi jelölője ironikus módon egy elátkozott óra, mely a már emlegetett Poe-novellának is fontos eleme, de a Térey-szövegben is felbukkan egy alakváltozata.) Jack Torrance családirtó pszichózisa a jamesoni gondolatmenet fényében értelmezhető úgy is, hogy a fantazmatikus múltba való integráció érdekében emberáldozatot kell bemutatnia, vagyis a család jövőjének feláldozásával kell megfizetnie a múlt kísérteties revitalizálásának árát.

A svábhegyi farsang esetében ugyancsak megfigyelhető a fantazmatikus múlt nosztalgikus gyártása, mely a magát társadalmilag izoláló elit közösségi kibékítését és saját prosztetikus identitásának előállítását célozza. A verses regényben – hol ironikusan, hol inkább deskriptív jelleggel – hosszasan részletezett luxusesztétika például gyakran sajátít

²³ Fredric Jameson: *Historicism in The Shining*, in: Uő.: *Signatures of the Visible*, Routledge, New York – London, 82–98., 95.

²⁴ Mark Fisher: *Home is Where The Haunt is. The Shining's Hauntology*, in: Uő.: *Ghosts of My Life. Writings of Depression, Hauntology and Lost Futures*, Zero Books, Winchester – Washington, 67–70., 68.

ki történetileg-ideológiaiag is kontextualizálható kulturális tartalmakat, melyek az önmagát színre vivő réteg szerepfantáziáit is kifejezik.

A nyitótáncosok most kezdték a Lehár-keringőt.
Negyvenfős zenekar játszott.
Őrült, ásvány formájú kristálycsillárok, vadonatúj mind,
Egy tüdőszanatóriumban ilyen csillár nem sok lehetett!
Nehéz, rézsárga és karmazsin függönyök.
Micsoda kísértetjárás a kivilágított táncteremben!
Suhogó abroncsszoknyák és sűrű rácsozatú,
Krétafehér selymek –
Koktélok és bőlék, aláfestés és érzület
A Monarchia keringőcinizmusa,
Nagyszakállas úri örület. (565.)

A svábhegyi villa táncterme *A ragyogás* Gold Roomjához hasonlóan kilép a jelenből, pontosabban a kifecamított jelen helyére egy soha-nem-volt tér-idő fantáziát projektál, mely az amerikai húszas évek helyett egy monarchikus szimuláció „[n]agyszakállas, úri örület” termeli. A befagyott jégvilág elitej saját történelem utáni hógömbjében operettvilágot rendez be, melynek ontológiai súlyát a színrevitel gazdaságilag optimalizált lenyűgözésesztétikája legitimálja. Hungarofuturista szempontból mindez annak a folyamatnak egyik szimptomája, ahogy a hatalmi technológiák a „nemzeti tudattalan” kolonizálásával fantazmatikus identitásnarratívákat állítanak elő. E narratívák a megcélzott rétegek ízléskulturális, gazdasági és társadalmi különbségei szerint differenciálódnak, ugyanakkor a regresszív nosztalgia kibékítő (illetve traumakonzerváló) funkciója mentén közös ideológiai erőterbe rendeződnek. Ugyanakkor az operettideológia kapcsán érdemes óvatosnak lenni, hiszen a Monarchia operettje történeti szempontból nem tekinthető egyértelműen „értékvákuum-dekorációnak”.²⁵ Eredeti formájában nem kizárólag a múlt szentimentális idealizációjaként működött, hanem társadalomkritikai és politikai szereppel bírt: a színházból a társadalom felé irányuló kritika mellett a „közönség, az operettek polgári nézői adott társadalmi helyzetének »önpersziflázsa« is”²⁶ volt. Csáky Móric szerint a modernség populáris közvetítőjeként működő operett ezeket a kritikai vonásait 1918 után teljesen elvesztette, és revüoperett formájában vált a nosztalgikus historizálás „jelenfelejtő” médiumává.²⁷ A „[n]agyszakállas úri örület” operettideológiája tehát ebből a szempontból se monarchikus, hanem már eleve egy utólagos monarchia-nosztalgia dehistorizált kisajátítása, melynek bemutatásában az operett elfojtott önironikus funkciójának Térey-féle visszaírását is felfedezhetjük.

A szimulákrum szimulákrumaként működő pszeudooperettvilágba folyamatosan íród-
nak bele a baljós törések, például az „ében óramű” (568.) kondulása, mely szónikus memento moriként a pisztolylövés elő- vagy utóképzete, de Győző alternatív világbeli bálvívója ebből a szempontból is kiténtetett, hiszen a „[n]agyszakállas úri örület” olyan változatát kínálja, melyben a dehistorizáló luxusesztétika által elfedett hasadások, a kibékíthetetlen szimulált kibékítéséből származó varratok tárulnak fel. Az alternatív világ végül átcsap az *ALJ* bázisvalóságába, és elérkezik a Kellőgem-pillanat: Radák Zoltán miniszterelnök „[j]ó éjszaka, Magyarország!” felkiáltással búcsúzik, majd Laura három lövéssel leteríti.

²⁵ Hermann Broch: *Hofmannsthal és kora*, ford. Györfly Miklós, Helikon, Bp., 1988, 60–61.

²⁶ Csáky Móric: *Az operett ideológiája és a bécsi modernség. Kultúratörténeti tanulmány az osztrák identitásról*, ford. Orosz Magdolna, Pál Károly és Zalán Péter, Európa, Bp., 1999, 61.

²⁷ Uo., 258–267.

Nem volt rajta jelmez, sem fekete dominó.
Nem viselt az övén vagy a mellén megkülönböztető jelet,
Például rózsaszín szalagot,
Mégsem volt kétséges senki számára, hogy ő: ő. (573.)

*

Van abban valami kísérteties, ahogy a gótikus *masquerade* csúcspontján Radák öazonos-sága hangsúlyozódik. Ahol minden és mindenki maszkírozott, egyedül a miniszterelnök „valódi”, pontosabban az operettvilág felől nézve „valószerűtlen”. Ilyen feltételek mellett az „ő: ő” tétel legalább annyira értelmezhetetlen és „üres”, mint Poe-nál a hullaszerű álc arc alatti semmi. Mintha Radák nem ehhez a világhoz tartozna, legalábbis ebben a pillanatban, mely ténylegesen az *ALJ* világából való kilépésének pillanata. „Áldozatunk fogadjátok, / Amit kérünk, megadjátok / Elszabadítjuk az örömtüzeket... / Eljött az emberré válás ideje” (572.) – fohászkodik az *István, a királyt* idéző Etele, a terroristák vezére, ami a merényletet a rituális emberáldozatok kontextusába helyezi. Radák – vele együtt önmaguk – „feláldozása” egy radikális világreform ígéretét hordozza az extremisták számára, mely bizonyos formában meg is valósul, csak éppen nem az extremitás extrémizálódása, hanem a normalitás végleges normalizálódása irányában. A miniszterelnök halála ugyanis a hídavatás betetőzése, a fantazmatikus múlt(ak)ba való Torrance-féle (re)integráció rituális ára. Az *ALJ* világának normalitása ezáltal képes teljesen totalizálni önmagát, hiszen a terroristák eltüntetésével, ezzel az utolsó polgári ízléskorrekcióval felszámolja azokat a parodisztikus formában kísértő elemeket, melyek veszélyeztették a vízió esztétikai homogenitását. A temetés a nyolcadik fejezetben az osztársadalmi megbékélés nagyjelenete, egy olyan valóság helyreállítása vagy megteremtése, melyben a Térey-szereplők számára újra lehetségessé válhat a magánélet és közélet, természet és társadalom közti immunológiai protokoll fenntartása.

A multiverzum-koncepció felől nézve könnyen belátható, hogy az *ALJ* világa miért nélkülözi a kognitív kritikát: egyszerűen azért, mert ennek a jövőnek nem mi voltunk a múltja. (Érdekes kérdéseket vetne fel, ha a Térey-szövegek belső összefüggéseire alkalmaznánk ezt a hipotézist, hiszen akkor távolról sem egyértelmű, hogy a *Protokoll* vagy az *ALJ* figurái ugyanannak a világnak a szereplői-e.) A politikai-társadalmi elemek Radnóti Sándor által hiányolt strukturális reflexiója csak abban az esetben problematikus, ha ragaszkodnánk a közös történelem képzetéhez, de miért ne lehetne az alternatív jövőhöz alternatív múltat párosítani, ahol nem csupán a politikai értelmezés szempontjából, hanem „tényszerűen” máshogy nézett ki a „2010-es konzervatív-elitista fordulat” (566.). Az *ALJ* pszeudoutópiája így mentesülne bizonyos politikai-esztétikai dilemmáktól (bár ez Térey és a posztmodern relativizmus viszonyának újratárgyalását is szükségessé tenné), ugyanakkor azt gondolom, hogy a NER-telenített NER elképzelésének kísérlete, melyre a szöveg lehetőséget ad, hungarofururista szempontból gazdagítja a NER multiverzum-politikájának megértését. Vagyis csöbörből vödörbe. 2023-ban Téreyt olvasva nem tudok szabadulni a NER transzcendentális jelöltjétől.

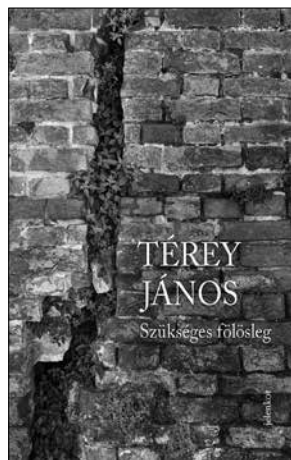
IMÁZS ÉS SZEREP

Térey János: *Szükséges fölösleg. Összegyűjtött interjúk*

Habár Térey János tragikusan korai halála bizonyos értelemben lezárta az életművet, a már életében a magyar szép- és színházi irodalom legjelentősebb alkotói között számon tartott író szerzői korpusza az utóbbi években is újabb kötetekkel gyarapodott. Nemcsak a korábban megjelent munkák újrakiadásáról van szó, mint például *A Nibelung-lakópark* 2021-es megjelenése esetében, hanem új, korábban kötet formájában még nem publikált művekről is, mint a 2019-ben posztumusz megjelent *Nagy terekkel jöttem Rosmersholmba* című verseskötet és a teljes életművön belül is műfajilag újdonságnak számító *Boldogház, Kétmalom utca. Egy cívis vallomásai* memoárkötet. Nem ritka, hogy egy klasszikussá válni készülő szerző hagyatékából a halála után addig meg nem jelent, de a szövegek minőségét tekintve publikálható kéziratok kerülnek elő. A különbség a régi és a mai klasszikusok között talán csak annyi, hogy míg régen az íróasztalfiókok rejtették a nagyközönség számára ismeretlen kincseket, ma leginkább számítógépek merevlemezeiről kell elővarázsolni a többé-kevésbé ismeretlen kéziratokat.

Ez történt az előbb említett posztumusz memoárkötettel, de hogy Térey esetében nem túlzás klasszikussá válásról beszélni, mutatja az is, hogy 2022-ben Darvasi Ferenc szerkesztésében az életművet gondozó Jelenkor Kiadónál megjelent a *Szükséges fölösleg* című kötet, mely ugyan az utolsó, [Töredék] címmel közölt írást leszámítva már különféle nyomtatott és online lapokban publikált szövegeket tartalmaz, egybegyűjtve mégis különleges szöveggörpust alkot. A *Szükséges fölösleg* ugyanis interjúkat, beszélgetéseket ad közre a szerzővel, s ily módon elsősorban nem szépirodalmi, hanem sajtóműfajba sorolandó írásokat tartalmaz. A kötetben több mint 120 interjú olvasható, többségében a műfajra jellemző kérdés-válasz dialektikája szerint előrehaladó szöveg, de találhatunk lapok körkérdéseire adott válaszokat, egy debreceni irodalmi estről készült riportot és a műfaj kereteit leginkább személyes irányba kitérítő baráti dialógust Bazsányi Sándorral.

Az első interjú 1993 júliusából származik, míg az utolsó, Térey számítógépén megtalált fogalmazvány, ahogy ez a szerkesztői jegyzetből kiderül, már feltehetően az akkor éppen előkészületben lévő *Nagy terekkel jöttem Rosmersholmba* kötetével kapcsolatos interjúhoz készülhetett. Az pedig már a *Kiadói jegyzet*ből tudható, hogy Térey gépén létezett egy összegyűjtött interjúkat tartalmazó mappa, mely – annak ellenére, hogy egy alkalommal „szükséges nyűg”-ként (634.) utalt az interjúkra – mutatja a műfaj fontosságát a szerző számára. Több mint negyedszázad interjúit átolvasva úgy látom: a különféle médiumoknak adott nyilatkozatok szinte már a kezdetektől fogva a szerzői imázsépítés részét képez-

Jelenkor Kiadó
Budapest, 2022
818 oldal, 7999 Ft

ték, mely az önmagáról folyamatosan újraalkotott kép révén kívánt hatni az olvasóközön-
ségben róla és műveiről kialakult elképzelésekre. Mégsem valami elvtelen mimikriáról van
szó, hanem sokkal inkább a korábbi önmagától való folyamatos elmozdulásról, mely által
megteremtődik az a távolság, amelynek révén visszatekinthet saját régi művészi és társa-
dalmi pozíciójára, egzisztenciájára, egójára. Ez az önmagától való távolságtartás az alapja
annak a rendkívüli önreflexivitásnak is, mely korai műveinek (ideértve a Verlaine-fordí-
tást is) újraértékeléseihez és újraírásaihoz vezetett a pálya egy későbbi szakaszában.

Meg kell vallanom, számomra imponáló volt az a megtett út, mely Debrecentől Pesten
át Budáig, a fővárosi kávéházak sarokasztalától az elit éttermekig, más aspektusból Ganxsta
Zolee-től Wagnerig és a *Cosmopolitan* olvasószerkesztői asztalától a POSZT zsűrijéig ívelt,
vagy a korai rapszövegektől addig a felismerésig vezetett, hogy „[í]róként a magyar iro-
dalom polgári hagyományát igyekszem föléleszteni” (554.). Miközben – tegyük hozzá –
Téreynek sikerült elkerülnie a kulturális sznobizmus csapdáit, az irodalmat vagy a színhá-
zművészetet nem redukálta az elitkultúra szűk terrénumára, a „magas” és „alacsony”
kultúra – mely ily módon Térey gondolkodásmódjában gyakorlatilag nem is létezett –
nem egymást kizáró ellentétekként jelenítődnek meg, hanem egymást kölcsönösen meg-
termékenyítő hatások sokféleségeként. Igaz ez arra a kamaszkori ambícióra, mely a pop-
zenei dark wave felől szeretne volna a kortárs lírát megújítani, vagy nem sokkal később a
kilencvenes években a rap műfajának a szépirodalomba való beemelésével kísérletezett
– hogy aztán majd már érett költőként kellő kritikai távolságot tudjon kialakítani, nem-
csak saját ifjúkori próbálkozásaitól, de a raphez hasonló slam poetrytől is. Azt gondolom,
többről van szó, mint a személyes érdeklődés sokféleségének regisztrálásáról. Számomra
például revelatív felismerés volt (bár feltehetően nem Térey felfedezése), hogy közös ked-
vencünk, a The Cure egyik számának (*How Beautiful You Are*) dalszövege Baudelaire
egyik prózaversének átírata. Összességében az interjúknak ezt az olvasatát úgy tudnám
leginkább összefoglalni, hogy a Térey számára adatott kevés év alatt is a fiatalkori – nem
feltétlenül rossz értelemben vett – pozórság, mely a nyugatos szerzők mintájára a kávéhá-
zi kultúra kilencvenes évekre már eltűnt világának nosztalgiájából is építkezett, idővel
átalakult az érett felnőtt természetes intelligenciájából és kulturáltságából fakadó kritikus
értelmiségi szereppé.

A kötet szövegeinek fókuszában mindig Térey, valamint a Térey-életmű áll, és mellette
szövegformáló tényezőként általában ott van a kérdező is. Jellemzően tehát olyan szöveg-
halmazról van szó, melyet olvashatunk önéletrajzi referencialitással bíró én-elbeszélések
soraként is, s noha sajtóműfajként az interjúnak némileg talán mások az „igazságra” vonat-
kozó kritériumai, a kötet olyan nagy narratív szerkezetet hoz létre, mely a visszatérő kérdé-
sek és témák repetitív dinamikája ellenére is, vagy éppen azzal együtt egyfajta fejlődésre-
gényként is olvashatóvá teszi a könyvet. A személyiség interjúk sorában feltáruló alakulás-
története két nagy területre osztható. Az egyik a privát élet, a származás, a család; míg a
másik az irodalomról általában vagy az irodalmi életről alkotott vélekedések, majd a kétez-
res évektől, de még inkább 2010 után a közélethez és a kultúrpolitikához való viszony.

A családi életet tekintve Térey igen diszkrét, nem fecseg, nem teretget ki családi titko-
kat, általában nem anekdotázik. Ugyanakkor sok mindent megtudhatunk – különösen a
korai interjúkból – a családtörténetéről, a szűkebb család kálváriájáról, nővére tragikus
kisgyermekkorai haláláról, az édesanyja betegségéről és szintén korai haláláról, édesapja
skizofréniájáról és a hozzá fűződő kapcsolat problémáiról, aminek következtében az
érettségi után Térey Debrecenből a fővárosba megy főiskolára. A személyiség alakulástör-
ténének egy rejtett vonulata vezet el addig, amíg évtizedekkel később megszületik a
felismerés: „Az apám kíváncsi volt rám; igaz, mérnöknek szánt, de íróként is elfogadott”
(750.). Szintén a származáshoz kapcsolódó, de már az irodalom és a színház területére is
átvezető téma a szülővároshoz, Debrecenhez való viszony kérdése. Kezdetben ez is az

imázsalakítás része, abban a kontextusban, ahogy a fiatal költő kávéházak törzsasztalánál próbálja megtalálni önmagát: „A *Nyugat* első nemzedékének meghatározó emberei és a későbbi nemzedékekből is többen – nyilatkozta 1997-ben a *Magyar Hírlap*nak – vidékről indultak: Ady, Tóth Árpád, Kosztolányi, Babits, Juhász Gyula, Szabó Lőrinc stb. A vidéki származás hátrány az indulásnál, és rengeteg energiát kell befektetni a leküzdésbe; ez olyan erőt ad, ami később a többiek fölé lendítheti az embert” (15.). Ez még a fővárosi kulturális életbe integrálódó fiatal költő önértelmezési kerete, aki évek múlva nemcsak vissza-visszalátogat szülővárosába, hanem színházi, irodalmi témává emeli a *Jeremiás avagy Isten hidege* című drámai művében, de itt kell megemlíteni a posztumusz memoár-kötetet is. Hasonlóan válik valóságos térből fiktív térré Térey új lakókörnyezete, Pest, majd Buda, nemcsak a szépirodalmi művekben, de végső soron az interjúkban is. Ugyanakkor a Debrecen urbanisztikai nevezetességei iránti kamaszkori érdeklődésnek, melyet egy alkalommal a felnövés „alapítóelményeként” (661.) említ, hosszútávú következményei vannak, később is meghatározó jellemzője marad a gimnazistaként még mérnöknek készülő Térey érdeklődésének. A térbeliség, a lokalitás problematikája ezen keresztül tovább is bontható: a Térey-művekben megtalálható város- és térábrázolásokig *A valóságos Varsó* kötetből egészen a *Káli holtakig*. Ebben az élettörténetben ugyanis szinte minden mindennel összefügg.

Túlmutatnak a privát élet keretein a közélettel kapcsolatos véleménynyilvánításai, Térey saját szerepértelmezésének talán legmarkánsabb és utóéletét tekintve bizonyos értelemben problematikus vonatkozásai. A magyar közérzület változásával párhuzamosan a kétezres évektől válik vissza-visszatérő tematikává a kulturális élet pártpolitikai alapú megosztottsága, a székértáborok egymásnak feszülése. Térey ebben a kérdésben is elegáns álláspontot foglal el. Ahogy önmagát nem sorolja semmiféle irodalmi iskolához, éppúgy igyekszik kívül maradni az irodalmi életet és a személyes kapcsolatokat erodáló küzdelmeken is. Miközben bírálja a magyar irodalmi élet belterjességét, saját maga alkotói függetlenségét hangsúlyozza (402–403.), az interjúk tükrében tehát egyfajta *splendid isolation* jellemzi írói-közéleti magatartását. A kötet anyaga alapján is látható, hogy Térey politikai alapon valóban nem válogatott a különböző sajtóorgánumok között, kulturális kérdésekben mindenkiel szóba állt, mindenkinek válaszolt, de nem lehet felfedezni nyilatkozataiban igazodást sem az adott sajtótermék tudható politikai irányához. Több interjúban is bírálja a túlzottan átpolitizált színházat, de határozott kritikát fogalmaz meg a 2010 utáni kultúrpolitikával kapcsolatban is. 2015-ben úgy látja: „[j]elenleg inkább kulturális monopóliumok építése folyik, s ezekben nagyon tudatosan hív meg, vagy ezekből nagyon tudatosan rekeszt ki alkotókat a hatalom” (511.).

Nem sokkal korábban pedig még azt nyilatkozta: „A hídemberekben hiszek” (427.). Aligha van okunk kétségbe vonni Térey ambíciójának őszinteségét, mellyel a nemzet szellemi egységét kívánta képviselni (486.), ugyanakkor szembesülnie kellett az egymással szemben álló felek közötti közvetítés képtelenségével is, és kénytelen volt belátni, hogy ő maga kevés a hídember-szerep betöltéséhez: „Én megegyezéspárti vagyok, de ami a bőrömnön érezhető, amit mindannyian a bőrünkön érzünk, akik a kultúra munkásai vagyunk: a kultúrával való bánásmód jelenleg Magyarországon elképesztően érzéketlen és barbár” (547.). Persze ezek a viszonyrendszerek sohasem ennyire egyszerűek, és Térey közéleti szerepvállalásai még életében több kérdést vetettek fel. Például: miért nem mond le a József Attila-díj kuratóriumi tagságáról, miután az illetékes miniszter döntésüket felülírva osztott ki díjakat? (579–582.) Vagy: miért fogadja el a KMTG meghívását, miközben pontosan látja a kultúrafinanszírozásnak azokat az aránytalanságait, amelyek folytán évtizedek óta működő szervezetek lehetetlenülnek el, míg kormányhű emberek vezetésével újonnan létrehozott szervezetek milliárdos támogatásban részesülnek? (714–715.) Térey ezekre a kérdésekre még tudott válaszolni, arra a vitára azonban, mely a halála után

alapított és róla elnevezett ösztöndíj körül kialakult – s mely pro és kontra újra előhozta a hídember-szerep kérdését –, már nem reagálhatott, bár a válasza feltehetően hasonló lett volna: „Számomra evidencia, hogy van párbeszéd. Az én elvem, hogy szóba kell állni” (713.). *Bárkivel* – tehetnének hozzá némileg tanácsalanelő és kérve az elmaradt *névmást*.

Ha eltávolodva a közélettől az irodalom területe felé közelítünk, akkor is megállapíthatjuk, hogy a társadalomformáló szerep része volt Térey saját írói szerepértelmezésének (528–529.), de költőként, íróként ezt mindenekelőtt a megalkotott művek minőségével és nem tartalmával kívánta elérni. Ezért lehetséges az, hogy eleve szkeptikusan fordult a 2010-es évek elején rövid időre fellobbanó politikai költészethez, melynek pedig egyik meghatározó darabja éppen az ő Kemény István versére válaszként írt *Magyar közönye* volt. Hasonló averziók miatt tartózkodhatott a szegénységirodalomtól is: „Az író nem népjóléti miniszter. A szegényeken nem tud ténylegesen segíteni a művészet. Aki ennek ellenkezőjét állítja, szájalmasan becsapja magát” – nyilatkozta egy alkalommal (412.). Az már a kérdés másik oldala, hogy a Térey-művek szereplői jellemzően nem az alsó társadalmi rétegekből kerülnek ki, hanem sokkal inkább a felső-középosztályból, és ez nemcsak valamifajta sajátos írói érdeklődés következménye, hanem tudatosan vállalt ellenirány is a kortárs magyar irodalom tematikai fősodrában. Térey ugyanis, miközben mélyen elkötelezett a magyar irodalom vagy általában a nemzeti kultúra felé, pontosan látja az irodalom helyét és helyzetét a mai társadalomban, például azt, hogy színházi szerzőként mennyivel több emberhez eljut, mint könyv alakban megjelent művei révén. A kötet címét adó kifejezés is a költészetre vonatkozik: „Azt szoktam mondani, hogy a költészet a szükséges fölösleg: az a bizonyos kulturális kincs, ami nélkül boldogan él az emberek milliárdjainak zöme. Viszont azok a kevesek, akik szemük előtt tartják a verset, ugyanúgy boldogok vele, mint más a kártya- vagy futbalszennvedélyével, mind a mai napig” (455.).

Ezzel tulajdonképpen már eljutottunk a kötetben összegyűjtött interjúknak ahhoz a másik nagy tematikus egységéhez, melyet általában a magyar irodalomra és színházra, valamint saját műveire vonatkozó kijelentések alkotnak. Ezen a területen is hasonló narratív mintázatokat figyelhetünk meg, mint a fentebb részletezett tematikák esetében, mind a saját korábbi nyilatkozatok újraértékelését, mind pedig a kritikus viszonyulást tekintve. A későbbi hídember-szerep előzményeként is tekinthető a *nemzedéki szószóló* pozíciójának a vállalása még a kilencvenes évek közepén. Ez a szerep azonban ekkor nem annyira közéleti vonatkozású, sokkal inkább annak az alaphangnak a megszólaltatását jelenti, ami saját generációját általában a hétköznapokban is jellemzi. Térey ezt a szerepfelfogást később elveti, csakúgy, mint ahogy pályakezdő írói-költői teljesítményét érett fejfel felülbírálja. Az interjúk során nyomon követhető korai versesköteteiről és prózakísérletéről, a *Termann hagyományairól*, valamint Verlaine-fordításáról kialakított véleményének változása, saját pályakezdésének költői-írói természetét megrostálja és újraírja, majd újrakiadja önálló kötetekben vagy válogatott és összegyűjtött verseket tartalmazó kötetekben. Annak szemléltetésére, hogy mi az íve ennek az önszemléleti változásnak, álljon itt két idézet az 1998-as *Térerő* című kötetre vonatkozóan. Az első 2006-ból: „Ami a pályát illeti, igazi törést nem érzek, de megtorpanást néhány helyen igen: például amikor a beszélő alanyisága és többnyire természetlen önsajnálata előtérbe került a(z általam túl) sokszor kárhóztatott *Térerő* könyvben, vagyis amikor szembementem a saját alkotommal” (146.). Tíz évvel később már némileg másként látja: „A *Térerő* sokkal jobb, mint emlékeztem, a legnagyobb baj az volt vele, hogy nagyon szószátyár” (633.).

Nagyjából a *Paulustól* kezdve az interjúk apropója és tematikus fókusza a megjelent és az éppen készülő vagy megjelenés előtt álló Térey-művek lesznek, majd 2018-ban a POSZT előválogatójaként a színházi tematika kerül előtérbe. A Térey-recepció számára nyilvánvalóan fontos hivatkozási alapot szolgáltatnak a szerző önértelmezései, szépirodalmi és színházi alkotásairól, műfordításról alkotott nézetei, a műfaj- és hagyományvá-

lasztásra vonatkozó reflexiói. Ezekből a megnyilatkozásokból egy rendkívül tudatos író-egyéniség képe bontakozik ki, aki nemcsak saját író-dó életműve felé fordul az önmegértés és -kifejezés szándéka mellett is kritikusan, de a kortárs irodalmi, színházi vagy általában kulturális jelenségek felé is. Ebben az esetben is megfigyelhetünk elmozdulást. 1997-ben alig valamivel az úgynevezett „nagy kritikavita” után, miközben a fiatal irodalomkritikusokat erőteljesen bírálja („Többségük számomra teljesen lila maszlag” – 13.), a születő szépirodalomról nagyon pozitív képet rajzol („a megjelent művek minősége alapján elmondhatjuk, hogy virágkorban élünk” – 17.). 2011-ben ezzel szemben már másként látja a kortárs magyar líra helyzetét: „Rendkívül lapályosnak tartom, maximum a tizenöt százaléka érdekes” (261.). Hasonlóan kritikus a véleménye a magyar színházról is, úgy látja, a színházak inkább biztosra mennek, nem kockáztatnak sem a darabválasztással, sem a rendezésmóddal, igazán izgalmas, kísérleti színházat csak a határon túl vagy külföldön lát. Komplex, politikaelméleti, építészeti, urbanisztikai és történeti szempontrendszer szerint alakít ki véleményt a Vár 2010 utáni építészeti rekonstrukciójáról (488.), és értelmiségi kultúrafogyasztóként bírálja az Oscar-díjas *Saul fiát*.

Ha Térey interjúban megfogalmazott gondolatai – de idevehetjük esszéinek időnként provokatív eszmefuttatásait is, gondoljunk csak a *Jelenkorban* 2012-ben publikált Nemes Nagy Ágnes-esszéjére – esetlegesen okkal-joggal vitára készítették is a kortársakat vagy a nem annyira kései utódokat, mindenkor egy autonóm, függetlenségre törekvő értelmiségi véleménynyilvánításai voltak, aki, amíg tehette, jótállt saját szavaiért. Mára már csak a szavak maradtak. Ami számunkra a szavak értelmezésének felelősségét jelenti.

GYAKORLATOK NYELVRŐL ÉS IDŐRŐL

Fekete Vince: *Halálgyakorlatok*

A szerelmi költészetet és a tájlírárt sajátosan ötvöző *Szárnyvonal* (2018) és a Kézdivásárhelyet és vidékét középpontba állító konceptkötet, a *Vargaváros* (2019) után Fekete Vince ismét tematikusan szerveződő gyűjteményt tett közzé. A *Halálgyakorlatok* címnek legalább két megfejtése lehet. Az elsőt nevezhetjük metapoétikusnak, amennyiben a gyakorlatok utalhatnak a költői gyakorlatra: a könyv egy nagy téma variációit tartalmazza. A második jelentés antropológiainak mondható: a kötet versei abban az értelemben tekinthetők gyakorlatoknak, hogy a bennük megszólaló költői szubjektum, illetve a versek olvasói ráhangolódhatnak egy bizonyos életállapotra, ha behelyezkednek azokba a helyzetekbe, amelyekről a versek beszámolnak. A halálgyakorlatok tehát egyrészt gyakorlatok a halálról, másrészt lehetővé teszik a gyakorlást a halálra. Az utóbbi évtizedek magyar költészetében többször felbukkant kifejezés Tandori Dezső *Koppar Köldüs* című kötetében vált a legerőteljesebb lírai konfiguráció részévé. Tandorinál a másiktól való távollét számít halálgyakorlatnak („ez / kicsit halálgyakorlat így tavol leni leni tav toeled”), de nagyon hangsúlyos a saját halál („legyen nekem könnyü a föld”) írásának gyakorlása is az írógép eszközén.¹

Fekete Vince verseinek perspektívájában a halál nem a saját halált jelenti, hanem a mások halálát, az édesanya és más hozzátartozók távozásával való szembenézést. És a könyvben többnyire nem is halálról van szó, sokkal inkább öregségről, életvégi állapotokról. A halálgyakorlat leggyakoribb értelme a kötetben: felkészülés, gyakorlás valakinek a halálára. Ezzel függ össze a kötet egyik mottója, az önmegváltás interperszonális feltételezett-ségére utaló József Attila-mondat: „Hiába fűrösztöd önmagadban, / Csak másban moshatod meg arcodat”. A *Nem én kiáltok* részlete nem utal a József Attila-vers politikai dimenzióira, ahogy a *Halálgyakorlatok* is elsősorban személyek közötti viszonyokban érti a közösségi létezését. A mottóválasztás ebből a szempontból szerencsésnek mondható, talán csak a sorok túlidézetsége a tehertétele: hogy a nyelvhasználók széles köre szinte emlékkönyvbe írható idézetként használja. A másik mottó Keresztes Szent János nyomán került a kötet élére: „Az álom létra, föl, s alá, a mélybe”. Ez az idézet megismétlődik a *(Seol)* című vers élén, és így egyszerre jelöli meg a kötet egyik fontos motívumát, és irányítja a figyelmet a gyűjtemény egyik versére.

A *Halálgyakorlatok* két, könyvészetileg elkülönülő vers keretezi, melyeket kurzívan szedtek, és üres oldallal választ

¹ Az idézetek helye: *Koppar Köldüs*, Budapest, 1991, 68. és 18. Ahogy Szilágyi Márton (*Nappali Ház*, 1994/2) rámutatott, az 1992-es *Döblingi befutó* című Tandori-regényben is fontos szerepet játszik a halál gyakorlásának gondolata.

Magvető Kiadó
Budapest, 2022
112 oldal, 2499 Ft

tottak el a kötet többi darabjától. A kötetnyitó (*Dagályapály*) és a záró vers, az (*Apálydagály*) az apály és a dagály egymást feltételező párosában mutatja fel a halál és a születés kettősét. A sajátos térélmény, „a másik oldalra” való átjutás nem azonosítható egyértelműen sem a földi élet végével, sem a kezdetével. A (*Dagályapály*) befejezése így hangzik: „és fényt lát, / sértő fényt, és kezeket érez, és furcsa sikoltást hall...” (7.). Az (*Apálydagály*) szövege eddig a pontig megegyezik a párversével, de a „sikoltás” jelzője itt a „boldog”, és a három ponttal nem fejeződik be a költemény, hanem kilenc további sort tartalmaz: a halál/születés traumatikus élményén átesett személy „fülel”, hogy nem álmodott-e, ezután megmossák, „mérlegre / teszik”, felöltöztetik, „babusgatják”. „És akkor elerednek / szépen, lassan a könnyei, saját sírására ébred...” (100.). Mintha csak a halálból új életre ébredne az ember.

A kötet feszítávjá átfogja az életet, és még azon túlra is kiterjed. Helyet kap benne a (*Nász*), egy fontos életesemény, a szüzesség elvesztésének leírása. Bár a könyv nem tárja elének egy életút egészét, kirajzolódik benne egy személy alakja, akit a versek beszélőjének anyjaként azonosíthatunk, és nagy hangsúlyt kap az anya és az őt élete végén kísérő fia kapcsolata. Emlékek és álmok révén további családtagok is megidéződnek a könyvben, és vannak olyan versek is, amelyeket nem tudunk beilleszteni a családi összefüggések által kijelölt koordináták közé. Ilyen például a hóhéri állás nehézségeit érintő álomvers, a (*Súlypont*) vagy a terjedelmes portré a lírai alany („Vince úr”) öreg barátjáról, pótpapjáról, „szócsantiról” (*Olasz módra*). De a középpontban egy idős ember – az anya – utolsó életszakasza áll, melynek alaptapasztalatát így fogalmazzák meg az (*Ithaka*) című vers szavai: „már nem tudja visszafoglalni a nyelvet, az otthonát” (79.). Nemcsak a technikai környezet idegenségéből adódó kommunikációs nehézségekről van szó – melyekről egyébként például a (*Videóchat*) és az (*Esemes*) című költeményekben olvashatunk –, hanem olyan szellemi hanyatlásról, mely alapjaiban érinti a nyelvben és a világban való tájékozódást.

A kötet felépítését alapvetően motivikus kapcsolódások szervezik, a szerző azonos kérdést körüljáró vagy hasonló képzetkörön alapuló verseket rendezett egymás mellé. Van egy verspár is a kötetben. Ennek első tagja, a (*Tenger gyümölcsei*) egy tengerparti sétából indul ki, mely során a lírai alany arra gondol, hogy „az anyja nyelve [...] lassan, fokozatosan / megszűnik” (64.), erről pedig a „nyelvévő tetű” nevű ászkarákfélére aszociál. A ma intenzíven művelt biopoétikai kutatások érdeklődésére számot tartható fejtegetés folytatódik az ezt követő versben, amely címében is a nevezett parazitára utal: (*Cymothoa exigua*).

Az említett „proterandrikus hermafroditáról” szóló brutális szakaszok ellenpontjai a kötetben azok a versrészletek, amelyek a giccs határának közelében járnak. Ilyen az (*Ebéd*) váratlan vallomása, melyet talán az igazol, hogy egy álom leírásában szerepel: „Nem tudom, miért, de hirtelen meg / szeretném szólítani, meg szeretném simogatni / valamennyiüket” (17.). Nagyon szép vers a (*Pára*), a mütét utáni látogatásról az anyánál, ezzel a megejtő részlettel: „rebbenő kis piros halom”. A lírai alany felidézi azt, amikor gyerekként ő feküdt kórházi ágyon, és anyja odabújt hozzá. A vers ezen a ponton válik túlírttá: „gyengéden szorítottam, hogy érezze, hogy itt vagyok, / ahogy ő ott volt akkor, negyven éve, nekem, ott, ahogy ő” (36.). Nem vonható kétségbe ezeknek a soroknak a hitelessége, de az érzelmes megfogalmazás közvetlensége lerontja a költemény poétikai erejét. Az anya esti sétáiról szóló (*Ernyő*) jól megkomponált vers, de az utolsó sorában ez is megbicsaklik: „a Mindenség működött” (56.). Ez a három szó a hétköznapi pszichologizálás stílusregiszterét idézi, és jelen idejű alakban szerepel az (*Olasz módra*) című versben is, kevésbé kiemelt helyzetben, így ott kevésbé zavarja meg a szöveg stilisztikai egységességét. Az (*Ernyő*) a kötet áradó, mellérendelésekkel építkező versei közé tartozik. Ezek, ha éppen nem olyan csattanós a zárlatuk, mint az említett versek, gyakran három ponttal, olykor gondolatjellel végződnek, egy esetben pedig „stb.”-vel. Mintha a költő nem kíván-

ná lezárni ezeket a verseket, vagy belenyitná őket a köteten átívelő lírai beszédbe. Érzésem szerint erőteljesebbek Fekete Vince zártabb strukturájú költeményei.

A *(Szellő)* című vers felütése minden díszítés nélkül fogalmazza meg az anyára és a nyelvre vonatkozó kérdést: „A szavak jelentése vajon eléri értelmét?” (37.) Ez a második mondatban költői kérdésként lepleződik le. Ott ugyanis egy másik feltételezés fogalmazódik meg, melyet a „Vagy csak” szópár vezet be, így párhuzamosnak tűnik a nyitó kérdéssel, de a mondatvégi pont és a költemény folytatása is világossá teszi, hogy nincs szó igazi választásról, a vers beszélője a második lehetőséget tartja valószínűnek. Ez pedig azt jelenti, hogy a szeretett személy nem tudja értelmével felfogni a hozzá intézett szavakat, csupán a beszélő jelenlétét érzékeli. Ez a jelenlét a címben megnevezett szellő képzetével, mint „szél”, illetve „gyengéd légmozgás” van elgondolva a versben, mely átfut a víz felszínén, illetve „végigsimít a / fűszálak hegyén”. Nem az értelmet hordozó beszéd, „csak a hang, a rezgés, a zengés” játszik szerepet ebben a kommunikációban, melyben a megszólított nem a hallás és értés révén, hanem egész testével vesz részt: „Áradnak / befelé a pórusain, az apró, láthatatlan réseken a hangok”. A hangokat tehát nem a fül, és nem is a test felszíne érzékeli, azok rejtett, de nagyon konkrét utakon képesek bejutni a testbe. A vers zárata a felütéshez képest emelkedettnek mondható: „És üdvözült mosollyal, előrebillent fejfel lebeg a teste ebben / a finom hullámvászonban” (uo.). Az „üdvözült mosoly” némileg közhelyes képe a lebegés képzeleténél árnyaltabb jelentést. Mivel a lebegés nemcsak a szinte észrevehetetlen mozgást jelenti, hanem implikálja azt is, hogy a lebegő tárgy vagy test támaszték nélkül képes fennmaradni a levegőben vagy a vízben, mintha megelőlegeződne a test nélküli állapot, amelyhez az üdvözültség gondolata kapcsolódik.

Az ezt követő vers nem mint befogadót, hanem mint közlőt mutatja meg a másikat. Ahogy a *(Szellő)* is a hangzó szó és a test viszonyának fiziológiai vonatkozásaira összpontosít a szemantikai összefüggések helyett, úgy a *(Kísérleti csend)* is a hangképzés testi, mondhatni technikai oldalát állítja a középpontba, miközben szókincsét és motívumrendszert nem a technicizáltság határozza meg. A versben megrajzolt alak szavakat próbál formálni: „az ajkak üresen, hang nélkül képeznek / valamit, mint amikor bemelegít a beszélni / kívánó a szája körüli izmaival” (38.). A kísérlet jelentőségét növeli, hogy a szavak, melyekkel a személy megpróbálkozik, nagyon is jelentésterheltek: „Vagyok, / élek, élet, formálja, próbálgatja. És / most minden egyes szó hangsúlytalan, / az élet is hangsúlytalan, a vagyok is” (uo.). A kimondani próbált szavak nem különülnek el tipográfiaiailag, így nemcsak a szóként értett *életre*, hanem általánosságban az életre is vonatkozhat a hangsúlytalanság. A szavak kísérletek maradnak, melyek komoly fizikai fájdalmat okoznak a beszélni próbálkozóknak, csakúgy, mint az elmesélni kívánt történet. A költemény zárata ezt az ólom súly, a szavak véres kiszakadása és a beszélni próbáló kőszobor képének hármasságával teszi érzékletessé.

Az *(Egyetlenegy)* az idő tagolatlanágát írja le az elágazások nélküli folyam, az áramlás, a hullámvászon és hőmpolygás képzetével. Ebben az időben a pillanatok között nincs különbség, így mivel nincs előző és következő időpillanat, nem jöhet létre folytonosság. Ugyanez a gondolat jelenik meg az *(Alászállás)*-ban: „csak ez a folytonosságérzet nélküli Egy van”, ez pedig „kozmosz méretűre fölpuftadt, fújódott / dimenzió” (47.), melyet a vers buboréknak ír le. Hogy hogyan gondolható el a szeretett személy az őt magába záró buborékban, képek burjánzó sorában tárul elénk. A teste hártyszerűvé válik, tekintete zselés; „egyenletesen lélegzik, / majd hirtelen dúdolgatni kezd”; a buborékon belül nincs nap- vagy holdfény, „csak mint amikor oltott mész világít / az éjszakában, úgy sejtetik magukat az emlékek”; bokrok és erdők burjánzanak, és a saját tudatába és az egyetlen időbe zárt személy – sír. A képeknek ez a sűrű halmozása a másik tudatának hozzáférhetetlenségét sejteti. A vers zárata a verbális és testi kommunikáció, valamint az idős ember gyógyszerekkel való segítségének lehetőségeit firtatja: „Valahova / ide kell nap

mint nap alábukniuk a szavaknak, / öleléseknek, érintéseknek, simogatásoknak, / poroknak, csöppeknek, gyógyíreknek, piruláknak” (uo.). Az utolsó sorok kétségkívül koherensebbek, mint a költemény korábbi változatában, mely több ponton eltér a kötetbelitől, és amely a lelkiismeret-furdalás hangját is megpendítve az „el- / maradt egykori öleléseink”-et említi (*Eső*, 2021/1).

Az idős ember és környezete viszonyáról tesz antropológiai megfigyeléseket a (*Hasznos dolgok*). A jóakarók a címben jelölt kategóriába sorolható tevékenységeket eszelnek ki az öregnek, például diótörést, járdasöprést, melyek szerintük jót tesznek az idős személy állapotának. Ő azonban értelmetlennek tekinti ezeket. A járdasöprés idejét egyrészt az jellemzi, hogy „végeláthatatlanul és / végeérhetetlenül” kell művelni (40.), másrészt pedig a ciklikusság, mert ha egyszer mégis a végére ér, hamarosan újra kell kezdenie a seprést. A vers beszélője, aki a szöveg elején a „feltételezem, gondolom” fordulattal jelzi, hogy amit leír, nem közvetlen tapasztalaton alapul, az anya állapotába behelyezkedve fogalmazza meg, hogy az idős ember szempontjából a dolgoknak más az értéke, mint környezete szemében. Időérzékelésének és figyelmének a mások által hasznosnak vélt feladatok helyett az felel meg inkább, hogy „tovább, ha kell, időtlen időig” vizsgálja a saját bőrét: „hogyan rúgja ki / magát újra és újra az ujjnyomással / benyomott rész” (uo.).

Az ezután olvasható (*Öröm*) két időtapasztalatot helyez egymás mellé. Az egyik tárgyakhoz kötődik: a megrajzolt jelenet szerint az idős asszony nem tud elaludni, noha egész nap nem aludt, hanem régi holmikat pakolt, fényképeket rendezgetett. Ezek egykor jelenthettek neki valamit, ma azonban csak felkeltik az érdeklődését, majd megunja őket. A másik tapasztalat a várákozás, és egy másik emberhez kötődik. Annak oka ugyanis, hogy a vers hősének „nem jön álom a szemére”, az izgatottság: másnap eljön hozzá valaki, akit a vers az anya sajátos nyelvhasználatának megfelelően nem a foglalkozása/szerepe szerint nevez meg (például „ápoló”), hanem körülírással: „az a nő, az / a nőcske, akivel beszélgetnek, vérnyomást / mér”. A nő érkezése eseményé válik az idős nő szempontjából: „csak a várákozás van” (41–42.).

A szeretett személy halálára készülő lírai alany a némileg keresett című (*Nem van sehol*)-ban elképzeli azt, amikor a másik már nem él majd. „Az lesz majd a legnehezebb” – jellemzi ezt az időszakot a nyitó mondat. Fekete Vince ebben a versben néhány eszközzel ér el igencsak erőteljes hatást. Ide tartozik a mondatok széttagolása („Viszem a vizet. Mint / a semmit.”), a szokatlan, részben dialektikus eredetű nyelvtani és hangtani megoldások („Kint vagyok / majd”; „mindenik emlékeztet / valamire”), egy egyszerű állítás, illetve cselekvés (a lírai alany vizet visz a kútról) bővítő, variáló ismétlése és a túlzás („Nem lesz Nap, Hold, / nem lesz a közös égitest”) (46.).

KOZMIKUS DROGKÍSÉRLETEK

Havasréti József: *Terepmunka*

Havasréti József legújabb regénye egy trilógia záróköteté – ez a tény már önmagában elvárások sorát állítja fel az olvasóban. A tájékozottabb olvasóban legalábbis, ugyanis ha a kötetet előzetes ismeretek nélkül emeli le a polcra az érdeklődő vásárló, meglepő módon semmilyen tájékoztatást nem kap a két előzményregény létezéséről. Se a fülszöveg, se a belső borító nem tesz említést a trilógiáról, így jó eséllyel sokan önálló regényként olvassák majd a *Terepmunkát*. Nézőpont kérdése persze, hogy mennyiben értelmezhető önálló kötetként egy sorozat (záró)darabja, a könyv szerkesztője, Szegő János például a *Terepmunkát* egyértelműen olyan regénynek tartja, amely önmagában is kerek egészként olvasható.¹

Ha valami alapvetően távol áll Havasréti regényeitől, akkor az a „kerek egész” fogalma, hiszen a trilógia összes darabja kifejezetten a fragmentáltság, az egész megragadhatatlanságának élménye köré épül. Nem véletlen, hogy az első kötet, az *Úrérzékeny lelkek* meglehetősen szélsőséges reakciókat váltott ki a kritikusokból. Volt, aki úgy ünnepelte, mint „a pszichedelikus magyar regényt, amire vártunk”,² míg más „a nagynak tekintett irodalom alapvetéseit – a motiváltságot és az árnyaltságot” – hiányolja belőle és „a rémes tömegkulturális giccekhez, a primitív vagy komplikált horror- és akciófilmekhez” hasonlítja.³

Az első regény valóban annyi minden próbál lenni egyszerre, hogy az olvasó – és vele együtt a kritikus is – csak kapkodja a fejét, jó esetben addig a pontig, amíg tudomásul nem veszi, hogy ennek a szövegnek egészen más a működésmódja, mint egy „hagyományos” regénynek. Ennek oka egyfelől a beatkorszak felől érkező pszichedelikus irodalom hatása, melyet egyszerre vizsgál és imitál, elsősorban William S. Burroughs *Megtelen ebédje* alapján, másfelől a többszörösen összetett zsánerekísérletek halmozása, melyek egyszerre annyi műfaji kódot hoznak játékba, amivel szinte lehetetlenség elbírní. A regény nemcsak felkínálja a széles értelmezési spektrumot, de ki is kényszeríti olvasójából, hogy állandóan más szemüvegen keresztül olvasson. Akár bekezdésként is változik, hogy tudományos értekezést, krimit, horrort, science fictiont vagy szocioregényt olvasunk. Mindezt olyan mennyiségű kulturális (elsősorban zenei, filmes és underground) utalás fűszerezi, hogy a befo-

¹ Lásd: Modor Bálint: „Sztereotípiákban észleljük a környezetünket”, *Litera*, 2022. október 19.

² A pszichedelikus magyar regény, amire vártunk (*VS.hu*), idézi: Lengyel Imre Zsolt. Lásd: Lengyel Imre Zsolt – Nemes Z. Mária: Két bírálat egy könyvről (Havasréti József: *Úrérzékeny lelkek*), *Holmi*, 2014/12, 1765–1772.

³ Margócsy István: Gombák a zűrből (Havasréti József: *Úrérzékeny lelkek*), *Élet és Irodalom*, 2014. április 30.

Magvető Kiadó
Budapest, 2022
424 oldal, 6499 Ft

gadó idővel menthetetlenül frusztrálódik. A történet azonban képes magával ragadni az olvasót, aki – főleg a krimire hajazó felépítés miatt – sokáig abban az illúzióban forgatja a lapokat, hogy a regény végére jól körülírható megoldást kap, akár a sci-fi, akár a tudomány irányából. Az *Úrérzékeny lelkek* azonban nem szolgál egyértelmű magyarázatokkal, sőt a végére sok szempontból még inkább összezavarja olvasóját új szereplők bevonásával, új cselekményszálak elindításával. Úgy tűnik, mintha a szerző egyszerre annyi terület érintésével próbálná meg kontextualizálni a történetet, hogy éppen ezek az állandó kontextualizációs kísérletek teszik zavarossá, nehezen követhetővé a cselekményt.

Minden valószínűség szerint ugyanezt a hatást teszi a *Terepmunka* is a két korábbi regény ismerete nélkül. Az *Úrérzékeny lelkek* egyrészt nehéz követhetősége ellenére is izgalmas olvasmány, nemcsak „vájít fülű” kutatók számára, elsősorban a horror és science fiction elemek miatt, másrészt – már csak terjedelméből fakadóan is – jól megalapoz a trilógia további köteteinek. A második regény, a *Nem csak egy kaland* sok szempontból a legjobbnak nevezhető: ebben a könyvben a legegységesebb, leginkább követhető a cselekményszál, annak ellenére, hogy ez a könyv sem nélkülözi az elsősre jellemző csapongást és műfajkeverést. A történet magja mindhárom regényben ugyanaz: a hetvenes években Magyarországon végzett drokkísérletek, illetve egy konkrét kísérlet, és annak katasztrófális végkimenetele. Havasréti viszonylag sok szereplőt mozgat a három regényben, akik eltérő módokon ugyan, de mindannyian kötődnek a szovjet pszichedelikus kísérletekhez. A cselekmény időben és térben is ugrál, a világvégi szibériai kis településtől egészen Amerikáig, nagyjából egy emberöltőnyi idő alatt.

Az összekötő szál a szereplők és a kísérlet között a fekete húsnak nevezett gomba, ennek hatását kutatják szovjet és magyar tudósok, pszichiáterek. Havasréti a fekete húst Burroughs *Meztelen ebédjéből* kölcsönzi, ám nem áll meg a tudatfolyamszerű tripléírásoknál, trilógiájában egyenesen az úrból származtatja a titokzatos anyagot. Ezzel kerülnek kapcsolatba a szereplők, ki már gyerekkorában, ki felnőtt kutatóként. A fekete hús egy életre összeköti ismerőit, aki egyszer kipróbálta, részese lesz nemcsak a szovjet-magyar, de valami annál nagyobb, kozmikus kísérletnek is.

Az *Úrérzékeny lelkek* 2014-ben jelent meg, amikor nemzetközi szinten már érzékelhető volt a gombák iránti érdeklődés, ám a 2022-es *Terepmunka* az a regény, amelyik pontosan eltalálja ennek felfutását. Az elmúlt években számos terület figyelme fordult a gombák felé – mind a természettudományok, mind a művészetek (újra)felfedezték maguknak ezeket a különös, se nem állat, se nem növény lényeket, amiknek ősidők óta különleges képességeket tulajdonít az ember. A gombákat körülengi az ismeretlenség, az idegenség érzése, egyszerre tűnnek barátságosnak és ellenségesnek, ennek megfelelően különböző kultúrákban eltérő szerepet játszanak. Működhetnek gyógyszerként, de mérgeként is, összekötőként más világokkal, üzenetként az úrból és fallikus szimbólumként is. Összefüggésbe hozhatók olyan, ma nagyon népszerű témákkal, mint a hálózati tudat, a gondolat- vagy akaratátvitel, illetve csoport- vagy tömegpszichózis. A *Last of Us* című számítógépes játékból készült sorozattal napjainkban virágkorukat élik a gombás-zombis tömegkulturális termékek, míg Merlin Sheldrake *Az élet szövődéke* című, szintén a gombákkal foglalkozó tudományos-ismeretterjesztő könyvét a *Sunday Times* így reklámozza: „Úgy olvastatja magát, mint egy kalandregény!” 2022-ben jelent meg Havasréti regénye mellett Sepsi László *Termőtetek* című könyve is, amely egyrészt hasonló műfaji kódokkal dolgozik, másrészt szintén a gombákon keresztül jeleníti meg a földönkívüli, ismeretlen világokat.⁴

⁴ Nagyon izgalmas beszélgetés a témában a *Könyvesmagazin* podcastjének adása: Sándor Anna: A Last of Us előtt már begombásodott a (horror)irodalom. https://konyvesmagazin.hu/bookline-szold/last_of_us_gomba_cordyceps_merlin_sheldrake_sepsi_laszlo_termotetek_elet_szovedeke.html

A *Terepmunka* cselekménye az előző két regényhez hasonlóan a fekete hússal végzett kísérletek körül bonyolódik. Időben eljutunk napjainkig, a szereplők nagyrészt fiatal egyetemi hallgatók, akik a tanáruk és egy másik kutató kíséretében egy kihalóban lévő kistelepülésre utaznak, hogy interjút készítsenek a kísérlet egyik állítólagos túlélőjével. A helyszín izoláltságának köszönhetően a szereplők rendszere az előző könyvekhez képest jóval átláthatóbb. A főszereplő Rendes Ferenc, aki egyben a történet egyik elbeszélője is, a korábbi regényekben gyerek, majd fiatal felnőttségében bukkant fel. Köré rendeződnek az új szereplők, illetve rajta keresztül idéződnek fel a korábbi ismert alakok – Nyíró, Gutmann és Suler, a régi kísérletben részt vevő pszichiáterek, és ami náluk is fontosabb, Rendesen keresztül „aktiválódik” újra a fekete hús is. Az ő emlékei, féltve őrzött feljegyzései Pandóra szelencéjeként őrzik a kísérlet mögött megbújó titkot úrlényekről, kollektív tudatról, agykontrollról. A regény nyitójelenetében ezt a szelencét nyitja fel valaki – betörnek Rendes lakására és feltörik a széfet, amiben a dokumentumokat őrzi. Már a felütés is a klasszikus krimik szerkezetét idézi, a történetvezetés nagyrészt végig ehhez igazodik. Havasrétnek kifejezetten erőssége a krimi, minden túlbonyolítás nélkül képes fenntartani és óvatosan adagolva növelni a feszültséget, jól manipulálja az olvasó figyelmét. Hol erre, hol arra a szereplőre gyanakszunk, a *Terepmunka* egy pontján elhitheti velünk, hogy fény derült az ármánykodó kiletére, majd kiderül, hogy Rendes éppen a pszichedelikus gomba hatása alatt áll, így a felfedezni vált megoldás valószínűleg mégsem az igazi.

A szöveg nagyon jól dolgozik a „cliffhanger” hatással is, illetve a jól elhelyezett előreutalásokkal. Amikor például egy hosszas kocsmai beszélgetés után az olvasó biztos benne, hogy nyomon van, és elindul egy új, magyarázatokkal szolgáló szál, a következő bekezdés egyszerre töri le ezt a lelkesedést és kényszerít továbbolvasásra: „Végül úgy alakult az elkövetkező nap, hogy nem kérdezősködtünk többet a Laci múltja után. Olyasmik történtek, amik érdektelenné tették ezt a múltat. Jelentéktelenné fakították” (194.). A *terepmunka* szereplői is nyomoznak tehát, mégpedig ugyanannak az ügynek egy újabb aspektusát igyekeznek feltárni. A kutatócsoport tagjai tudomást szereznek az említett kísérleti alanyról, Szennai Irénkéről, aki még életben lehet, és így értékes információkkal szolgálhat.

A *Terepmunka* felépítésében és történetvezetésében is annyira hasonlít az előző kötetekhez, hogy egyes szereplők és cselekményelemek szinte teljesen felcserélhetőnek tűnnek. A *Nem csak egy kaland* kiszolgáltatót antihőse Szaszko, a *Terepmunkában* a szintén lelkiileg megnyomorított, egyszerre száználmas és visszataszító rocker srác, Viktor. Mindkét figura (különösen Szaszko) rendkívül jól megformált, érzelmek egészen széles skáláját képesek megmozgatni az olvasóban. Szaszko jól kidolgozott háttértörténete valós motiváltságot ad karakterének. Viktor esetében a metálos szubkultúra okkult tanai Szaszko agresszív, alkoholista nagyanyjához képest kevésbé tűnnek olyan háttérnek, amellyel az olvasó azonosulni tud.

Ugyanígy a női szereplők is megfellelthetők egymásnak – Vera, a *Nem csak egy kaland* pszichológusa és Bartos Lili hasonló pozíciót töltenek be. Az egész trilógiáról elmondható, hogy a női szereplők funkciója a (szinte irracionális) szexuális vágy megtestesítése. Karaktereik fájoan üresek, semmitmondók, kizárólag a férfiak testi vágyain keresztül látjuk őket. Mind a *Nem csak egy kalandban*, mind a *Terepmunkában* a gonosz által megszállt férfiak jutalma a többszörös nemi erőszak, amit Simon, az úrból érkezett démon segítségével követhetnek el a kiszemelt nőn. Ezeknek a nőknek a megjelenítése, leírása is szinte kizárólag külső adottságaikra korlátozódik. Annak ellenére, hogy végig aktív szereplői a történetnek, nem sokat tudunk meg róluk azon kívül, hogy minden férfiban animális, alig-alig uralható vágyat ébresztenek. Az elbeszélő a regény egy korai pontján a következő megállapítást teszi Bartos Liliről: „noha a csoport szellemi nívóját tekintve nem Bartos volt a legélesebb kés a fiókban, ahogy újabban mondják, azt senki nem tagadhatta, hogy

nagyon jól néz ki. Ajjaj. Talán én is azért vagyok mind allergiásabb Fodorra, mert irigylem tőle ezt a dekoratív libát?” (117.) Később, amikor kezdetét veszi a terepmunka, a csapat egy kocsmába megy, hogy információhoz jusson az iszákos pultostól, Lacitól: „Éreztem Lili habozását, hogy hová is üljön, végül a Laci mellé telepedett le. Jól teszi, gondoltam. Most ez a dolga” (178.). A regény végén Lilit elrabolják és teljesen kiszolgáltatottá válik, majd a fekete hús segítségével élőhalott szexrabszolgát csinálnak belőle. Ez a tény nem igazán rázza meg a csapatot, az elbeszélő is meglehetősen higgadtan kezeli a történeteknek ezt a vonulatát. Amikor a könyv vége felé visszaemlékszik Lilire, ezt sikerül felidéznie belőle: „készséggel elismertem Lili szépségét [...]. Rövid ruha, tökéletes lábak, az ajkai duzzadtak, kívánatosak, kissé szárazak, talán a hőségától, talán a test belső forróságától. [...] Néhol átlátszott a bőre, sőt az alsóneműje is. Tökéletes volt” (337.).

A *Terepmunka* legtöbb többi női szereplője is ugyanígy működik: a keresett Szennai Irénkéről is azt tudjuk meg, hogy ellenállhatatlan szexuális kisugárással bírt, és az egész falu „megkaphatta”, majd előkerül az előző regényből Vera, aki Lilihez hasonlóan élőhalott, és egyetlen funkciója a falu férfi lakóinak szexuális kielégítése. A harmadik női szereplő Gubi, a másik egyetemista lány a kutatócsoportból. Ő valamivel aktívabb, de ő is rövid úton az elbeszélő szeretője lesz. Nagy kár ezekért a karakterekért, már csak azért is, mert a többi szereplő jellemzően jól megalkotott, valóban hiteles figura – izgalmas és tanulságos lenne találni köztük legalább egy nőt is. Nem mellesleg így átfogóbb képet kaphatnánk a regényvilágot mozgató fekete hús működéséről is, hiszen arról valójában kizárólag férfi „felhasználók” szemén keresztül kapunk tudósítást.

A harmadik regényt olvasva az emberben óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy miért van szükség még egyszer körüljárni ugyanazt a történetet, ráadásul ezzel a némiképp önkényesnek tűnő fordulattal, az eddig ismeretlen kísérleti alannyal. Az előző kötetek nyomozói olyan összetett feltáró munkát végeztek, hogy így kissé nehéz elhinni Irénke váratlan felbukkanását.

A válasz a kérdésre a regény megírásának folyamatában rejlik. Rendes, a főszereplő ugyanis évekkel ezelőtt nekiállt megírni a fekete hús történetét, azonban elakadt, és hosszú időre le is mondott arról, hogy befejezze. A *Terepmunka* eseményei segítik hozzá ahhoz, hogy képes legyen befejezni a megkezdett munkát. Ehhez egyrészt újra el kell merülnie abban a kozmikus krimiben, ami gyerekkora óta meghatározza élete alakulását, másrészt be kell látnia, hogy nem lehetséges kitenni a végső pontot, nincs egyértelmű befejezés, lezárás.

A *Terepmunka*, és vele együtt a teljes trilógia az emberi természetet vizsgálja a rejtélyes pszichedelikus anyag, a fekete hús hatásán keresztül, arra jutva, hogy az ember újra és újra a hübrisz bűnébe esik, és minden kísérlete, hogy felsőbb erővel keljen versenyre, kudarcba fullad.

NÉMÁN FIGYELVE A VÁROST

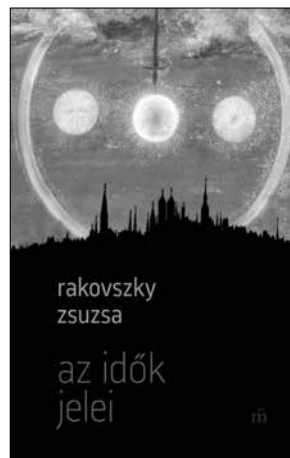
Rakovszky Zsuzsa: *Az idők jelei*

Rakovszky Zsuzsa legújabb regénye, *Az idők jelei* Münster történelmének egy jelentős pontját eleveníti fel, azt a rövid időszakot az 1530-as években, amikor a város elszigetelt anabaptista királyságként működött, melyet Jan Bockelsen, más néven Leydeni János vezetett. A regény szerepelteti az adott időszak legfontosabb figuráit, Leydeni János mellett Bernard Knipperdollingot, Bernhard Rothmant és Jan Matthysont is.¹ A valós események és személyek közé épül be a fikció. Párhuzamos nézőpontok, narratívák ütköznek, és nagyrészt egy olyan narrátor mondja el a történetet, akinek képletesen és szó szerint sem volt esélye beleszólni a történelem menetébe.

Az idők jelei már az első oldalától Rakovszky Zsuzsa első regényét, *A kígyó árnyékát* idézi. Nem csupán nyelvében és felépítésében, de témájában és a narrátor-főszereplő személyében is. Ez az ismerőség azonban egy jelentős ponton megbomlik: az új regény középpontjában egy város története áll, azáltal bontakozik ki a néma, majd magát némának tettető cselédlány, Liza története, nem pedig saját történetét szeretné elmesélni a narrátor, mint azt Orsolya tette *A kígyó árnyékában*. Ez az utolsó fejezetben szövegszinten is megjelenik: „Sok minden történt még velem azután, jó is, rossz is, de ez nem az én történetem, hanem igazából nem is tudom, kié – a gazdámé? a családjáé? Jané? vagy leginkább talán mégis a városé? –, ezért nincs is értelme, hogy a magam dolgairól beszéljek” (300.).

A városba némaként érkező narrátor, Liza a gazdag, anabaptista Bernard Knipperdolling törvénytelen, el nem ismert lánya, aki röviddel anyja halála után a neudorfi pap által írt levéllel érkezik a Knipperdolling-házba, ahol apja mellett annak felesége, a nő korábbi házasságából született lánya, Ännchen és közös lányuk, a kicsi Clara él. A vörös hajú cselédlány hamar a város és a benne élők sorsát meghatározó események középpontjába kerül. A Knipperdolling-házban sok mindent lát és hall, amit a város egyszerű polgárai nem tudhattak, és amit közel negyven évvel a történetek után meg is ír önéletírásában. Arra azonban, hogy kitől és miként tanul meg írni, nem találunk magyarázatot a regényben, hiszen gyermekkorában alig hagyja el a házat, mivel problémás származása a gyermeki gúny céltáblájává teszi, később pedig cselédként nem igen van erre lehetősége. Magyarázat lehet, hogy későbbi életében tanult meg írni, ám mégis hiányérzete támadhat az olvasónak azért, mert sem erre nem derül fény, sem arra, hogy a beékelte verseket, illetve versrészleteket miként ismer- te meg a narrátor.

¹ A nevek regénybeli írásmódját használom.

Az önéletírás mellett a regény szövegébe beépülő, verses formában írt beszámoló részletei és a versek a regény szövege szerint Hermann von Kerssenbrochtól, illetve egy ismeretlen anabaptista költőtől származnak. Kerssenbroch beszámolójának részletei és az ismeretlen anabaptista költő versei párhuzamos narratívákként működnek, amelyek mintegy kiegészítik Liza korlátozott nézőpontját. Olyan eseményekről tájékoztatnak, amelyekről Lizának kevésbé lehetett tudomása, vagy amelyeket nem úgy élt meg, mint ahogy azt az anabaptistákat kritizáló Kerssenbroch vagy az anabaptista költő leírja. Hermann von Kerssenbroch valóban létező személy volt, aki írt a Münsterben történekről, az ő művét Rakovszky fel is használta regénye írásakor, erről egy interjúból beszélt is.² A regény már e felépítése miatt is kapcsolható a Linda Hutcheon nevéhez kötődő historiografikus metafikció fogalmához.³ Emellett *herstory*ként is értelmezhető, hiszen a férfiak történelme mellett hangsúlyosan megjelenik a történelmi események nőkre gyakorolt hatása, az el nem mondott női történelem.

Liza nem elkötelezett anabaptista, bár kevés szó esik vallási meggyőződéséről, bizonyos esetekben hite inkább a „pápista” egyházzal kapcsolódik, például Mária-érmét visel a nyakában. Bár Knipperdöllingnél lakik, így az anabaptisták legszűkebb körének szeme előtt, mégis csak akkor keresztelik újra Knipperdölling feleségével együtt, amikor azt a döntést hozzák, hogy azoknak, akik nincsenek újrakeresztelkedve, el kell hagyniuk a várost. A római katolikus vallás kritikájának bizonyos aspektusai eleinte vonzóknak tűnnek Liza számára, Bernard Rothman prédikációjáról például így ír: „Igen egyszerűen és világosan beszélt, és csupa olyasmit mondott, amiről az ember úgy érezte, mindig is tudta a szíve mélyén, hogy ez az igazság. Hogy inkább kell Isten parancsának engedelmeskednünk, semmint az e világi hatalmasságoknak, ha azok olyat parancsolnak, amit Isten törvénye tilt. Hogy azok az igazi papok, akik Isten törvénye szerint élnek, és nem azok, akik bár nevük és hivataluk szerint azok lennének, lábbal tiporják a parancsolatokat” (56.). Mégis már kezdetben elborzasztja a pusztítás, amelyet ennek nevében véghezvisznek. A Szent Lambert-templomban megbontják a sírokat, tönkreteszik a szobrokat, a festményeket a könyvekkel együtt eltűzelik. Ännchen innen csempészi ki a korábban a fából faragott Mária-szobor kezében tartott lábatlan kis Jézust, melyet helyette Liza, majd jóval később Knipperdölling felesége rejteget. Már ebből is látszik, hogy a Knipperdöllinghoz legközelebb álló nők mindvégig inkább az anabaptista vallás kritikusaiaként, illetve a változások elszenvedőiként tűnnek fel.

A mindenféle hatalmi játszma, vetélkedés és saját célokra használt vallási meggyőződés nélküli hitre inkább a nők között találhatunk példát. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy egyik férfi szereplő sem lenne vallásos a regényben, ám vallásuk sokkal inkább kötődik hatalmi játszmákhoz, mint a nőké. Ännchen buzgó hite már az első jelenetben megmutatkozik, mikor találkozunk vele, a titkos szertartásokon újrakeresztelkedő nők sírva dobják el az ékszereiket. A férfiak vallásos meggyőződése azonban a regényben igen hamar politikai játszmába fordul át.

Knipperdölling három lánya, a fattyú Liza, a mostohaéány Ännchen és Clara történetében sok párhuzamot fedezhetünk fel, mintha egymás alteregói lennének. Helyzetük különbsége legfőképp születésük körülményeitől függ. Bár Ännchen édesapja meghalt, tisztességes polgárleányként nevelkedik, mind anyja és mostohaapja, mind édesapjának a családjára szereti és támogatja. Liza és a kis Clara számára is nehézséget jelent a beszéd, Liza esetében a nemi erőszak traumája miatt, Clara esetében az ok nem egyértelmű (gya-

² Balogh Ernő: „A lelki béke megóvhat attól, hogy ártani akarjunk másoknak” – Interjú Rakovszky Zsuzsával. *Népszava*, 2022. 12. 23. https://nepszava.hu/3179850_rakovszky-zsuzsa-az-ido-jelei-regeny-interju

³ Linda Hutcheon: *A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction*. Taylor & Francis e-Library, New York and London, 2004, 105–123.

nakodhatunk valamilyen fogyatékoságra), mégis apja ellenszenvé ellenére a kislány édesanyja figyelmét és kényeztetését élvezi. Knipperdolling mindhárom lánya egy-egy ponton az anabaptista vezető, Jan Bockelsen szeretői vagy feleségei lesznek, és a sok szörnyűség ellenére, amelyet ellenük és város ellen elkövetett, egyikük sem csupán szörnyetegként látja a férfit.

Éppúgy, ahogy Knipperdolling felesége sem ért egyet férje tetteivel, mégis hűségesen segíti a megtorlás előli bujkálásban. A férfiak bűnei miatt sok esetben a nők szenvednek, és a nők próbálják jóvátenni azokat, tudósasszony gyógyítja a gyermekfeleségeket, a nők segítik egymást, bújtatják férjeiket. Szimbolikusnak tekinthető, hogy a Knipperdolling-ház színes üvegablakain nők személyesítik meg az erényeket: „Négy ablak volt, négy díszes ruhákba öltözött asszonyalakkal, mint később megtudtam, a sarkalatos erényeket ábrázolták, az igazságosságot, a mértékletességet, az állhatatosságot, és a negyediket, de mi is a negyedik... talán a bölcsesség? Az asszonyalakok arca és ruházata tüzes színekben ragyogott, ahogy átsütött rajtuk a lemenő nap fénye, és színes árnyékokat vetettek a padló fájára” (23.). Később ezek az ablakok Jan királynak a kikiáltása után törnek be, mikor a püspök Ördög nevű legnagyobb ágyújával támadja a várost. Szimbolikusan ekkor Jan Bockelsen királyságát végképp elhagyják az erények, amelyek addig oly sok anabaptista megbeszélés felett örködték.

Kevés a pozitív férfiszereplő a regényben, és minden jószándékuk ellenére még ők sem képesek megvédeni a nőket és nem egyértelműen jó emberek. Ilyen például a kicsi Hans, aki bár többször segít Lizának és részben ő szabadítja meg a várost Leydeni Jánostól, mégsem segít a lánynak biztonságban elhagyni a várost, és később, mikor már Liza férje, lenyakkazzák, mert „hamis arannyal próbált fizetni egy ötvösmesternek” (299.). De említhetjük itt Rothmant, akinek a prédikációi bár igen meggyőzők a városlakók számára, és eleinte pozitív karakterként tűnik fel, hamar Jan Bockelsen és szélsőséges kívánságai szolgálatába áll.

Visszatérő téma Rakovszky regényeiben a nemi erőszak, még inkább a fiatal lányok által elszenvedett szexuális abúzus, mely ebben a regényben is több alkalommal feltűnik. Először vérfertőzésként, mely már *A kígyó árnyékában* is központi téma. Ám míg Rakovszky első regénye esetében az olvasó nem lehet teljesen biztos abban, hogy valóban vérfertőzés történt-e, hiszen a regény elbizonytalanítja az apa és a leány közti biológiai kapcsolatot, addig *Az idők jeleiben* egyértelműen vérfertőzésről van szó, amelyet Liza nagyapja követ el először valószínűsíthetően lánya, majd lányunokája ellen. A nemi erőszak traumája némítja el Lizát egy időre. Erről az eseményről teljes valóságában még az évtizedekkel későbbi önéletírásában sem képes beszélni, nagyapja démonként jelenik meg számára: „Ezen az éjszakán heves vihar dúlt, és sokáig, valahányszor eszembe jutott, ami akkor történt, újra hallottam a mennydörgést, láttam kivágódni az istálló ajtaját, s az ajtónyílásban kirajzolódni a villámfényben a démon görbe, fekete alakját, éreztem csupasz combomon és hátamon az istálló szalmájának szúrását, ahogy az ingem a nyakamig felgyűrődött, orromat megcsapta az a fertelmes bűz, és újra hallottam a démon rekedt suttogását, hogy ha bárkinek el merem mondani, hogy mit tett velem, akkor megöl, elvágja a nyakamat, vagy belefojtja a Weser folyóba” (14.). Ez a gyermekek ellen elkövetett nemi erőszak tűnik fel újra a gyermekfeleségek, legrészletesebben a kis Clara esetében, aki durva sérüléseket szenved el az erőszak következtében Jan Bockelsen feleségeként. Az a gondolat, hogy a nők szüzességének elvesztése mindenképp kitudódik, vagy legalábbis az adott nő úgy érzi, a szerző *Szilánkok* című regényében is megjelenik, ahogy az is, hogy azokat a lányokat, akik elvesztették „becsületüket”, vagy legalábbis ezt hiszik róluk, a férfiak hajlamosak kihasználni. Ez utóbbi *A kígyó árnyéka* történetének is központi eleme. Jelen regényben Lizát később nagynénje férje is megerőszakolja – „nem mindegy az már neked?” (16.) –, majd Jan Bockelsen kezd éjszaka bejárni hozzá. Ahogyan az apátlanság, a problémás származás is visszatérő témája Rakovszky regényeinek.

Am Rakovszky regényei nem válnak repetitívvé. Üdítően izgalmas a jelen regény témaválasztása is. Valószínűsíthetően Magyarországon nem közismert a münsteri anabaptista királyság története, így kockázatos vállalkozás épp ezt választani egy magyarul megjelenő történelmi regény témájaként, Rakovszky mégis úgy tudja elmesélni a történetet, hogy könnyen kapcsolódhat hozzá a mai olvasó.

A regény központi kérdése így fogalmazható meg: mi kell ahhoz, hogy egy közösség lassan minden korábbi szabályát föladja egy kétséges hitelű vezető miatt? Mi vezethet addig, hogy egy város önmagába zárkózik és egy disztópiaszerű világot hoz létre? Bár a münsteri királyság valóban megvalósult, mégis disztópiát idéz a körbezárt város az újabb és újabb, egyre szigorodó szabályaival, az éhínséggel, a soha be nem teljesülő próféciákkal. A választ meg is kapjuk a regényben: „Dehát gondold meg: ha – még kimondani is szörnyű! – Bockelsen hamis próféta, akkor minden, amit eddig tettünk: a bálványok ledöntése, a hitetlenek kiűzése, a javaik elkobzása vagy az árulók megbüntetése – mindez nem Isten akarata volt, hanem közönséges rablás és gyilkosság! Akkor mi nem az új Izrael vagyunk, Isten választott népe, hanem szentségtörők, rablók és gyilkosok!” (202.) Követői még ha titokban kétségbe is vonják Bockelsen tanításait, nyíltan kevésbé kérdőjelezik meg, félve a büntetéstől és saját lelkiismeretüktől. A disztópikus párhuzamot továbbvive az 1984 párttagjaihoz hasonlóan mintha ők is a „duplagondol” módszerét követnék. Szembenézni azzal, hogy tévedhettek, és talán éppen ők tesznek Isten ellenében, lehetetlennek tűnik az elvakult városvezetők számára, úgy tűnik, ez sodorja a várost egyre észszerűtlenebb helyzetekbe. Nem csupán Leydeni János, hanem azok, akik hittek neki, és nem ismerik be tévedésüket. Ez pedig általános üzenet lehet minden olvasó számára: meddig mehet el egy vezető? Hol van az a pont, amikor már nem követik a hívei?

Más oldalról: vajon mi vezethet egy embert egy ilyen embertelen rendszer létrehozására? Ki az, aki új Dávid királyként pózol? Adott egy fiatal férfi, akit gyermekkorában származása miatt kivetettek maguk közül kortársai, aki úgy vélte, hogy többre hivatott, illetve ott vannak az újhitűek és a pápisták közötti konfliktusok. Jan Bockelsen olcsó csalóként tűnik fel, szinte hihetetlen, hogy bárki is hisz neki, közben azonban vonzó, nagy hatást gyakorló férfi, aki képes elhitetni magáról, hogy valódi próféta. Bizonyítani akarja saját fontosságát, király akar lenni, hát létrehozza saját apró királyságát. A regény végén két személyre válik szét Clara számára, ahogyan Liza sem tudja megismerni őt, pedig talán ő tud a legtöbbit a múltjáról: „Jan olyan megfoghatatlan volt és változékony, mint a füst vagy a hajnali köd: egyik percben szegény gyámoltalan fiúcska, a másikban komisz suhanc, ismét máskor gyöngéd barát, majd meg gonosz zsarnok, aki örömét leli a másik fájdalomában” (155.). Ez a pszichológiai érdeklődés Liza poszttraumatikus megnémulásában és akár Ánnchen Jan halála után érzett büntudatában is jelen van, aki azt hiszi, valamiképp megállíthatta volna a férfit, ha nem hagyja el. Jan megismerhetetlen kettős természete egyszerre vonzza és taszítja is a nőt.

Izgalmas az a megoldás, hogy míg a prófétának tartott Leydeni János jóslatai rendre nem teljesülnek be – a klastrom nem dől össze, Matthyson nem győzi le egyedül a püspök katonáit –, Liza álma, melyben lángok között látja Münster városát, valósággá válik. Először akkor látja ezt az álmot, mikor röviddel anyja halála után Münsterbe indul, miután a nagynénje férje megerőszkolja. Ez is Rakovszky első regényét idézi, hiszen az álomleírások kiemelt szerepet kapnak *A kígyó árnyékában* is. Az éjszakán, mikor a város egyik kapuját, épp a beszédes nevű Szent Kereszt-kaput megnyitják az örök, köztük kicsi Hans a magába zárkózó várost ostromló püspök katonái előtt, Liza mintha az álom beteljesülését látná: „ahogy hátranézek, mintha megint ugyanazt az álmot látnám, mint odafelé: lángoló háztetőket a veresen izzó égélj előtt” (296.). Bár kétféleképp is emlékszik erre a mindent megváltoztató éjszakára Liza, álma mégis mindenképp beteljesül: a város lángokban áll.

Liza álma mellett a farsangi ünnepség eseményei is mintha jövendölésként funkcionálnának. Mikor a lány Münsterbe érkezik, épp a farsang kezdetét és a Karnevál hercegének nevezett, rongyokból varrt bábu bevonulását ünneplik. A Karnevál hercege azonban csúfos véget ér húshagyókedden, tárgyalást mímelnek, ahol a bábu bűneit sorolják, tojással, száraz tehénlepénnyel és rothadt krumplival dobálják meg, majd máglyára ítélik. A koronás alak, akit először ünnepelnek, majd ugyanazok mélységesen megvetnek, kísértetiesen vetíti elő Jan Bockelsen sorsát. Azét a Janét, aki talán még halála előtt is komédiázott Liza szerint, mikor halála előtt megvallotta bűneit, aki a hátára takarót terítve játszott Dávid királyt a lány kamrájában még jóval azelőtt, hogy egy a városba érkező ismeretlen, sánta próféta felkente volna királlyá.

Az a megoldás, hogy Liza még azon az éjszakán elhagyja a várost, mikor behatolnak oda a püspök katonái, és nem látja Jan vagy az apja halálát, hanem minderről csak hallomásból, illetve Ännchen elbeszéléséből értesül, illetve hogy kétféleképp is emlékszik arra az éjszakára, a múlt felelevenítésének, a történelem elmondásának kérdéseire irányítja a figyelmet. Liza a városba visszatérve már csak a ketrecekbe zárt holttesteket látja, melyek azonban minden emberi mivoltukat elveszítve már csak szimbólumokká válnak, a bűn szimbólumaivá, figyelmeztetőkké, melyekként azonban nem túl hatásosak, értelmet veszített tárgyak lesznek, a narrátor így ír róluk: „A Szent Lambert fala mellett elhaladva néha még fölpillantok azokra a ketrecekre, amelyekben a szegény halottak oszladoznak, de többnyire már úgy megyek el alattuk, hogy nem is gondolok rájuk: megszoktam őket én is, akárcsak a többi münsteriek” (311.). A cím, *Az idők jelei* akkor tűnik fel a regényben, mikor Knipperdolling testvéreit győzködi arról, hogy vegyék észre, új világ jön, az új Jeruzsálem, melyben már nem lesznek gazdagok és szegények. Ám a Münster főterén ketrecekben függő hallottak is jelekké, majd értelmüket veszített jelekké válnak. Hasonlóképp ahhoz, ahogy az angyalfej síremlékből az anabaptisták fegyverévé lényegül át, korábbi funkcióját elvesztve. Az emberi feledés és megszokás a múlt intó példaként való értelmezése ellenében dolgozik.

A múlt egyetlen uralkodó nézőpontból való elmesélhetőségét a Liza önéletírásába beépülő versek, illetve versrészletek kérdőjelezik meg, a múlt megértését pedig az, hogy a város jelenlegi lakói között még mindig nincs konszenzus a történelekről: „Mert sokan kiáltanak még most is kígyót-békát amazokra – mintha nem lenne elegendő, hogy olyan szörnyű véget értek! –, eretnekeknek és parázna gyilkosoknak nevezik őket, sőt némelyek szerint Leydeni János maga volt az Antikrisztus. [...] Nemde úgy vélem én is, kérdezik tőlem, ha már jól kiszörnyülködtek magukat, hogy az a néhány hónap maga volt a pokol, és én rájuk hagyom, mert az volt csakugyan. Mások meg, jóval kevesebben és ők is csak olyankor, ha egymás között vagyunk, suttogva és a válluk fölött hátrapislogva, mártíroknak és az Isten szentjeinek nevezik Jant és társait, a várost meg, amikor az ő uralmuk alatt állt, az új Jeruzsálemnek. [...] Órájuk is rájuk hagyom, mert hát ebben is van némi igazság, ha úgy vesszük” (9–10.). A borítón szereplő három nap esete pedig még a jelen értelmezésének problémáira is rámutat, hiszen ami az anabaptisták számára csoda, tudniillik hogy három nap jelenik meg az égen, az Liza számára csupán egy kivételesen szép alkonyatnak tűnik.

A regény legerősebb részei egyértelműen azok, amelyek a Liza által közvetlenül megtapasztalt történéseket mesélik el. Bár önéletírása Liza szerint Münster történetét meséli el, mégis a regény olvasásakor óhatatlanul is az olvasó eszébe juttatja a politikai játszmák, a vallás kormányzással való összemosisának univerzális kérdéseit, így példázatként állva az olvasó számára arról, hogy veszélyes is lehet a vallás, ha azt egy karizmatikus, ám csak saját boldogulására gondoló vezető öns céljaira használja.

Zsolnay
Piknik
Pécs

máj
19
19⁰⁰

Művilág

MAJDNEM MINT A FILMEKEN

NAGYZENEKAROS KONCERTSZÍNHÁZ E78 – KONCERTTEREM
SZEREPLŐK: TRONÁN NÓRA, KLEM VIKTOR | ZENEKAR: SWING À LA DJANGO

078.hu

máj
20
20⁰⁰

Kollár Klemencz Kamarazenekar A FOLYÓ

ZSOLNAY NEGYED
PIROGRÁNIT UDVAR
esőhelyszín E78 koncertterem

lemezbemutató
koncert

CHANSON ELYSÉE FRANCIA SANZONEST

CSEMER BOGLÁRKA ÉS KÁRÁSZ ESZTER ESTJE
ZSOLNAY NEGYED PIROGRÁNIT UDVAR

máj
21
19⁰⁰

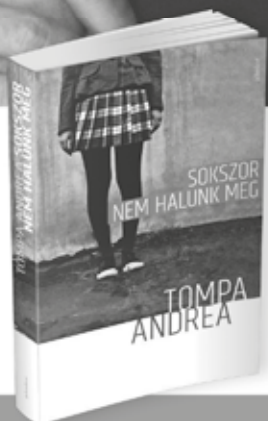

ZSOLNAY
ÖRÖKSÉGKEZELŐ
NONPROFIT KFT.

PÉCS
A KULTÚRA
VÁROSA

„AKI ISMERI
ÖNMAGÁT,
A SAJÁT SORSÁT,
AZ MEGMENTI
A VILÁGOT.”

**TOMPA ANDREA
ÖTÖDIK REGÉNYE
MÁJUS ELEJÉTŐL**

MÁR A KÖNYVESBOLTOKBAN

PRINT

ELŐFIZETÉSI AKCIÓ – TAVALYI ÁRAKON

A Jelenkor folyóirat a 2023-as évre is az előző évi áron fizethető elő. A lap így félévre 5940, egész évre 10 890 forintba kerül.

WEB

JELENKOR.PDF HAVI 500 FORINT AZ IRODALOMÉRT

A Jelenkor folyóirat PDF-formátumban is megvásárolható, lapszámonként mindössze 500 forintért. Sőt, aki a teljes 2023-as évre előfizet, kedvezményes áron, 5000 forintért hozzájut a folyóirat egész évfolyamához.